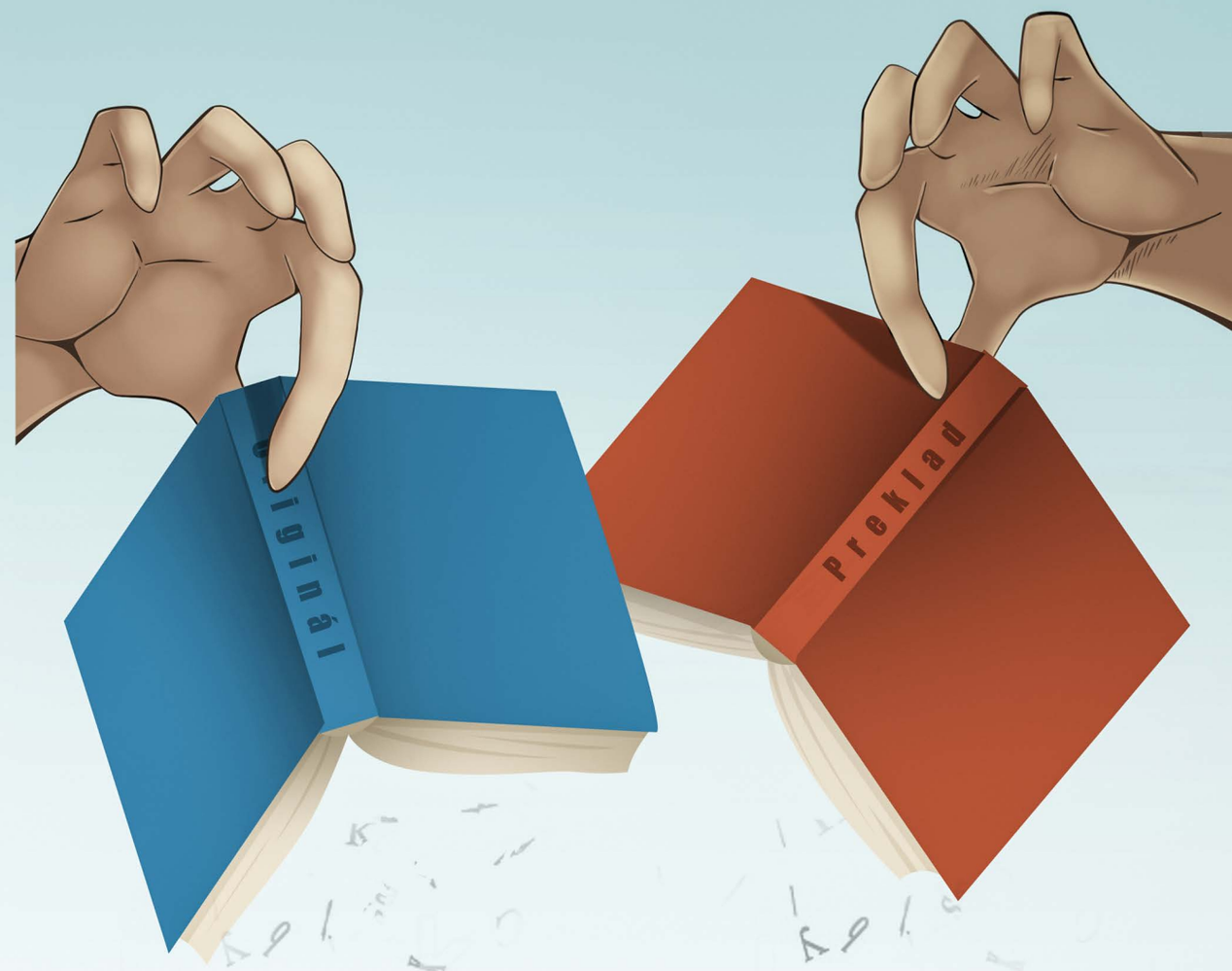

Kritika prekladu

ISSN 1339-3405

UMB
UNIVERZITA MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

2 / 2
2020

vedecká rada

Predseda vedeckej rady
doc. Mgr. *Vladimír Biloveský*, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistky, FF UMB v Banskej Bystrici)

Členovia a členky vedeckej rady
prof. PhDr. *Zuzana Bohušová*, PhD.
(Katedra germanistiky, FF UMB v Banskej Bystrici)
doc. PhDr. *Martin Djovčoš*, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB v Banskej Bystrici)
PhDr. *Miroslava Gavurová*, PhD.
(Inštitút anglistiky a amerikanistiky, FF PU v Prešove)
prof. PhDr. *Edita Gromová*, CSc.
(Katedra translatológie, FF UKF v Nitre)
PhDr. *Anita Huťková*, PhD.
(Katedra translatológie, FF UMB v Banskej Bystrici)
prof. PhDr. *Mária Kusá*, CSc.
(Katedra ruského jazyka a literatúry, FF UK v Bratislave)
PhDr. *Ľubica Pliešovská*, PhD. (Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB v Banskej Bystrici)
prof. PhDr. *Anna Valcerová*, CSc.
doc. Mgr. *Vladimír Biloveský*, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistky, FF UMB v Banskej Bystrici)

redakčná rada

Šéfredaktor
Mgr. *Matej Laš*, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB v Banskej Bystrici)

Zástupca šéfredaktora
PhDr. *Martin Kubuš*, PhD.
(Katedra anglistiky a amerikanistiky, FF UMB v Banskej Bystrici)

Ilustrácie
Marianna Bachledová
Lukáš Bendík
Mária Kovacsová
Veronika Lašová

Obálka
Lukáš Bendík

Jazyková redakcia
PaedDr. *Hedviga Kubišová*, PhD.
Mgr. *Michael Dove*

Zalomenie textu
Matej Laš

Vydavateľ: Belianum
Formát: B5
Počet strán: 122

ISSN 1339-3405

Tlač financovali
Lingua, communicatio, translatio
www.oz-lct.sk

OBSAH

Editoriál (Matej Laš) 4

Rozhovor so Samom Marcom 6

ŠTÚDIE

Mark Twain v dvoch totalitných režimoch (Jozef Kulla) 15

Kritika prekladu filmu *Medvedík Paddington 2* (Dominika Lakotová) 31

O slovenskej literatúre v Rusku (Alla Mašková, prel. M. Kováč, D. Horná) 44

Anglofónne texty spoločenskovedného charakteru

v slovenských prekladoch po roku 1989 (Vladimír Biloveský) 56

Malé sondy do dejín veľkých slovníkov (Heda Kubišová).....76

Rola prekladov v politickom programe *Hlasu* (Matej Laš) 90

RECENZIE

Medzi riadkami (Pavol Šveda).....103

Dejiny britského televízneho humoru v historicko-kultúrnej perspektíve.

Od impéria k brexitu (Marianna Bachledová).....105

Vedecké dielo ako dobrodružstvo bádania (Eva Maliti Fraňová) 107

Šuflík 2020 115

Bodka (Martin Djovčoš) 120

EDITORIÁL

Nepotrebujeme viac *karanténnej* kritiky prekladu

Aj dnes sa neraz objavujú tvrdenia, že kritiky umeleckého prekladu je ako šafranu. Pokúsim sa tomuto tvrdeniu oponovať, ale možno nie tak, ako by sa čakalo. Rozhodnem sa odpovedať otázkou. Naozaj potrebujeme viac kritiky prekladu? Viem, že píšem úvod k časopisu s názvom *Kritika prekladu*, no dovoľte mi moju rečnícku otázku mierne rozvinúť. Kritika akéhokoľvek prekladu vždy môže existovať až po vzniku daného prekladu, z čoho vyplýva, že preklad diela už nezmeníme a cieľom kritiky zákonite musí byť predovšetkým presah diela navonok, a ak hovoríme o akademických kruhoch, možno sa primálo zdôrazňuje, že jej cieľom by malo byť aj rozvinúť diskusiu o probléme, ktorý sa doteraz v myslení o preklade prehliadal, prípadne spochybniť alebo potvrdiť doterajšie translatologické poznatky. Iste, môžeme diskutovať o tom, do akej miery má byť kritika prekladu akademickým fenoménom a či by sa nemala viac otvárať verejnosti (mala), ale domnievam sa, že aj akademická kritika prekladu (ak je na mieste rozlišovať) by mohla vyjsť z karantény a stať sa aktívnou súčasťou diskusie. Ak má byť kritika prekladu aj hýbateľom zmien v prístupe k prekladu, a teda korektívom vo vzťahu k translatológii, ako píše napr. Franek,[1] tak, ako sa hovorí v športe po každej prehre, musíme sa z nej poučiť.

Dovoľte mi teda preformulovať tvrdenie uvedené v prvej vete a uviesť ho, podľa mňa, na pravú mieru. Kritiky umeleckého prekladu nie je málo, ale takej, ktorá by dokázala rozvíriť prínosnú diskusiu o myslení o preklade či poukázať na biele miesta translatológie, je ako šafranu. Myslím si, že cieľom nášho časopisu (a mnohých iných) nikdy nebolo zvýšiť kvantitu kritiky prekladu na Slovensku, ale aj prispieť k poznatkom o činiteľoch ovplyvňujúcich preklad, ako písal Levý.[2] Je totiž vysoko pravdepodobné, že prekladateľ niekde pochybil. Malo by nás zaujímať, prečo pochybil, či má k daným chybám teória čo povedať, ak áno, či je to relevantné, a ak nie, tak by kritika prekladu mala byť impulzom na vznik takejto teórie. Kritika prekladu nesmie zostať v *karanténe*

1 FRANEK, L. 2011. Kritika prekladu v perspektíve dneška. In: *World Literature Studies* 4, vol 3. (20), 2011, s. 64 – 78.

2 LEVÝ, J. 1971. *Bude literární věda exaktní vědou*? Praha : Československý spisovatel, 1971, 1. vydanie, s. 147.

daného diela, ale mala by čo najväčšmi presahovať navonok. Takže nie, nemyslím si, že potrebujeme viac kritiky prekladu, nie každý preklad si „zaslúži“, aby mu kritik venoval čas a nie preto, že by bol subštandardný, ale preto, že v sebe neukrýva potenciál, ktorý „stojí za to“ kritizovať, z ktorého sa môžeme poučiť, z ktorého sa dokážeme posunúť ďalej. Aj preto sme do tohto čísla časopisu vybrali najmä štúdie, ktoré sa aspoň okrajovo venujú čoraz viac pertraktovanej translatologickej téme na Slovensku, dejinám prekladu, a pevne veríme, že k nej aktívne prispejú svojou troškou.

Veľká vďaka patrí všetkým prispievateľom, študentom, kolegom a zapáleným nadšencom pre preklad, ktorí nám pomohli zostaviť toto číslo. S celou redakciou Vám prajeme príjemné čítanie a verím, že postrehy našich prispievateľov nezostanú len v *karanténnej bubline* nášho časopisu, ale budú sa šíriť, analyzovať a áno... rozhodne aj relativizovať a spochybňovať.

Matej Laš

ROZHOVOR
SO SAMOM MARCOM

Foto: Boris Németh

Samuel Marec vyštudoval prekladateľstvo a tlmočníctvo poľského jazyka na Univerzite Mateja Bela. Hoci je vo verejnosti známy najmä ako bloger a publicista, už tri roky sa venuje aj prekladu, predovšetkým z anglického jazyka. Čo ho k tomu viedlo a aká je práca umeleckého prekladateľa na Slovensku?

Umeleckému prekladu sa venuješ posledné tri roky a zatiaľ ti vyšlo jedenásť prekladov. Vždy si mal ambíciu nejakým spôsobom sa k prekladu predsa len dostať, či išlo len o šťastnú zhodu okolností?

Hoci som preklad a tlmočenie vyštudoval, nemal som ambíciu venovať sa mu, ešte počas štúdia som začal pracovať v reklame. Strávil som tam pomerne dlhý čas, a keď ma to prestalo baviť, chcel som si dať oddych. To mi vydržalo asi tri dni. Potom som si spomenul, že keď chalani z vydavateľstva Absynt začínali, oslovili ma s ponukou, aby som pre nich prekladal. Vtedy som to odmietol hlavne z časových dôvodov. No a tak som sa im po niekoľkých rokoch ozval a oni mi hneď povedali, že pre mňa majú knihu. A bolo to *Chladnokrvne*, ktorého autorom je Truman Capote. Tak som sa zhlboka nadýchol a pustil sa do toho.

Okrem iného si preložil aj najnovšiu politologickú štúdiu od Francisa Fukuyamu – „pochovávateľa“ dejín. Knižka sa volala *Identita*. Máš pocit, že umeleckí prekladatelia na Slovensku majú nejakú špecifickú identitu? Ak áno, čo sú to za ľudia?

Priznám sa, že hoci niekoľkých prekladateľov poznám, veľmi sa v tejto komunite nepohybujem. Ak by som to ale mal posúdiť podľa seba, človek, ktorý sa venuje umeleckému prekladu, musí mať rád slová, milovať knihy a mať všeobecný prehľad. Musí vedieť, čo sa deje a čo sa dialo. A potom musí byť trpezlivý, lebo nikto sa dobrým prekladateľom nestal po prvých troch stranách. Ani po prvých troch knihách.

Tvoj prvý preklad vydalo vydavateľstvo Absynt. Išlo o román *Chladnokrvne* od Trumana Capoteho, ktorý je nielen v anglofónnom svete notoricky známy. Mal si voči autorovi sprvoti rešpekt? Aký bol tvoj prvý stret s umeleckým prekladom?

Ešte na škole som preložil nejaké básne z poľštiny a pustil som sa aj do prekladu jednej Stasiukovej knihy, ktorý som, samozrejme, nedokončil, lebo som si uvedomil, že neviem, prečo ho robím. Ale bola to dobrá rozcvička. Logicky som sa potom ďalších asi osem rokov prekladu nevenoval.

Keď som sa dozvedel, že idem prekladať *Chladnokrvne*, nebolo mi všetko jedno. Rešpekt je slabé slovo – bola to pre mňa obrovská česť a zodpovednosť, ale zároveň som si vôbec nebol istý, či to dám. Veď dovtedy som prekladal akurát tak nohu cez nohu, a tu mi hodia knihu, ktorá je bibliou true crime, a navyše je to aj mimoriadne komplexný text. Veď niektoré vety tam majú pol strany. Rešpekt som teda mal od začiatku až do konca.

Ako dopadla redakcia tohto románu? Ak má vydavateľstvo kvalitného redaktora, začínajúci prekladateľ sa od neho veľa naučí. Bol to aj tvoj prípad?

Mal som obrovské šťastie, že ho redigovala špičková redaktorka pani Zuzana Reiselová. Pracovala systematicky, podrobne a – rukou. V praxi to znamenalo, že som potom všetky jej zásahy musel prepisovať do počítača. A bolo ich dosť, lebo ak niečo redigujete rukou, je to červené more, aj keď toho je relatívne málo. Ale odviedla skvelú prácu a odvtedy viem, že dobrý preklad je tak dielom prekladateľa, ako aj redaktora. A zlý preklad

je, bohužiaľ, často výsledkom toho, že redaktor úplne chýba. Samotný prekladateľ totiž nikdy dokonalý preklad neurobí.

Pani Reiselová sa ma pri prvom stretnutí opýtala, vraj – čo som predtým preložil, keď sa teraz púšťam do takéhoto sústa. Povedal som jej, že nič. Myslím, že som ju tým nesmierne pobavil. Najdôležitejšie ale bolo to, že na konci som sa jej, teda tejto pani s desaťročiami skúseností, opýtal, či vôbec má zmysel, aby som prekladal ďalej. Lebo ak nie, nech mi to povie, viem s tým žiť. A ona povedala: „Bez obáv, určite áno."

Máš na konte aj knižky, ktoré sa prekladali zo sekundárneho jazyka, teda nie z pôvodného originálu. Napr. ide o román *Frankenstein v Bagdade* od iráckeho spisovateľa Ahmada Sa'dáwího. Vo svete translatológie sa často skloňuje pojem posun. V tomto prípade si text prekladal už z anglického prekladu, teda „predžutý". Pristupoval si k prekladu inak?

Samozrejme, človek si uvedomuje, že k tomu posunu vždy dôjde. Práve preto som sa vydavateľa opýtal, či to nechce dať arabistovi. Povedal, že nie. K prekladu som sa potom snažil pristupovať čo najzodpovednejšie a myslím si, že s ohľadom na povahu knihy, ktorá je v podstate modernou bájkou na štýl *Tisíc a jednej noci*, sa mi podarilo zachytiť nielen gro, ale aj posolstvo, atmosféru a prostredie. A to v tomto žánri považujem za kľúčové. Vo všeobecnosti je ale, samozrejme, rozumnejšie takýmto situáciám sa vyhýbať.

Dnes sa vo verejnom priestore veľa diskutuje o kultúre a o tom, akú hodnotu jej pripisuje naša spoločnosť. Načo vlastne potrebujeme umelecký preklad? Čo spoločnosti môže dať? Možno je to hlúpa otázka, ale ja som zvyknutý.

Je to jednoduché. Umelecký preklad dá spoločnosti dobré knihy a kvalitný umelecký preklad dá spoločnosti dobré knihy v zodpovedajúcej kvalite. Čítal som zlé preklady kníh, ktoré som poznal v origináli, a vlastne ich tie zlé preklady zabili. Boli to úplne iné, horšie knihy. Umelecký preklad je teda potrebný preto, aby šíril nielen poznanie, ale aj umenie a krásu. Dobrá kniha v dobrom preklade je totiž naozaj dielom – netvrdím, že umeleckým, ale zvláštne na tom je, že ak človek preklad dokončí, tak má nielen pocit spokojnosti, ale aj toho, že niečím prispel k spoločnému dobru.

Narazíš občas v texte na niečo, s čím nesúhlasíš a máš potom možno aj podvedomú tendenciu to zmeniť? Alebo naopak, neprichytíš sa občas pri tom, že zdôrazníš niečo, čo možno sám považuješ za dôležité? Inými slovami, koľko Sama Marca je v tvojich prekladoch? Vyzeral by *Capote* inak, ak by ho prekladal nikto iný? Aká veľká je podľa teba spomínaná miera spoluautorstva?

Je to rôzne, závisí to od žánru, ale aj od autora. A potom ešte aj od jazyka. Keď napríklad prekladám reportážnu literatúru, vidím, že v anglofónnom svete existujú isté štandardy, ako sa tie vety formulujú. V slovenčine ich však formulujeme inak, tiež máme svoje štandardy. No a mojou úlohou je, aby preložený text obsahoval tú istú informáciu a znel dobre v slovenčine. Umelecký preklad je zas o niečo voľnejší v tom, že prekladateľ má priestor prejaviť sa. Ja sa rád čo najviac pridržiavam originálu, ale opäť s tým, že hlavnou úlohou je, aby to fungovalo v slovenčine. Čiže Sama Marca je tam v ideálnom prípade čo najmenej.

Ako si spomínal, kritika umeleckého prekladu je niekedy možno až príliš odborná a nemusí zákonite padnúť na úrodnú pôdu. Ako teda dať vydavateľstvu najavo, že nie sme celkom spokojní s kvalitou ich prekladov?

Treba im to normálne povedať, minimálne základné kontakty sa dajú nájsť aj na internete. Už sa mi stalo, že som sa do vydavateľstva ozval s tým, že majú zlé preklady a mne je zo zlých prekladov smutno – aby teda nemali zlé preklady, môžem im niečo preložiť aj ja. A myslel som to úprimne; nebolo to tak, že nemám čo robiť, tak si zháňam prácu. Dohodli sme sa na spolupráci, a tým pádom už potom do tých prekladov môžem prehovoriť aj ja. Vrátane toho, že nie, korektúra textu nestačí, bez poriadnej redakcie sa nepohneme.

Z umeleckého prekladu človek určite nezbohatne, no možno na rozdiel od iných povolaní má nejakú pridanú hodnotu. Alebo aj nie. Prečo by niekto chcel niečo také vôbec robiť?

Lebo je to super. V podstate prečítate skvelé knihy, a ešte vám za to aj zaplatia. Ale vážne – ak má niekto robiť umelecký preklad, a teraz tým celkom nemyslím pásové preklady detektívok, musí to chcieť robiť. Musí spĺňať to, čo spomínam vyššie, pretože v preklade je kniha do veľkej miery aj jeho dieťaťom. Prekladateľ zodpovedá za to, aký dojem z nej čitatelia budú

mať. A ten pocit, keď mu potom niekto povie, že sa to podarilo, je skvelý. Áno, finančná odmena je taká, aká je, ale sú aj takéto odmeny.

V našom časopise dávame priestor kritikám umeleckého prekladu. Čítal si niekedy nejakú kritiku na svoj preklad alebo na iné preklady? Považoval si kritiku za konštruktívnu? Načo podľa teba je kritika prekladu, keď vždy reaguje už na vydané dielo?

Viem, že to, čo teraz napíšem, je hrozné a dôrazne každého čitateľa upozorňujem, že to nemá robiť tak ako ja, ale kritiky umeleckého prekladu nesledujem. A ešte horší je dôvod, pre ktorý to robím: ja tomu totiž nerozumiem. Prvé tri roky na škole, ktoré boli plné teórie, som pretrpel, úprimne poviem, že zrejme by som nevedel ani vymenovať všetky slovné druhy. Som teda skôr inštinktívny prekladateľ, ktorý cíti, ako to má byť správne. A je to aj vďaka tomu, že intenzívne so slovom pracujem aj pri iných činnostiach, ktorým sa venujem.

Samozrejme, neznamená to, že ak to správne cítim, tak to aj správne je. Práve preto vždy dám na to, čo mi redaktor alebo redaktorka napíše, vždy ma zaujíma spätná väzba aj nad rámec tej bežnej prevádzkovej diskusie. Skrátka, chcem vedieť všetko a čítam to s porozumením, aj keď sa hovorí o nedostatkoch. Práve vďaka tomu potom viem o niektorých chybách, ktoré pri preklade opakujem. A môžem sa im vyhnúť.

Ako som spomínal, preložil si už jedenásť kníh. Badáš u seba, že prekladáš napr. rýchlejšie, že už si si zautomatizoval nejaké úkony?

To ani nie. Rýchlosť záleží hlavne od náročnosti a žánru. Preklad akčnej detektívky, v ktorej sa len behá a skáče a kričí, sa asi nedá porovnať napríklad s tým Trumanom, ku ktorému by mal byť samostatný synonymický slovník. Práve teraz vychádza kniha *V korunách stromov* od Richarda Powersa, za ktorú dostal Pulitzera. Päťsto strán, nádherná záležitosť. Neuveriteľná robota. Glosár k nej mal vyše 160 položiek, a to boli len stromy, potom tam boli ešte rastliny a zvieratá. Tam o rýchlosti nemôže byť reč, ale opäť, tá odmena je inde. Určite ale pomáha, ak si človek jednoducho sadne s tým, že najbližších x hodín bude robiť len toto a nenechá sa ničím rozptyľovať.

Nedá mi neopýtať sa aj na štúdium u nás na fakulte. Čo ti štúdium prekladateľstva dalo? Čo by si možno takto spätne ocenil viac?

Bolo to skvelé, a to paradoxne najmä vďaka tomu, že nás v ročníku bolo málo, na poľštine v skupine asi osem. Ale vďaka tomu sme mali blízke vzťahy a aj s vyučujúcimi sme mali pocit, že sme v tom tak akosi spolu. Záležalo nám na tom, aby bola polonistika čo najlepšia.

Výhodou bola aj možnosť využívania zahraničných štipendií. Osobne som si veľmi vážil to, ako v Poľsku pristupovali k slovenským študentom. Bolo to v duchu toho, že príďte, budeme radi. A to je super na to, aby človek otvoril oči a aby si povedal, čo v živote chce a čo nie. Štúdium mi teda okrem poznania dalo aj priestor na to, aby som zistil, čo viem robiť a čo chcem robiť.

Na záver by si nám mohol prezradiť, či máš nejakého autora, prípadne konkrétnu knižku, ktorú by si chcel v budúcnosti preložiť.

Uvediem príklad. Myslím, že pred dvoma rokmi cez Vianoce som čítal knihu *Killers of the Flower Moon*. Napísal som o nej na Facebook s tým, že by ju niekto mal preložiť a niekto vydať, lebo je skvelá a bude to bestseller. Chytil sa toho Absynt a preklad dali mne, keď som ju už našiel. Takže si myslím, že knihu, ktorú chcem v budúcnosti preložiť, som ešte nečítal, ale opäť sa stane niečo podobné. A je super, že mám výtlak na to, že sa mi občas niečo takéto podarí presadiť. O tom, že som nebol celkom mimo, svedčí aj to, že podľa spomínanej knihy dnes Martin Scorcese točí veľkofilm s Di Capriom.

Rozhovor viedol *Matej Laš*

ŠTÚDIE

All right, then, I'll go to hell.
THE PRINCE AND THE PAUPER
Houses Tale

MARK TWAIN V DVOCH TOTALITNÝCH REŽIMOCH

Jozef Kulla
jkulla@student.umb.sk

Abstract:
This paper deals with the influence of Nazism and Socialism on two translations of Mark Twain's *The Prince and the Pauper*. The first edition was translated by Fedor Ruppeldt in 1941 and the second edition was translated by the niece of the translator, Tatiana Ruppeldtová in 1962. The goal of this paper is to analyse whether the ideologies of the given totalitarian regimes influenced either translations and to what extent. Within the analysis, three thematical topics are pointed out: religion, violence and references to nearby states. Based on the results, both translations are ideologically influenced, but not to such an extent that would crucially disrupt the thematical and formal level of either translations.
Keywords: ideology, censorship, Nazism, Socialism, totalitarian regimes, translation, Mark Twain

V minulom storočí Slovensko podliehalo vplyvu dvoch totalitných režimov. Najprv sme boli satelitným štátom nacistického Nemecka (1939 – 1945) a neskôr sme patrili pod sféru komunistického Sovietskeho zväzu (1948 – 1989). Oba totalitné režimy svoje ideológie násilne šírili v zahraničí. Týmito ideologickými vplyvmi formovali Slovensko nielen po politickej stránke, ale aj po stránke kultúrnej. V rámci kultúry môžeme vidieť, že práve literatúra (aj prekladová) sa stala nástrojom šírenia ideológií.[1] V literatúre sa cenzurovali prvky, ktoré protirečili danej ideológii, a práve na túto problematiku sme sa zamerali.

V období nemeckého nacizmu sa podrobne cenzurovali všetky formy médií. Literatúra podliehala kontrole až po vydaní diel (Rundle – Sturge, 2010). Je potrebné poznamenať, že cenzúra bola pod hrozbou tvrdých trestov. Prvé regulácie začínajú už v roku 1935, keď prekladateľ musel najskôr získať povolenie na vydanie prekladu. Nežiaduci zahraniční autori sa zapisovali do *Indexu škodlivých a nežiaducich diel 1.* Tento *Index* obsahoval konkrétne druhy nežiaducich diel a to: kresťanské diela, pornografia, modernistická literatúra, knihy o antikoncepcii a iné (Sturge, 2010).

1 Rundle vo svojej štúdii *Translation and Fascism* (2018), opierajúc sa o svoju skôr vydanú štúdiu *Publishing Translation in Fascist Italy* (2010), píše o úsilí Nemecka prekladať viac svoju národnú literatúru do cudzích jazykov s cieľom zvýšiť kultúrnu prestíž a svoj vplyv vo svete.

V socializme bola cenzúra prísnejšia a inštitucionalizovaná, hlavným orgánom cenzúry bola od roku 1953 Hlavná správa tlačového dozoru (Bubnášová, 2014). Na rozdiel od nacizmu, literatúra (aj prekladová) podliehala kontrole ešte pred vydaním. V tomto období rozlišujeme tri formy cenzúry, a to sú: preventívna cenzúra (súvisí s výberom diela na preklad), redigovanie textu (vynechávanie nežiaducich pasáží pri prekladaní konkrétneho diela, napr. pasáže obsahujúce erotiku, prípadne zjemňovanie príliš expresívneho slovníka), a represívna cenzúra (súvisí so sťahovaním už vydaných kníh z obehu) (Bednárová, 2015).

Analyzovali sme dva preklady Twainovho románu *The Prince and the Pauper* s cieľom zistiť, či a do akej miery ovplyvnili dve rôzne ideológie (nacizmus a socializmus) preklady uvedeného originálu. Toto dielo do slovenčiny prvýkrát preložil Fedor Ruppeldt v roku 1941 (obdobie Slovenského štátu) pod názvom *Princ a žobrák* a v roku 1962 (obdobie socializmu) druhýkrát dielo preložila Tatiana Ruppeldtová so zmeneným názvom *Princ a bedár.*

Dielo Marka Twaina *The Prince and the Pauper* sa odohráva v Anglicku, konkrétne v Londýne v 16. storočí za vlády kráľa Henricha VIII. V románe sa paralelne vyvíjajú dve dejové línie, a to sú príbehy princa Eduarda VI. a Toma Cantyho, ktorí sa narodili v rovnaký deň a sú si fyzicky veľmi podobní. Odlišujú sa najmä po intelektuálnej stránke, ktorá je determinovaná najmä prostredím, v ktorom vyrastali. Ku kolízii v diele dochádza, keď sa princ stretne s Tomom, vymenia si oblečenie a vyskúšajú si život toho druhého. Hlavní hrdinovia sa v priebehu deja stretávajú s rôznymi prekážkami, ktoré musia prekonať. Dielo končí opätovnou výmenou životov hlavných hrdinov, pričom princ odmení Toma za jeho pravdovravnosť, kamaráta Milesa Hendona za jeho vernosť a potrestá nečestné postavy.

V rámci analýzy sme vyexcerpovali 131 viet a slovných spojení (analytických jednotiek), ktoré sme rozdelili do troch tematických okruhov: náboženstvo, násilie a odkazy na okolité krajiny. Tieto tematické okruhy sme prevzali od Kataríny Grozaničovej (2014), pričom posledný spomínaný sme z objektívnych dôvodov modifikovali.[2] Najpočetnejšiu skupinu tvoria náboženské prvky, ktoré sme rozdelili podľa spôsobu prekladu do piatich podskupín:

2 Tretí okruh sme rozšírili z pôvodnej politiky USA na postoj voči ďalším krajinám (Francúzsko, Nemecko a Rusko), pretože dej vybraného diela nie je situovaný do USA, tým pádom sa v texte nenachádzajú žiadne takéto prvky. Tieto tri spomínané krajiny sa v diele vyskytujú prostredníctvom svojich reálií. Keďže sme si vedomí, že oba totalitné režimy mali naštrbené vzťahy s okolitými štátmi, zaujíma nás, či sa tieto skutočnosti odrazili aj v preklade.

1. Ponechanie prvkov – prekladateľ/ka preložil/a určitú pasáž zodpovedajúcim slovenským ekvivalentom.
2. Zámena prvkov – prekladateľ/ka nepreložil/a určitý náboženský prvok doslovne, ale použil/a iný slovenský náboženský výraz, pričom preklad neoslabil/a. Tento postup môžeme chápať ako podskupinu k ponechaniu prvkov.
3. Oslabenie prvkov – zásahy do prekladu náboženských prvkov, ktorých cieľom bolo daný prvok oslabiť.
4. Vypustenie prvkov – prekladateľ/ka vypustil/a celý náboženský prvok.
5. Pridávanie prvkov – prekladateľ použil náboženský prvok na mieste, kde sa v origináli nevyskytoval.

Ruppeldtov *Princ a žobrák* (1941)

Keďže sme pri analýze postupovali chronologicky, t. j. od staršieho prekladu k novšiemu, ako prvý uvedieme preklad F. Ruppeldta.

Preklad náboženských prvkov

Najčastejším prekladateľským postupom použitým v preklade bolo ponechanie náboženských prvkov. Prekladateľ často ponechával vety a slovné spojenia obsahujúce slovo „God“: **O[3]:** *„England has so longed for him, and hoped for him,* ***and prayed God for him****, that now that he was really come, the people went nearly mad for joy.“* (Twain, 2011, s. 1,), **P[4]:** *„Celá anglická krajina túžila za ním[5] a dúfala, že sa narodí a* ***modlila sa k Bohu oň****, a teraz, keď sa narodil, svet temer blaznel od radosti.“* (Twain, 1941, s. 9). Prekladateľ ponechával aj iné slová súvisiace s kresťanstvom, napr.: **O**: *„I pray heaven it may prove so...“* (Twain, 2011, s. 159), **P**: *„Kiež by daly nebesá, že by to tak bolo...“* (Twain, 1941, s. 180).

Pri zámene náboženských prvkov prekladateľ postupoval tak, že rôzne kresťanské prvky nahrádzal slovom „Boh“, pričom tomuto prekladateľskému postupu najčastejšie podľahlo slovo „heaven“: **O**: *„...and heaven bless the day...*[5] (Twain, 2011, s. 149), **P**: *„...a nech sa Boh zmiluje nad nami...“* (Twain, 1941, s. 169). Vidíme, že prekladateľ náboženský prvok nevypustil, iba ho nahradil iným.

Pri prekladoch prosieb/želaní sa väčšina náboženských prvkov ponechávala, ale našli sme pasáže vyjadrujúce prosbu/želanie, kde sa tieto prvky vynechávali, napr.: **O**: *„Would God I had to bag to hide my head in!“* (Twain, 2011,

3 Originál
4 Preklad
5 substitúcia frazémy *and heaven bless the day – a nech sa Boh zmiluje nad nami*

s. 215), **P**: *„Keby len bola tu dáka myšacia diera, čo by som sa skryl do nej!"* (Twain, 1941, s. 242,). Preklad zvolania „God-a-mercy" mal v románe viacero variantov (väčšinou sa náboženský prvok vypúšťal), a to: *„No na moj dušu!"*, *„...Bože môj."* a *„Na moj pravdu."* (Twain, 1941, s. 66, 149, 195). Napriek tomu, že z troch možných prekladových variantov iba jeden obsahuje náboženský prvok, prikláňame sa k názoru, že prekladateľovi išlo skôr o štylistickú disimiláciu ako o násilné potlačenie náboženských prvkov v prospech súdobej ideológie. Dodávame, že vypúšťanie náboženských prvkov je najmenej používaným prekladateľským postupom v rámci našej množiny analytických jednotiek.

Výrazové zoslabenie náboženských prvkov v preklade sa realizovalo prostredníctvom slovnodruhovej zámeny, napr.: **O**: *„... and God love you"* (Twain, 2011, s. 117), **P**: *„... ale božeuchovaj"* (Twain, 1941, s. 13). Na príklade vidíme, že prekladateľ spojil viacero lexém a vytvoril časticu nepíšucu sa s veľkým písmenom.

Posledný prekladateľský postup je zastúpený v podstatne vyššej miere ako predošlý spomínaný. Prekladateľ najčastejšie pridával kresťanské prvky na úkor citosloviec plniacich úlohu zvolania za začiatku viet, napr.: **O**: *„Alas, it was no dream, then*!", *„Alack, his wits are flown again*!" (Twain, 2011, s. 50, 86); **P**: *„Bože môj, jednako to nebol sen*!", *„Panebože, rozum ho zasa opustil*!" (Twain, 1941, s. 66, 107).

Okrem kresťanských prvkov sa v diele nachádza aj židovský prvok. Napriek tomu, že téma židovstva bola v Slovenskom štáte značne tabuizovaná, prekladateľ túto pasáž vyriešil nasledovne: **O**: *„...short march through the Old Jewry..."* (Twain, 2011, s. 54), **P**: *„... a krátkym slávnostným pochodom cez staré židovské mesto..."* (Twain, 1941, s. 70). Keďže vieme, že prekladateľ bol odporcom súdobého režimu (Kovačičová – Kusá a kol. (zost.), 2017), generalizácia by mohla byť v tomto prípade účelná.

Preklad prejavov násilia

Tento tematický okruh neobsahuje toľko analytických jednotiek ako predošlý najmä z dôvodu, že dané dielo zaraďujeme do literatúry pre deti a mládež (Welland, 1991). Našli sme iba jeden prípad používania pejoratív: **O**: *„Let these **swine** do their upon me alone."* (Twain, 2011, s. 47), **P**: *„Nech sa tieto **svine** vyzúria len proti mne samému."* (Twain, 1941, s. 6). Vidíme, že prekladateľ sa rozhodol podčiarknuté slovo preložiť doslovne, a to slovom „sviňa", ktoré pri poukázaní na ľudí *KSSJ*[6] (2003) charakterizujeme ako pejoratívum. Prikláňame sa k názoru, že pre-

6 *Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003 [online]: pren. hrub. nadávka.

kladateľ chcel rešpektovať charakter literárneho diela ako historického románu, teda súdobú používanú slovnú zásobu považoval za jednu z charakteristík, ktorú je nutné zachovať pre detailné vykreslenie obdobia.

Okrem pejoratív sa v diele nachádza pasáž obsahujúca opisy prostredia nevhodné pre detského čitateľa:[7] **O**: *„...the livid and decay heads of renowned men impaled upon iron spiked atop of its gateways*" (Twain, 2011, s. 60), **P**: *„...totiž na železných ohradách okolo brán na oboch koncoch Mostu bývaly napichnuté* (...) *bledé a hnijúce hlavy mnohých slávnych ľudí*" (Twain, 1941, s. 77). Aj v tomto prípade predpokladáme, že prekladateľ chcel rešpektovať povahu literárneho diela domnievajúc sa, že opäť ide o dôkladné vykreslenie historickej presnosti.

Rovnaký postup prekladateľ zachoval aj pri preklade násilných činov, napr.: **O**: *„The law roasted her to death at a slow fire.", „...and were whipped at the cart's tail* (...) *till the blood ran.*" (Twain, 2011, s. 109); **P**: *„...súd ju dal zaživa upiecť, nie odrazu, ale pomaly.", „...priviažu ho* (...) *a zbijú ho do krvi...*" (Twain, 1941, s. 129 – 130). V ukážkach ide o opis trestov, ktoré sa v danom období (16. storočie) realizovali (čo bezprostredne patrí k historickému pozadiu), preto by nebolo vhodné tieto pasáže vynechať. Môžeme si však všimnúť, že prekladateľ použil na opis týchto trestov menej expresívne slovesá.

Ak sme pri predchádzajúcich úryvkoch hovorili o málo viditeľnom zmiernení, tak v nasledujúcich úryvkoch je potlačenie násilia očividné: **O**: *„...and sheltered him from* ***a pelting rain of cuffs and slaps*** *by interposing her own person.", „... if* ***pounding thy bones to pudding*** *can teach thee...*" (Twain, 2011, s. 46, 60); **P**: *„... vlastným telom chránila proti* ***ďalším úderom****.", „...a ak sa dačomu naučíš* ***z lekcie, ktorú ti napíšem na chrbát****...*" (Twain, 1941, s. 63, 77). Na prvom príklade vidíme, ako prekladateľ zredukoval celú frázu na dve slová. V druhom príklade možno badať zjemnenie výrazu „pounding thy bones to puding". Tento výraz by sme mohli preložiť ako „rozdrviť kosti na prach", čo pôsobí omnoho násilnejšie ako oficiálny preklad „z lekcie, ktorú ti napíšem na chrbát". Ak si porovnáme prípady, keď prekladateľ zmierňoval prejavy násilia, všimneme si, že v prípade domáceho násilia môžeme pozorovať väčšie zásahy prekladateľa než pri násilí týkajúcom sa opisu objektívnej reality. Do istej miery tu môže tlačiť norma historického románu, ktorý okrem fikcie musí obsahovať aj historické fakty.

7 Je síce otázne, či tieto opisy boli dobovou spoločnosťou považované za nevhodné, preklad tejto pasáže nás zaujíma najmä z dôvodu, že podobný opis bol vynechaný v *Anne zo zeleného domu* (Grozaničová, 2014) a, ako sme spomínali, slovinská translatologička Pokornová (2012) taktiež upozornila na vynechávanie násilných pasáží v rámci prekladov za socializmu.

Preklad odkazov na okolité krajiny

Najväčšiu skupinu v tomto tematickom okruhu tvoria preklady francúzskych reálií, pri ktorých bola najčastejším prekladateľským postupom generalizácia: **O**: *„...and carnation-colored hauts-de-chausses...“*, *„The speaker was sort of Don Caesar de Bazan in dress...“* (Twain, 2011, s. 43, 56), P: *„...a nohavice klinčekovej farby...“*, *„...bol ako udatný rytier dávnych vekov, postavou i oblekom i rečou.“* (Twain, 1941, s. 58, 72) Slovo „hauts-de-chausses“ označuje typické nohavice, ktoré nosili muži v 16. storočí vo Francúzsku, a „Don Caesar de Bazan“ je postava rytiera z dramatickej hry. V tomto prípade nemôžeme motiváciu generalizácie považovať explicitne za ideologicky ovplyvnenú (Nemecko a Francúzsko boli v dobe, keď preklad vyšiel, nepriateľské štáty), pretože mohlo ísť iba o nadbiehanie čitateľovi. Prekladateľ takisto preložil do slovenčiny názov 14. kapitoly, písaný po francúzsky: **O**: *„Le Roi Est Mort – Vive Le Roi“* (Twain, 2011, s. 75), **P**: *„Umrel kráľ – Nech žije kráľ!“* (Twain, 1941, s. 93,). Jediný zachovaný francúzsky názov bol pri opise panského oblečenia: **O**: *„...studded with golden fleurs-de-lis...“* (Twain, 2011, s. 100), **P**: *„...vybýjaný*[8] *zlatým ‚fleurs de lis´: ľalijovým trojlístkom“* (Twain, 1941, s. 121).

Na druhej strane zmienka o Rusku (konkrétne o ruskom dobovom pánskom oblečení) zostala zachovaná bez akýchkoľvek vynechaní. V roku 1939 v ktorom preklad vyšiel, Nemecko podpísalo s Ruskom pakt o neútočení (Pakt Molotov-Ribbentrop). Jedným z dôvodov, prečo sú v preklade ponechané ruské reálie, môže teoreticky byť aj fakt, že počas realizácie prekladu panovalo medzi veľmocami prímerie, no ide len o predpoklad.

O: *„...in two long gowns of yellow satin, raversed with white satin, and in every bend of white was a bend of crimson satin, after the fashion of Russia, with furred hats of gray on their heads; either of them having an hatchet in their hands, and boots with pykes (points a foot long), turned up“* (Twain, 2011, s. 55).

P: *„...v dlhých plášťoch zo žltého saténu s bielymi a červenými pásmi, podľa ruského kroja; na hlavách mali vysoké, striebrošedé kožušinové čiapky, každý mal v ruke širokú sekeru, na nohách mali ‚papuče s pyskami‘: s dlhými, nahor zahnutými špicami“* (Twain, 1941, s. 71).

Opis ruského kroja zo 16. storočia je ďalším prvkom, ktorý dotvára presnejší historický obraz, t. j. prekladateľ opäť rešpektuje povahu prekladaného textu.

Okrem vplyvu ideológie na dielo tu môžeme badať aj ideologický postoj samotného prekladateľa. Všimnime si úryvok, kde sa spomína Nemecko: **O**: *„...*

8 Ukážky citujeme v pôvodnom znení bez ortografických zásahov.

spacious enough to mass the army of German principality..." (Twain, 2011, s. 41), **P**: „*...kde by mohol celý pluk robiť cvičenie*" (Twain, 1941, s. 56), v preklade je úplne vynechaná zmienka o Nemecku. Keďže vieme, že prekladateľ bol protirežimovo naladený, hodnotíme toto vynechanie ako prítomnosť jeho ideologického postoja k súdobej situácii.

Hoci originál a preklad sa líšia v počte strán (originál má 219 strán, zatiaľ čo preklad má 247 strán), je to iba záležitosť formátu, navyše preklad obsahoval ilustrácie. Z celého prekladu neboli vynechané nijaké podstatné komponenty, iba jedna zbojnícka riekanka, ktorú Twain prebral z pikareskného románu *The English Rouge* (1665). Preklad sme sa pokúšali vyhľadať (dokonca aj sami zhotoviť), ale prišli sme na to, že obsahuje francúzsku lexiku a slangové slová, ktorých význam sme nedokázali nájsť. Najväčší ideologický vplyv, ako aj ideologický postoj prekladateľa, je možné badať pri preklade prejavov násilia a reálií okolitých štátov. Prvý tematický okruh nepovažujeme za ideologicky ovplyvnený, pretože prekladateľ neoslaboval a neodstraňoval kresťanské prvky veľmi často, navyše vo veľa prípadoch pridával kresťanské prvky. Dôvody, prečo nebol preklad významne ideologicky ovplyvnený, možno hľadať v súdobej spoločensko-politickej situácii a v ideologickom postoji prekladateľa.

Napriek ateistickému charakteru fašizmu/nacizmu[9] bol prezidentom Slovenského štátu rímskokatolícky kňaz Jozef Tiso, čo môže byť akýmsi precedensom aj pre náboženské prvky v literatúre. Na druhej strane je nutné pripomenúť, že prekladateľ bol veľkým odporcom súdobého režimu a zároveň evanjelickým biskupom, čiže ideologický postoj autora má v tomto prípade veľmi dôležité postavenie. Je tu možnosť, že vplyv ideológie badať aj pri naturalizácii prekladu, keďže nacizmus Slovenského štátu bol pronárodne orientovaný. V tejto súvislosti mu musíme dať za pravdu, pretože pri preklade určitých proprií autor naturalizoval, napr. názvy častí mesta „Offal Court" a „Pudding Lane" preložil prekladateľ ako „Smetiskový dvor" a „Štrúdľová lúka".

Ruppeldtovej *Princ a bedár* (1962)

Po analýze prekladu F. Ruppeldta sa pozrieme na novší preklad z dielne jeho netere T. Ruppeldtovej.

Preklad náboženských prvkov

Pri zvolacích vetách vyjadrujúcich prosbu/želanie/vďaku prekladateľka v preklade ponechávala náboženské prvky, napr.: **O**: „*God protect England*..." (Twain,

9 Ako spomíname v úvode, v *Indexe škodlivých a nežiaducich diel* sa nachádzajú aj kresťanské a židovské diela.

2011, s. 32), **P**: „*Nech boh ochraňuje Anglicko*...“ (Twain, 1962, s. 41). Väčšinou ide o zaužívané pokriky na počesť panovníka/krajiny/Boha, ktoré sa v tej dobe používali. Okrem slova „God“ sa v texte ponechávali aj iné náboženské prvky, napr.: **O**: „*Than pray again. Pray the prayer for dying*!“, „*I am an archangel*“ (Twain, s. 136, 132, 2011); **P**: „*Tak sa pomodli ešte raz. Pomodli sa modlitbu umierajúcich*“, „*Ja som archanjel*“ (Twain, 1962, s. 121, 118).

Zámena náboženských prvkov bola realizovaná najmä v úryvkoch, kde vystupoval kňaz. Hoci kresťanský prvok bol mierne oslabený, no nie do takej miery, aby sme toto prekladateľské riešenie zaradili medzi oslabenie náboženských prvkov, porovnajme: **O**: „...*the old priest's tales*...“ (Twain, 2011, s. 90), **P**: „... *Knihy otca Ondreja*...“ (Twain, 1962, s. 87). Môžeme vidieť, že prekladateľka nepreložila slovo „priest“ ako kňaz, ale ako „otec“, čo spôsobilo mierne oslabenie, pretože podľa *KSSJ* (2003) môže byť otec aj vo význame duchovný otec, no tento význam je až šiesty v poradí. Na druhej strane sme identifikovali zámenu, pri ktorej sa kresťanský prvok mierne zosilňuje (ako v predchádzajúcom prípade nebolo oslabenie veľmi výrazné, v tomto prípade nejde o výrazné zosilnenie): **O**: „...*thou shalt study the Book*...“ (Twain, 2011, s. 131), **P**: „*Tu sa vhĺbiš do Písma*...“ (Twain, 1962, s. 117). Prekladateľka uprednostnila lexému „Písmo“ pred doslovným prekladom, čím sa mierne zosilnil kresťanský prvok, pretože v kodifikačných príručkách sa slovo „písmo“ uvádza aj vo význame Sväté písmo[10] na rozdiel od slova „kniha“.

Ako najviac zreteľný znak oslabenia kresťanských prvkov je písanie slova „boh“ s malým b[11], napr.: **O**: „*No, by the splendor of God*!“ (Twain, 2011, s. 24), **P**: „*Nie akože je boh nado mnou*!“ (Twain, 1962, s. 35). Ide o pravopisné pravidlo, ktoré bolo platné na Slovensku v období socializmu (Bednárová, 2015). Nábožensky oslabené sú aj niektoré tradičné frázy prostredníctvom slovnodruhovej zámeny: **O**: „...*and God be with ye*!“ (Twain, 2011, s. 31), **P**: „...*a buďte zbohom*!“ (Twain, 1962, s. 40).

Rovnako ako ponechávanie kresťanských prvkov, aj ich vypúšťanie má v diele pomerne veľké zastúpenie. Ide najmä o pasáže vyjadrujúce prosbu/želanie smerujúcu/e k Bohu, napr.: **O**: „*God send it may be so*!“ (Twain, 2011, s. 22), **P**: „*Kiež by to tak bolo*!“ (Twain, 1962, s. 34). Rôzne varianty prekladu malo aj zvolanie „God-a-mercy“: **P**: „*No na môj dušu*!“, „*Zmilujte sa nado mnou*,...“, „*Pane na nebi*,...“ (Twain, 1962, s. 56, 131). Vidíme, že z uvedených troch príkladov

10 Pozri podrobnejšie: OČENÁŠ, I.: *O pravopise podstatného mena Biblia* (1996, s. 199 – 204).

11 Pozri podrobnejšie: PAVLOVIČ, J.: *Pravopis slov Boh, boh, Boží, boží, Božský, božský* (1991, s. 112 – 117).

iba jeden obsahuje kresťanský prvok. V tomto prípade nemusí ísť iba o účelové vypustenie pod vplyvom ideológie, ale taktiež o snahu autora monotónne neprekladať. Okrem toho, že bolo substantívum „priest" v preklade významovo oslabené, prekladateľka toto slovo tiež vynechávala, napr.: **O**: *„he said he had `accidentaly' killed a man,* (...) *when he added that the man was a priest*..." (Twain, 2011, s. 108), **P**: *„...a keď povedal, že ‚nešťastnou náhodou' zabil človeka*... (Twain, 1962, s. 100).

Zachytili sme iba jeden prípad pridávania náboženských prvkov v preklade: **O**: *„...and may your goodness to me this day be remembered*..." (Twain, 2011, s. 92), **P**: *„...nech si nebesá spomenú na tvoju dobrotu*..." (Twain, 1962, s. 88).

Keďže okrem kresťanských prvkov je v diele prítomný aj jeden židovský prvok, opäť sa pozrieme na jeho preklad: **O**: *„...and made a short march through the Old Jewry and Basinghall street*..." (Twain, 2011, s. 54), **P**: *„...a ďalej kúsok cez Starú židovskú a Basinghalskú ulicu*..." (Twain, 1962, s. 59). Vidíme, že prekladateľka ponechala židovský prvok v preklade, rovnako ako ponechala mnoho kresťanských prvkov.

Preklad násilných prejavov

V rámci tohto tematického okruhu sme identifikovali aj expresívne vyjadrovanie s použitím pejoratív: **O**: *„Let these swine do their upon me alone*." (Twain, 2011, s. 47), **P**: *„Nech sa tieto svine vyzúria len na mne*!" (Twain, 1962, s. 54). Môžeme si všimnúť, že prekladateľka nezjemnila ani nevypustila hanlivé slovo. Táto pasáž sa odohrávala v príbytku žobrákov, keď princ nechcel, aby ho jeho (zámenou postáv v žobráckej rodine nadobudnutí príbuzní) „matka" chránila pred bitkou zo strany jeho „otca" a „starej mamy". V kontexte literárneho diela mohlo byť toto pejoratívum použité najmä kvôli presnejšiemu opisu dobového koloritu (autor chcel pravdepodobne poukázať na slovník obyvateľov chudobných štvrtí v Anglicku v 16. storočí).

Nedostatok expresívneho vyjadrovania nahrádzajú prejavy násilia, ktoré väčšinou prekladateľka ponechávala v plnom znení, napr.: **O**: *„The law roasted her to death at a slow fire*." (Twain, 2011, s. 109), **P**: *„Vrchnosť ju upiekla za živa na pomalom ohni*" (Twain, 1962, s. 101). Hoci takéto pasáže nie sú príliš vhodné pre maloletých čitateľov, tento román ich obsahuje nemalé množstvo. Zároveň chápeme kroky prekladateľky, pretože funkcia týchto opisov je prevažne presnejšie zobraziť dobový kolorit.

V diele však nájdeme aj zjemnené pasáže obsahujúce násilie: **O**: *„...if pounding thy bones to puding can teach thee*..." (Twain, 2011, s. 60), **P**: *„...napíšem*

ti na chrbát poriadnu lekciu, aby si do smrti nezabudol..." (Twain, 1962, s. 64). Vidíme, že v nasledujúcej ukážke prekladateľka nepreložila frázu „pounding thy bones to pudding" doslovne. Ako sme spomínali pri preklade F. Ruppeldta, doslovný preklad frázy by mohol byť „rozdrviť tvoje kosti na prach", čo by bolo funkčné, pretože takéto vyjadrovanie sa hodí k postave, ktorá frázu vyslovila. Jedným z dôvodov, prečo sa prekladateľka rozhodla zjemniť danú pasáž, môžu byť detský čitateľ a snaha ideológie nepropagovať násilie.[12] Nevylučujeme ani možnosť, že sa prekladateľka mohla inšpirovať predchodcom, keďže ide o veľmi podobné riešenie.

Preklad odkazov na okolité krajiny

Najskôr začneme prekladom francúzskych reálií, ktoré tvoria najväčšiu časť tohto tematického okruhu:

O: „*...And carnation-colored hauts-de-chausses...*", „*The speaker was a sort of Don Caesar de Bazan in dress...*", „*...studded with golden fleurs-de-lis...*" (Twain, 2011, s. 43, 56, 100);

P: „*...a v ružových nohaviciach.*", „*Muž, ktorý to povedal, pripomínal výzorom, odevom i rečou udatného rytiera z dávnych čias.*", „*ozdobený zlatými ľaliami...*" (Twain, 1962, s. 50, 61, 95).

Môžeme vidieť, že vo všetkých troch prípadoch prekladateľka vypustila francúzske reálie vrátane francúzštiny prostredníctvom generalizácie. Predpokladáme, že autor originálu nepreložil tieto prvky do angličtiny hlavne preto, lebo angličtina nepozná adekvátny ekvivalent (toto tvrdenie platí pre prvé dva spomenuté úryvky), a zároveň chcel zvýšiť estetickosť daného diela. Poznajúc spoločensko-politickú situáciu vo vtedajšom východnom bloku,[13] motivácia vypustenia francúzskych prvkov prostredníctvom generalizácie môže byť ideologicky ovplyvnená alebo môže byť priamym dôsledkom ideológie.[14] V preklade sa však nachádza aj jedna výnimka, a tou je názov 10. kapitoly, ktorý bol ponechaný vo francúzskom jazyku, rovnako ako je v origináli: **O**: „*Le Roi Est Mort – Vive Le Roi!*" (Twain, 2011, s. 75), **P**: „*Le roi est mort – vive le roi!*" (Twain, 1962, s. 76).

12 Nike Pokornová (2012) upozorňuje na vynechávanie násilia v prekladoch z obodia socializmu v krajinách bývalej Juhoslávie.

13 Sovietsky zväz nemal dobré vzťahy so štátmi západného bloku, a najmä s USA (Pliešovská, 2016).

14 Prekladateľka mohla zámerne generalizovať dané úryvky, lebo predpokladala, že čitatelia nebudú rozumieť francúzskemu jazyku.

Okrem francúzskych prvkov tu máme aj jeden nemecký prvok: **O**: „*...spacious enough to mass the army of German principality...*“ (Twain, 2011, s. 41), **P**: „*... že by sa na ňu pomestila celá armáda nejedného nemeckého kniežatstva...*“ (Twain, 1962, s. 49). Keďže sa dej Princa a bedára odohráva v 16. storočí, Ruppeldtová nepokladala za potrebné vynechať túto pasáž, lebo spomínať nemecké vojsko 17 rokov po skončení 2. svetovej vojny už nebolo zrejme nebolo problematické. Okrem toho by daná pasáž vynechaním stratila synchrónny charakter, takže nebol dôvod ju vypustiť.

Nakoniec sa pozrieme na opis ruského kroja zo 16. storočia:

O: „*...in two long gowns of yellow satin, raversed with white satin, and in every bend of white was a bend of crimson satin, after the fashion of Russia, with furred hats of gray on their heads; either of them having an hatchet in their hands, and boots with pykes (points a foot long), turned up*.“ (Twain, 2011, s. 551),

P: „*...v dlhých kabátoch zo žltého atlasu, prepásaných bielym atlasom, na ktorých za každým záhybom bieleho bol záhyb červeného atlasu na spôsob, ako to nosia v Rusku, a na hlave mali klobúky z kožušiny farby sivej; každý z nich mal bojovú sekeru v ruke a obutý bol v črieviciach so špicami stopu dlhými, nahor obrátenými*“ (Twain, 1962, s. 60).

Dokázali sme identifikovať negatívne vplyvy ideológie na prvky nezhodujúce sa s ideológiou socializmu/komunizmu, no na druhej strane uvedený úryvok dokazuje, že ideologicky nebol žiadnym spôsobom vyzdvihnutý opis ruského kroja zo 16. storočia. Jedným z dôvodov môže byť riziko narušenia verného zobrazenia objektívnej reality v diele.

Rovnako ako pri Ruppeldtovom preklade, aj tento preklad sa líši od originálu formátom. T. Ruppeldtová takisto vypustila vyššie spomínanú zbojnícku riekanku. Pri tomto preklade môžeme jasne tvrdiť, že náboženské prvky boli ideologicky ovplyvnené, najviac je to zrejmé pri písaní malého *b* v slove „Boh“. Okrem spomínaného javu sme mohli badať veľký počet oslabených a vynechaných náboženských prvkov, no kresťanstvo v diele stále rezonovalo. Pri preklade násilných prejavov a expresívneho vyjadrovania sme si takisto mohli všimnúť v niektorých pasážach zjemňujúci charakter, no v diele sa nachádza aj množstvo opisov, nie veľmi prijateľných pre súdobú ideológiu. Pri preklade reálií okolitých krajín bola vypustená prevažná väčšina francúzskych prvkov. Napriek tomu, že vplyv ideológie je markantnejší, obsahová stránka diela nebola narušená. Ponúkame niekoľko argumentov ako vysvetlenie.

Dielo bolo vydané v roku 1962, keď, ako sme uvádzali v teoretickej časti, prichádzalo uvoľnenie zo strany totalitného režimu (Pliešovská, 2016). Ďalším dôvodom je aj fakt, že *Princ a bedár* je historický román, ktorý sa snaží presne

zobraziť dobové prostredie, nie však prostredníctvom historických udalostí, ale prostredníctvom opisu súdobého života (mravy, správanie, slovná zásoba, atď.). Preto mohli byť niektoré javy prítomné v origináli zachované aj v preklade, a to napriek nevhodnosti. Navyše ide o literatúru pre deti a mládež, ktorá patrila ku konformným prúdom socialistického literárneho života (Bednárová, 2015). Preklad tohto diela mohol byť odsúhlasený aj z dôvodu, ktorý naznačil P. Horňák v predslove *Princa a bedára* (1962), že Twain vo svojom diele prostredníctvom histórie vyjadroval nesúhlas s imperialistickou politikou USA. Považujeme za nutné spomenúť, že v tomto prípade môže ísť aj o tzv. **metatextovú apologetiku**. „Ide o tzv. cieľavedomú pastiš, ktorá v očiach súdobého čitateľa, navyknutého ‚čítať medzi riadkami', pomáhala maskovať (ideovú) afirmatívnosť, pričom vytvárala publikačný precedens pre čoraz širšie pole diskurzu" (Tyšš, 2016, s. 62).

Oba preklady sa zhodovali najmä v tých prípadoch, keď sa prekladatelia zhodovali v zachovaní náboženských prvkov originálu. Preklad T. Ruppeldtovej má väčšiu tendenciu oslabovať a vypúšťať náboženské prvky, zatiaľ čo F. Ruppeldt vo svojom preklade náboženské prvky pridával alebo ponechával. V rámci zobrazenia násilia boli taktiež prekladateľské postupy takmer rovnaké a odlišovali sa iba v niekoľkých úryvkoch. Podobné prekladateľské postupy sa uplatnili aj pri preklade odkazov na okolité krajiny. Jediné markantné rozdiely možno badať pri preklade názvu 14. kapitoly a pri preklade pasáže spomínajúcej Nemecko. Na základe našej analýzy môžeme povedať, že preklad T. Ruppeldtovej bol ovplyvnený súdobou ideológiou vo väčšej miere, najmä pre častejšie vypúšťanie a oslabovanie náboženských prvkov. Nemôžeme však tvrdiť, že ideológia výrazne zasiahla tematickú stránku literárneho diela. V určitých úryvkoch Ruppeldtovho prekladu možno badať náznak ideologického vplyvu, ale skôr zastávame názor, že v diele je viac prítomný ideologický postoj prekladateľa. Toto tvrdenie nemožno stopercentne potvrdiť, pretože v určitých situáciách sa ideologický postoj prekladateľa a súdobá ideológia navzájom prekrývajú (napr. v tematickom okruhu násilia, keďže prekladateľ bol biskupom, takisto sa snažil zjemňovať násilné prvky rovnako ako súdobá ideológia). Dôvody, prečo ani v jednom období nezasiahla do prekladu závažnejšie cenzúra, sme spomínali podrobne pri jednotlivých analýzach prekladov. Ide najmä o uvoľnenejšiu spoločenskú situáciu v čase vydania prekladu. Na prekladateľov tlačila aj norma zo strany literárneho žánru (historický román musí obsahovať aj historicky pravdivé prvky) (Sedlák, 1981). Navyše ide o konformný žáner v prípade oboch totalitných režimov.

Nechceme však tvrdiť, že všetky preklady, ktoré vznikli v týchto obdobiach, nepodľahli cenzúre, prípadne jej podľahli iba v malej miere. Môžeme však analyzovať ďalšie preklady vydané (nielen) v týchto totalitných režimoch a drobnou mravčou prácou raz budeme schopní kvantitatívne a kvalitatívne zhrnúť, do akej miery konkrétny totalitný režim ovplyvnil prekladovú tvorbu na Slovensku. Tieto analýzy sa však nemusia týkať iba anglickej/americkej literatúry, otvára sa tu možnosť pre kolegov venujúcich sa inému jazyku, napr. francúzštine, španielčine, ruštine, atď.

Bibliografia

BEDNÁROVÁ, K. 2015. *Rukoväť dejín prekladu na Slovensku II*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015. 66 s. ISBN 978-80-223-3838-7.

BUBNÁŠOVÁ, E. 2014. K vplyvu ideológie na preklady rozprávok H. CH. Andersena v období 1948 – 1989. In: *Kritika prekladu*, č. 1, s. 26 – 43. ISSN 1339-3405.

GROZANIČOVÁ, K. 2014. Čo sa stratilo v zelenom dome? In: *Kritika prekladu*, č. 1, s. 26 – 43. ISSN 1339-3405.

KOVAČIČOVÁ, O. – KUSÁ, M. (zost.) 2017. *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie L – Ž*. Bratislava : Veda, 2017. ISBN 978-80-224-1617-7.

OČENÁŠ, I. 1996. O pravopise podstatného mena Biblia. In: *Kultúra slova*, roč. 30, 1996, s. 199 – 204.

PAVLOVIČ, J. 1991. Pravopis slov Boh, boh, Boží, boží, Božský, božský. In: *Kultúra slova*, roč. 25, 1991, s. 112 – 117.

PLIEŠOVSKÁ, Ľ. 2016. *Od Buckovej k Updikovi*. Banská Bystrica : Belianum, 2016. 262 s. ISBN 978-80-557-1171-3.

POKORN, N. 2012. *Post Socialist Translation Practices*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. 188 s. ISBN 978-9027224538.

RUNDLE, CH. 2018. Translation and Fascism. In: Fernándéz, F. – Evans, J. 2018. *The Routledge Handbook of Translation and Politics.* London : Routledge. s. 29 – 47.

RUNDLE, CH. – STURGE, K. 2010. Translation and the History of Fascism. In: RUNDLE, CH. – STURGE, K. *Translation under Fascism*. London : Palgrave Macmillan, 2010. s. 3 – 12 ISBN 978-0-230-29244-4.

SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre deti a mládež*. Bratislava : SPN, 1981. 356 s.

STURGE, K. 2010. „Flight from the Programme of National Socialism“? Translation in Nazi Germany. In: Rundle, Ch. – Sturge, K. 2010. *Translation Under Fascism*, London : Palgrave Macmillan, 2010. s. 51 – 83. ISBN 978-0-230-29244-4.
TWAIN, M. 1941. *Princ a žobrák*. Prel. Fedor Ruppeldt. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1941. 257 s.
TWAIN, M. 1962. *Princ a bedár*. Prel. Tatiana Ruppeldtová. Bratislava : Mladé letá, 1962. 199 s.
TWAIN, M. 2011. *The Prince and the Pauper*. London : Harper press, 2011. 248 s. ISBN 978- 0-00-742006-3.
TYŠŠ, I. 2016. *Ideológia a preklad. Obraz sveta v prekladoch americkej literatúry v r. 1948 – 1989*. dizertačná práca, Nitra: Katedra translatológie FF UKF v Nitre.
WELLAND, D. 1991. *The Life and Times of Mark Twain*. London : Studio Editions, 1991. 144 s. ISBN 1-85170-627-5.

Internetové zdroje:

KAČALA, J. a kol. 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava : VEDA, 2003. [cit. 2020-10-28] 985 s. ISBN 978-80-224-0750-X.
URL: <http://www.slovnik.juls.savba.sk>

MARME
LÁDA

KRITIKA PREKLADU FILMU MEDVEDÍK PADDINGTON 2

Dominika Lakotová
lakotova.dominika@gmail.com

Abstract:
This study focuses on translation criticism of the Slovak translation of the film *Paddington 2*. The film was directed by Paul King, written by King in collaboration with Simon Farnaby, and released in 2017. It is a sequel to the film adaptation of the original book series written by Michael Bond. The translator as well as editor of the translation was Slovak translator Mirka Brezovská. This study's main aim is to analyse the Slovak translation of the film and compare the original film version with the translated and edited Slovak translation. The analysis focuses on the translation of names, signs, songs, and dialects in the film as important aspects of films for children. The translation of the original culture-specific items and the translation of puns are mentioned as well.
Keywords: audio-visual translation, dubbing, translation criticism, film, Paddington

Kvalitné diela určené pre deti by mali plniť funkciu vzdelávania. Podľa Oberta (1983) si takéto diela určené pre deti môžu túto funkciu plniť len v takom prípade, ak im dieťa porozumie, a teda ak je dielo blízke ich skúsenostnému komplexu. V dielach určených pre deti sú často *„zdôrazňované predovšetkým axiologické univerzáliá – porozumenie a harmónia vo vzájomnom spolunažívaní, dôležitosť rodiny, pocit prijatia a ocenenia dieťaťa"* (Gavurová, 2018, s. 79). Je teda veľmi dôležité aj v preklade zachovať ich kvalitu a myšlienku. Práca na takomto preklade je náročná, je potrebné ku nej pristupovať zodpovedne a prihliadať na rôzne aspekty. Aj preto Brezovská (2015, s. 103) poukazuje na to, *„že detské neznamená detinské a že byť hravý nie je hračka."*

Pri tvorbe kritiky sme postupovali podľa Ferenčíka (1982), a teda postupov, ktoré vymedzil pri tvorbe spoločenskej kritiky prekladu. Na základe kritickej analýzy diela sme vyvodili syntetický záver, v ktorom sme zhodnotili prácu prekladateľky. K dispozícii sme mali DVD filmu *Paddington 2* s originálnym anglickým znením a aj slovenským znením, ktoré sme porovnávali.

Zamerali sme sa na preklad kultúrnych špecifík, kultúrnych odkazov a slovných hier, pretože ich považujeme za dôležité aspekty prekladu diel určených predovšetkým pre deti. Takéto diela by mali byť dostatočne zaujímavé, aby upútali detskú pozornosť, no zároveň by mali byť jednoduché a výstižné,

aby im deti porozumeli. Taktiež sme sa zamerali na preklad mien, nápisov a piesní, ktoré považujeme v tomto filme za dôležité z hľadiska ich funkčnosti, keďže sú súčasťou jeho obsahu. Prekladateľ filmu pre deti musí dbať na to, aby všetky jeho zložky, či už jazyková, obrazová, alebo zvuková, zodpovedali recepcii dieťaťa. Zamerali sme sa aj na prípadné chyby, ktoré vznikli pri tvorbe nového jazykového znenia. Popri tom všetkom sme prihliadali na špecifiká dabingu a požiadavky kritiky prekladu. Porovnávali sme prekladateľské riešenia Brezovskej s jej názormi na audiovizuálny preklad pre deti. Na záver sme zhodnotili koncepciu prekladateľky a výsledok jej práce.

Pokračovanie filmovej adaptácie knižnej série

Okrem slávnej televíznej adaptácie knižnej série o medvedíkovi Paddingtonovi od Michaela Bonda formou 56 epizód seriálu od Ivora Wooda z roku 1975, vzniklo aj mnoho ďalších spracovaní tejto knižnej predlohy. Aj napriek televíznemu úspechu sme sa sfilmovania dočkali až v roku 2014. Divákmi a kritikmi boli filmy mimoriadne dobre ohodnotené, konkrétne ide o film *Paddington* z roku 2014 a jeho pokračovanie *Paddington 2* z roku 2017. Ide o hrané rodinné filmy, v ktorých je Paddington animovaný počítačom. Čoskoro môžeme očakávať ďalšie pokračovanie, film *Paddington 3*, ktorého plány boli dokonca ohlásené ešte pred začatím natáčania druhej časti, čo svedčí o popularite filmu.

Studiocanal uviedol film *Paddington 2* v produkcii s *Heyday Films*, na filme sa podieľal producent David Heyman a režisér, nominovaný na cenu BAFTA, Paul King, ktorý v spolupráci so Simonom Farnabym napísal aj scenár. Aj keď film *Paddington 2* nie je presnou adaptáciou žiadneho z Bondových príbehov, tvorcovia sa v mnohom knihami inšpirovali (Fandango, 2017).

Paddington denne pomáha svojmu okoliu rôznymi spôsobmi a spravidla spríjemňuje deň všetkým naokolo, skrátka sa z neho stal právoplatný člen miestnej susedskej komunity. Všetci ho majú veľmi radi, až na jediného nepríjemného suseda, pána Curryho, ktorý ho neakceptuje tak ako ostatní. Je príkladom nenávistného správania voči cudzincovi, plného predsudkov voči jeho odlišnosti. Paddington v ľuďoch prebúdza čestnosť, súcit, láskavosť, ochotu a vždy sa odvoláva na slová svojej tety Lucy. Najčastejšie na jej myšlienku „bude sa nám dobre žiť, stačí iba slušný byť“ alebo tiež spomínané „ak v ľuďoch hľadáš dobro, nájdeš ho.“ Mnohí sa nad tým vo filme pozastavujú, no nakoniec zistia, že na tom predsa len niečo je.

Detskému divákovi je hlavná postava filmu vzorom. Ako spomína Laš (2018), úlohou diel pre deti je aj vzdelávanie čitateľa. *„Vzdelávanie môže prebiehať*

na rovine informačnej, môže zlepšovať kritické myslenie a v neposlednom rade môže diváka vzdelávať po etickej či morálnej stránke" (Laš, 2018, s. 23).

Laš (2018) vo svojej kritike prekladu filmu *Paddington* pokladá príbeh medvedíka pre spoločnosť za nepochybne obohacujúci, a to najmä vďaka hodnotám, ktoré medvedík predstavuje, a nenásilnému spôsobu, akým je spracovaná téma rasizmu a xenofóbie. Taktiež poznamenáva, že je príbeh prínosný *„vzhľadom na súčasné tenzie v spoločnosti, rastúcu xenofóbiu a rasizmus"* (Laš, 2018, s. 29).

Podobne ako v knižnej sérii a v prvom filme, aj tu sa objavuje isté posolstvo. Alegória, ktorú v sebe film ukrýva, sa opäť dotýka prisťahovalectva a potreby jeho akceptácie. Film v období svojho vzniku mal, a aj momentálne má čo odovzdať svetu, v ktorom žijeme, vzhľadom na európsku migračnú krízu, jej stupňovanie a neistú budúcnosť, ktorá znepokojuje mnohých ľudí. Vznikal v čase brexitu a počas úradovania prezidenta Trumpa. Zaujímavé je vyobrazenie susedskej multikultúrnej komunity v Londýne, v ktorej si všetci harmonicky nažívajú a vzájomne sa tolerujú, až na jednu výnimku, spomínaného pána Curryho. Ľudia rozličných kultúr a národností s rôznymi prízvukmi sú súčasťou deja počas celého filmu, či už v susedskej komunite, Paddingtonov priateľ pán Gruber, v zamestnaní pána Browna, na jarmoku, súde, vo väzení či v holičstve, sú skrátka všade. Taktiež je možné postrehnúť, že títo ľudia pracujú na vyšších i nižších pozíciách, čo nasvedčuje o istej rovnosti medzi týmito ľuďmi a vzájomnom rešpekte. Film je akýmsi volaním po tolerancii a slušnom správaní, no nielen zo strany domácich, ale aj prisťahovalcov.

Dá sa povedať, že film je tak trochu obhajobou rozrastajúceho sa multikulturalizmu v Londýne 21. storočia, a to aj vďaka zaujímavému prvku, ktorým je hudobný štýl kalypso v podaní skupiny *Tobago and D'Lime*. Ide o hudobný štýl karibskej prisťahovaleckej komunity z povojnovej éry, ktorá sa usadila v oblasti Notting Hillu zhruba v tom istom období, keď Bond začínal písať príbeh o Paddingtonovi, ktorý tu rovnako našiel svoj nový domov. Kapela, ktorá vznikla za účelom nahratia piesní pre tento film, sa niekoľkokrát objaví na obrazovke (Masters, 2014).

Film je do dnešného dňa držiteľom rekordu na svetovo najdôveryhodnejšom internetovom filmovom portáli *Rotten Tomatoes* ako film s najlepším hodnotením. Pýši sa najvyšším počtom pozitívnych recenzií, bez jedinej jednej negatívnej. Získal 46 nominácií na rôzne ocenenia, z toho 3 nominácie boli na cenu BAFTA. V 14 prípadoch sa mu podarilo aj zvíťaziť. Film si získal aj bežných divákov v kinách. Paddington zaujme všetky vekové kategórie milými a vtipnými scénkami, no aj tými smutnými a dojemnými. V neposlednom rade

si z príbehu človek má čo zobrať k srdcu, keďže nenásilným spôsobom podáva tému prisťahovalectva a potrebu jeho akceptácie. Avšak pre dosiahnutie akceptácie je nutné, aby aj samotní prisťahovalci prejavili snahu o začlenenie sa do nového prostredia, a to vhodným správaním, presne tak, ako sa o to snaží aj Paddington.

Slovenský dabing

O preklad, jeho úpravu a dialógy slovenského znenia sa postarala Mirka Brezovská, ktorá vyštudovala prekladateľstvo a tlmočníctvo na FF UK v Bratislave. Venuje sa prekladu a úprave audiovizuálnych diel a scenárov, písaniu textov, a v neposlednom rade prednáškam a tvorivým dielňam o kreatívnom audiovizuálnom preklade. Audiovizuálnemu prekladu sa venuje od deväťdesiatych rokov minulého storočia a, podľa jej slov, ju stále neprestáva fascinovať (Brezovská, 2015).

Práca na slovenskom preklade rodinného filmu si vyžaduje veľkú dávku kreativity, jazykového, ale aj kultúrneho citu, a ako sama tvrdí: *„slovenský prekladateľ/úpravca tak stojí pred náročnou úlohou: preniesť do nášho jazyka smršť nápadov, vtipov, narážok, slovných hračiek, kultúrnych odkazov a rôznych excentrických ideí“* (Brezovská, 2015, s. 104).

Slovenské znenie vyrobilo Štúdio *Cinetype* v roku 2017 a režíroval ho Róbert Horňák, distribútorom v Slovenskej republike bol *Magic Box*. Film bol slovenským publikom prijatý veľmi dobre, a aj keď je určený pre deti od 7 rokov, osloví aj starších divákov a rozhodne má čo odovzdať aj v cieľovej kultúre.

Zaujímavosťou, ktorú by sme chceli spomenúť, je chyba na obale DVD tohto filmu, ktorá upútala našu pozornosť hneď po jeho zakúpení, keďže sme s ním po celý čas pracovali. Distribútor v SR na obale určenom pre slovenský trh uviedol meno herca, ktorý stvárnil hlavnú zápornú postavu, v tvare, ktorého koncovka je príznačná pre češtinu, a teda s *Hugh Grant**em***. K chybe pravdepodobne došlo pri preklade obalu DVD z českého do slovenského jazyka.

Preklad funkčných mien, nápisov a piesní

Brezovská (2015) spomína, že prvým prekladateľským problémom, s ktorým sa pri práci na novom diele stretne, sú mená postáv, keďže samotnej premiére filmu predchádza zvyčajne obrovská reklamná kampaň v značnom predstihu. Je teda potrebné položiť si množstvo otázok, na ktoré si musí prekladateľ aj sám

odpovedať bez hlbšieho zoznámenia sa so samotným dielom. V prípade tohto filmu to však mala o čosi ľahšie, keďže ide o pokračovanie prvého filmu a už pri jeho preklade sa rozhodla ponechať mená postáv v originálnom znení. Zastáva názor, že nie je potrebné prekladať všetky mená, aj vzhľadom ku globalizácii dnešného sveta —, preložené mená často vzbudzujú u divákov rušivý dojem. Taktiež by v prípade tohto filmu došlo preložením mien k strate poukázania na rôznorodosť kultúr a národností v Londýne, ako aj k strate kontrastu medzi typicky britskými menami a tými zahraničnými.

Pokiaľ ide o funkčné prezývky, tie sa snažila preložiť do cieľového jazyka, ak však neboli výrazne funkčné, alebo by ich preklad neznel prirodzene, ponechala ich v originálnej podobe. Výnimku predstavuje ponechaná funkčná prezývka v origináli, Knuckles, ktorý má svoju prezývku vytetovanú na hánkach, zrejme aj to zavážilo u prekladateľky pri jej riešení, aby nedošlo k nezhode medzi audio a vizuálnou zložkou.

Dá sa povedať, že prekladateľka postupovala v prípade mien a prezývok podľa Vilikovského (1984), ktorý hovorí o komplikovanej situácii v preklade, keď sú niektoré mená funkčné, kým ostatné sú bezvýznamové. V prípade funkčných mien by bolo vhodné ich význam ozrejmiť, keďže vyjadrujú aj autorský zámer. Avšak čo sa týka kontextu diela, vhodným riešením by bolo ich ponechanie v originálnej podobe. Pokiaľ ide o dielo viazané na miesto jeho vzniku, k prekladu dochádza zväčša len v prípade prezývok alebo mien vedľajších postáv, ktoré sú nositeľmi nejakého významu, ich preklad je teda funkčne odôvodnený.

Keďže dabingový prekladateľ môže film prispôsobovať cieľovej kultúre len na úrovni jazyka, prekladateľka niekoľkokrát preloží funkčné nápisy, ktoré sa vo filme objavia a majú pre dej určitý význam. Taktiež nezabudla ani na titulky novinových článkov, ktoré sa objavujú vo filme a majú za úlohu diváka pobaviť. Čo je výhodou aj z hľadiska prekladu pre deti, ktorým treba prispôsobovať všetky zložky diela.

Brezovská (2015) taktiež konštatuje, že *„výrobca slovenského znenia by mal venovať dostatok času príprave slovenskej verzie dialógov aj piesní a pracovať s profesionálnym textárom a hudobným režisérom tak, aby aj hudobná zložka dosiahla úroveň originálu."* Piesne v tomto filme však ponechala v originálnom anglickom znení, konkrétne hovoríme o troch piesňach od skupiny *Tobago and D'Lime*, ktoré svojím textom súvisia s dejom. Jedna z piesní dokonca hovorí o vzájomnej tolerancii medzi susedmi, ktorá je vlastne jednou z myšlienok filmu, a tak sa jej význam stráca. Na multikulturalizmus poukazujú aj samotní členovia kapely svo-

jou rôznorodosťou. Vďaka obrazovej zložke a ponechanej melódii príznačnej pre hudobný štýl kalypso vo zvukovej zložke by teda prekladom týchto piesní do slovenského jazyka nedošlo k strate poukázania na rôznorodosť a vyhli by sme sa strate významu piesní.

Preklad dialektov

Brezovská (2015) zdôrazňuje, že rodinné filmy sú cielené na všetky vekové kategórie s o čosi väčším zacielením na deti, čomu je prispôsobený aj jazyk, a to tak, aby si všetci vo filme našli to svoje. Častokrát ide o prácu s rôznorodým originálom, v ktorom sú použité rôzne variety jazyka.

Vo filme sa stretávame s obyvateľmi Londýna rôznych cudzích kultúr a národností, ktorí sú charakteristickí svojím akcentom, ale aj s obyvateľmi domácej kultúry so špecifickým dialektom. V origináli filmu sa objavuje výrazný maďarský akcent u pána Grubera a ruský u madam Kozlovovej, ktoré tvorcovia slovenského znenia preniesli aj do dabingu. Pán Gruber vyslovuje väčšinu znelých spoluhlások ako neznelé alebo úplne inak, napríklad k ako ch, taktiež je možné všimnúť si, že v niektorých prípadoch nezmäkčuje. Madam Kozlovová taktiež vyslovuje niektoré znelé spoluhlásky ako neznelé alebo úplne inak, napríklad h ako g, a naopak v niektorých prípadoch zase zmäkčuje.

V prípade „rozhovoru" Buchanana s jeho starými kostýmami na povale sú v dabingu prízvuky vynechané a jednotlivé prehovory kostýmov sú odlíšené len zmenou hlasu. Konkrétne ide o cockneyský prízvuk, ktorý Buchanan použije pri imitácii Magwitcha, škótsky prízvuk a angličtina v prípade Macbetha, a belgický prízvuk Poirota, v ktorého prípade je v dabingu ponechaná jeho typická hláška vo francúzštine, a to *Au contraire, mon ami!* Hláške síce detský divák neporozumie, no dospelý divák by mohol, keďže by mu mohla byť známa.

Pre zdôraznenie kultúrnej a národnostnej rôznorodosti Londýna je v dabingu taktiež zachovaných pár rôznojazyčných zdvorilostných fráz z originálu, ako napríklad *Bonjour, mademoiselle*, *Au revoir, mademoiselle* alebo *Ciao Ciao*.

Dá sa povedať, že sa prekladateľka pridržala pravidla, ktoré platí podľa Ferenčíka (1982), a to, že neprekladáme dialekt originálu akýmkoľvek dialektom slovenčiny, okrem sociálneho dialektu.

Preklad kultúrnych odkazov a špecifík

Brezovská (2015, s. 109) je toho názoru, že by mal prekladateľ *„vnímať odkazy na slávne literárne, filmové či hudobné diela a zvažovať, do akej miery je možné ich preniesť do nášho kultúrneho prostredia."* V tomto filme sa objavuje niekoľko takýchto od-

kazov, okrem vyššie spomenutých kostýmov Magwitcha, Macbetha a Poirota je medzi kostýmami aj Scrooge, na ktorého lakomstvo sa naráža v „rozhovore", a aj Hamlet a jeho svedomie, ktorého prehovor *It is not, nor it cannot come to good* preniesla do dabingu v jeho slovenskej verzii *Je to zlé a žiadne dobro z toho nevzíde*.

V závere filmu sa objavuje ďalší odkaz na dielo *Zimná rozprávka* od Shakespeara, a to konkrétne replika: *Exit bear, pursued by an actor*. Ide o odkaz na scénu, v ktorej medveď naháňa človeka a neskôr ho aj zabije. Táto replika je prispôsobená, aby pasovala k scéne, keď je Paddington prenasledovaný Buchananom. Prekladateľka tento odkaz rieši nasledovne: *Medveď ušiel a dostal ho herec*.

Takéto odkazy pravdepodobne ostali slovenským publikom nepovšimnuté, keďže je malá pravdepodobnosť, že by im detskí či dospelí diváci porozumeli.

Brezovská (2015) hovorí tiež o tom, ako často musí repliku vzdialiť od originálu a pozmeniť ju tak, aby ju pochopilo aj slovenské publikum. Čo sa týka rôznych kultúrnych špecifík, keďže ide o rodinný film so zameraním na deti, prekladateľka sa v preklade rozhodla využiť substitúciu, generalizáciu, výpustku, ale aj explikáciu.

Hneď v úvode je reč o jarmoku, ktorý sa chystá konať v Londýne, pani Brownová navrhne, aby sa ho zúčastnili všetci spolu a odôvodní to takto:

Your father's a dab hand at ***the coconut shy****.*
Otec vie skvele zhadzovať ***plechovky****.*

Coconut shy je tradičná zábava na rôznych slávnostných podujatiach, počas ktorej ľudia triafajú loptičkou kokosové orechy, snažia sa ich zhodiť, a tak ich vyhrať, poprípade získať nejaké iné ceny. Keďže by slovenskému publiku niečo také nič nehovorilo, prekladateľka sa správne rozhodla pre takúto substitúciu, s ktorou pokračovala aj pri reakcii pána Browna:

Not anymore. ***Coconuts*** *are a young man's game.*
No, to je už preč. ***Plechovky*** sú pre mladších.

Ako ďalší príklad uvedieme scénu, keď sa Buchanan po nevítanej „návšteve" Brownovcov ide presvedčiť na svoju tajnú povalu, či mu nevzali starožitné leporelo. Keď ho nájde na svojom mieste, povie:

Oh, thank Larry it's there. Thank Larry, Johnny and all the ghosts of the Avenue.
Oh, je tu. Našťastie. Vďaka Vám, duchovia divadelných dosiek a filmového plátna.

Mená Larry a Johnny odkazujú na Laurenca Oliviera a Johna Gielguda, dvoch z najvýznamnejších britských hercov, ktorí stvárnili hlavné postavy diel Williama Shakespeara a ku ktorým Buchanan vzhliada. Avenue zase odkazuje na *Shaftesbury Avenue*, ktorá je jednou z najvýznamnejších ulíc londýnskej divadelnej štvrti zvanej *West End*. Brezovská správne predpokladala, že tento odkaz pravdepodobne nebude slovenským divákom, najmä tým mladším, nič hovoriť, a tak sa rozhodla pre výpustku a generalizáciu.

Podobne pristupovala aj k riešeniu prekladu scén, v ktorých sa skloňuje názov štvrte *West End*. Len v jednom prípade tento názov ponechala (*West End legend – Legenda z West Endu*). V ďalších troch prípadoch už postupovala inak. V jednom z nich zvolila opäť generalizáciu:

...or that we all return in glory in the greatest one-man show the West End has ever seen?

...alebo sa vrátiš v lesku a sláve k najlepšej show, akú toto mesto zažilo?

Po tejto scéne je jasné, načo chce poklad Buchanan využiť, chce mať svoju vlastnú show, na ktorej rozbehnutie potrebuje veľa peňazí. Chce sa stať slávnym a vystupovať vo vychýrenej londýnskej divadelnej štvrti nazývanej *West End*. Po tom, ako poklad objaví, povie:

West End here I come.
Luxus! Konečne to mám.

Vhodnejšie by možno bolo riešenie, ktoré by poukázalo na slávu, ktorú kedysi ako veľmi slávny herec mal, no stratil ju, a tak ju túži získať späť. Navrhujeme preto riešenie: *Sláva! Na dosah ťa mám*.

V poslednej scéne má Buchanan vystúpenie vo väzení a po potlesku konštatuje:

Well, it seems I didn't need the West End after all. Just... a captive audience!
Tak, zdá sa, že som luxusný život ani nepotreboval. Len... publikum, čo neujde.

Prekladateľka si opäť *West End* spojila s luxusným životom, aj keď jemu ide predovšetkým o hereckú slávu. Vhodnejšie by možno bolo opäť riešenie podobné predchádzajúcemu návrhu: *Tak, zdá sa, že som slávu ani nepotreboval. Len... publikum, čo neujde*.

Ďalším takýmto príkladom, keď prekladateľka vhodne vzdialila preklad od originálu, aby mu publikum, najmä to detské, porozumelo, je replika, v ktorej Knuckles pohŕda kuchárskymi schopnosťami väzňov a povie:

*They wouldn't know their **pectin** from their **paprika**.*
*Nerozoznajú **paradajku** od **papriky**.*

Pektín je zahusťovadlo, ktoré sa používa na dodanie textúry nielen do marmelády. Navyše v tomto prípade hovorí Knuckles o paprike ako o korení. Prekladateľka však zvolila jednoduchší variant, aby repliku pochopili aj deti a zamenila ich za zeleninu.

V slovenskom znení sa stretávame aj s ďalšími substitúciami kultúrnych špecifík, ako napríklad *bear pie – medvedí steak*, *pudding – dezert*, *butterscotch – karamel a šľahačka*, *the jumbo pavlova – torta*.

S prípadom, keď sa prekladateľka rozhodla pre vysvetlenie slovenskému publiku, sa stretneme v scéne s Buchananom, ktorý akože dostane darčekový kôš od obchodného domu *Barkridge's*, ktorého názov je na samotnom koši.

Barkridge's, no less. Lucky, lucky Phoenix. Whoo!
Obchodný dom Barkridge. Skvelé! Tak sa na to pozrieme.

Keďže zo scény nie je jasné, od koho ten darčekový kôš vlastne je a slovenskému divákovi nápis na koši nič nehovorí, prekladateľka sa správne rozhodla pojem explikovať.

Preklad slovných hier

Slovné hry sa v tomto filme objavili niekoľkokrát, najmä čo sa týka postavy medvedíka Paddingtona. Prekladateľka sa ich snažila preniesť do slovenského znenia. Napríklad, keď Paddington kupuje lístok na autobus pre seba a tetu Lucy:

***One and a half bears**, please.*
***Dvakrát medvedí**, prosím.*

V tomto prípade bola prekladateľka pri riešení prekladu obmedzená dĺžkou repliky originálneho znenia a vzhľadom na obmedzenia dabingu, kvôli ktorým je niekedy problémom preniesť všetky informácie obsiahnuté v replike originálneho znenia, sa rozhodla pre zjednodušené riešenie.

Ďalším príklad je situácia, keď si Paddington získa Knucklesa:

Anyone who ***touches a hair on his back*** *will answer to Knuckles McGinty.*
A toho, kto ***mu skriví čo len chlp na hlave****, si podá Knuckles McGinty.*

Veľmi tvorivo prekladateľka vyriešila slovnú hru madam Kozlovovej, keď rozpráva príbeh o svojej prababičke, ktorá jarmok založila a je aj autorkou leporela. Bola úspešnou cirkusantkou, no najviac sa preslávila ako akrobatka, volali ju Lietajúca labuť, no v dôsledku závisti prišla o život.

And the „Flying Swan"... became the ***„Dying Swan."***
A Lietajúca labuť... jedného dňa ***dolietala****.*

Slovná hra sa stráca v rozhovore Paddingtona s Buchananom, keď mu Paddington spomína, že musí na leporelo našetriť.

So I need ***to get my paws on an awful lot of money****.*
Takže sa nejako musím ***dostať k peniazom****.*

Hravejšie a štylisticky adekvátnejšie by mohlo znieť riešenie: *Takže musím odniekiaľ nahrabať peniaze*.

Keď sa ho neskôr Paddington pýta, či by mu nevedel poradiť, ako si zarobiť, Buchanan mu odpovie:

No. No. No. I imagine you just have ***to start at the bottom of the ladder and work your way up****.*
Nie. Nie. Nie. Myslím, že musíš ***začať od piky a časom sa dostať hore****.*

Svojou odpoveďou mu vnukne nápad, že by mohol umývať okná pomocou rebríka. V slovenskom znení je však táto myšlienka zoslabená a nedochádza k prepojeniu vizuálnej a audio zložky diela. Preto by možno bolo vhodnejšie zvoliť riešenie, ktoré by jednak bolo jednoduchšie pochopiteľné pre deti, keďže *začať od piky* im nemusí nič hovoriť, a tak trochu aj súviselo s rebríkom, a teda: *Nie. Nie. Nie. Myslím, že musíš začať od nuly a časom sa vyškriabať hore*.

Ďalším prípadom slovnej hračky je scéna, v ktorej Buchanan záhadne zmizne a zostane po ňom len dym. Ako podozrivého dolapia Paddingtona, ktorý sa snaží zmiznutie vysvetliť, hľadá správne slová, a tak ho policajtka doplní:

Disappeared in a puff of smoke?
Prepadol sa pod zem?

Prekladateľka to rieši známym frazeologizmom, no vzhľadom na kúdeľ dymu, ktorý sa vo filme objaví po jeho zmiznutí, by možno bolo vhodnejšie riešenie, ktoré by prepojilo vizuálnu a audiovú zložku diela, a teda: *Niekam sa vyparil?*

Negatívne posuny

V prípade repliky pána Curryho, v ktorej vysmieva susedskú komunitu, pretože otvorili Paddingtonovi náruč a dvere, podotkne, že on tak neurobil, a dodá:

*And all along, he was robbing **you** blind.*
*A šelma **nás** pritom okrádala.*

Prekladateľka však zvolila riešenie, ktorým si pán Curry akoby protirečí a spochybní svoje bezpečnostné opatrenia. Vhodnejšie by preto bolo použiť zámeno *vás*, rovnako ako v replike originálneho znenia.

Je pravdepodobné, že slovenské publikum zachytilo chybu v dabingu, a to konkrétne počas scény, keď sa Paddingtonovi vo väzení sníva o stretnutí s tetou Lucy. Tá o ňom v dôsledku chyby hovorí v ženskom rode a privíta ho slovami:

Paddington! What are you doing here? I thought you'd be at home.
*Paddington! Ako si sa sem dostal**a**? Myslela som, že si doma.*

Nadinterpretačný záver

Celkovo musíme slovenské znenie ohodnotiť veľmi pozitívne, prekladateľka postupovala koncepčne. Výsledkom jej práce je zrozumiteľný a adekvátny preklad, čo sa týka obsahu, štýlu i sociálno-kultúrnych špecifík. Nepridržala sa nasilu originálu, a tak dabing pôsobí na diváka prirodzene, dobre sa počúva, a taktiež sa naňho aj dobre „pozerá", čo sa týka synchrónnosti. Správne porozumela dielu a rozoznala prostriedky, ktorými chcel autor filmu vyjadriť istý zámer. Prekladateľka zachovala humor aj myšlienky zakomponované v diele, a taktiež aj charaktery postáv a ich vzájomné vzťahy. Brala ohľad na slovenské publikum, či už deti alebo dospelých, a to vhodnou slovenčinou a voľbou prekladateľských riešení. Negatívne posuny, ktoré sme v preklade zaznamenali,

rozhodne nie sú spôsobené neznalosťou, skôr nepozornosťou a nedostatkom času. Ako Brezovská (2014) spomína, času na preklad nie je veľa, keďže sa k nám filmy dostávajú s minimálnym časovým odstupom od ich premiér v originálnom znení, navyše ide často o prácu s nekvalitnou obrazovou zložkou, kvôli strachu zo zverejňovania pirátskych verzií.

Stratégie, ktoré prekladateľka používa pri preklade diel pre deti, považujeme za prínosné a pokiaľ sa nimi budeme riadiť, výsledkom bude adekvátny preklad, ktorý bude pochopiteľný a bude v ňom zachované všetko, čo má byť.

Zoznam použitej literatúry

BREZOVSKÁ, Mirka. 2015. Byť hravý nie je hračka. Animované dielo ako kreatívna výzva. In: PAULÍNYOVÁ, Lucia – PEREZ, Emília (ed.). 2015. *Audiovizuálny preklad 2 : Za hranicami prekladu*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015. 151 s. ISBN978-80-558-0923-6.

BREZOVSKÁ, Mirka. 2014. Pár slov o audiovizuálnom preklade. In: GROMOVÁ, Edita – JANECOVÁ, Emília (ed.). 2014. *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2014. 181 s. ISBN 978-80-558-0572-6.

FERENČÍK, Ján. 1982. *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. 152 s. ISBN 12-72-075-82.

GAVUROVÁ, M. 2018. Didaktika prekladu literatúry pre deti a mládež. In: DJOVČOŠ, Martin – ŠVEDA, Pavol (ed.). 2018. *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. ISBN 978-80-223-4469-2.

LAŠ, Matej. 2018. Medvedík Paddington v preklade prekladu: Migrácia z papiera na strieborné plátno až do dabingového štúdia. In: *Kritika prekladu* č. 1/1. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta, 2018. 125 s. ISSN 1339-3405.

VILIKOVSKÝ, Ján. 1984. *Preklad ako tvorba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984. 240 s. ISBN 12-72-103-84.

ZIGOVÁ, E. – OBERT, V.: *Literatúra pre deti a mládež s metodikou*. Bratislava : SPN, 1983. 248 s.

Zoznam elektronických odkazov

FANDANGO. 2020. Paddington 2. In: Rotten Tomatoes, 2020. Dostupné na internete: <https://www.rottentomatoes.com/m/paddington_2>

MASTERS, Tym. 2014. The story behind Paddington's calypso songs. In: BBC News, 2014. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-30196290>

O SLOVENSKEJ LITERATÚRE V RUSKU

Alla Mašková

Abstract: This papaer analyses the reception of Slovak literature in Russia. It discusses what Slovak literary works have been translated into Russian and analyses the translation projects from a literary point of view as well as from an ideological point of view. The goal is to provide a general overview of Slovak literature's reception in Russia from 18th century up to the contemporary period.
Keywords: reception studies, literary reception, Slovak-Russian literary relations, translation history

Vzťahy ruského čitateľa k slovenskej literatúre majú už dlhú tradíciu. Už v roku 1772 vyšiel v ruskom časopise *Živopisec* preklad skladby barokového básnika a učenca Františka Adama Kollára *Na rieku Volgu*.

V 19. storočí Rusko spoznalo tvorbu Jána Kollára, Jána Hollého, Pavla Jozefa Šafárika, Ľudovíta Štúra, Svetozára Hurbana Vajanského, Pavla Országha Hviezdoslava, Martina Kukučína a ďalších slovenských spisovateľov a vzdelancov.

V roku 1824 Ján Kollár dal súhlas ruskému vedcovi von Köppenovi na publikovanie *Slávy dcéry.* Odôvodnil to snahou „prispieť svojou troškou k literárnemu zjednoteniu Slovanov". Preložené úryvky zo skladby čoskoro vyšli v niekoľkých vydaniach. O dvadsaťosem rokov neskôr vyšiel v časopise *Otečestvennyje zapiski* ruského spisovateľa Nikolaja Nekrasova spis Jána Kollára *O literárnej vzájomnosti.* V 19. storočí sa Kollár stal jedným z najprekladanejších spisovateľov v Rusku. *Slávy dcéra* upútala pozornosť ruskej kultúrnej obce nielen myšlienkou všeslovanskej vzájomnosti, ale aj záujmom autora o ruskú históriu a kultúru.

Na začiatku 19. storočia patril medzi obľúbencov ruskej akademickej obce Pavol Jozef Šafárik. Šafárikove diela mali značný vplyv na rozvoj ruskej slavistiky. Popularite sa tešili najmä jeho *Slovanské starožitnosti*, ktoré v roku 1852 preložil a vydal slavista Osip Boďanskij. Keď si dielo prečítal Gogoľ, ktorý so Šafárikom udržiaval priateľské vzťahy, viedol aktívnu korešpondenciu a dokonca sa stretli v Karlových Varoch, napísal, že pri čítaní *Slovanských starožitností* ho ohromili jeho „precízne formulované názory a vysoká miera odbornosti". Ako prejav uznania Šafárikovho prínosu pre ruskú vedu dostal v roku 1839 zlatú medailu Ruskej akadémie vied a vymenovali ho za čestného profesora Char-

kovskej univerzity a tiež za čestného člena mnohých ruských spoločenstiev.

Ruský slavista 19. storočia Lamanskij označil spis Ľudovíta Štúra *Slovanstvo a svet budúcnosti* za „posolstvo pre slovanský svet". Mnohí ruskí slavisti sa zaujímali o samotnú osobnosť Štúra, o jeho diela a skvelí prekladatelia doby jeho diela aj prekladali. Mimoriadny záujem vyvolal rukopis už spomínaného spisu *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktorý Štúr venoval svojim ruským priateľom. Ruský čitateľ sa s dielom mohol zoznámiť v roku 1867, teda o poldruha storočia skôr, ako bolo preložené z nemčiny do slovenčiny a vydané na Slovensku (na Slovensku vyšlo až v roku 1993). Druhýkrát vyšlo v Rusku v roku 1909. Práve vtedy ho v Rusku začali nazývať „evanjeliom panslavizmu". Novátorstvo autora porovnávali ruskí vedci s objavmi Kopernika a Newtona. V tomto spise je veľa myšlienok, ktoré sú aktuálne dodnes, hoci si pre jeho utopický charakter vyslúžil aj veľa tvrdej kritiky. Štúr spomína, že je nutné učiť sa zo Západu a preberať to najlepšie, čo majú. V spise upozorňoval aj na možné negatívne následky komunizmu, a v tom mu dala za pravdu aj samotná história.[1]

Na prelome 19. a 20. storočia sa v Rusku vydávalo veľa prekladov zo slovenskej literatúry. Na literárnej scéne sa objavili aj noví autori, ako napríklad Svetozár Hurban Vajanský, Pavol Országh Hviezdoslav, Martin Kukučín, Terézia Vansová, Ivan Krasko a mnohí ďalší. Prekladali ich talentovaní a slávni ruskí spisovatelia, ako Giljarovskij, Berg, Majkov, Ťutčev, Sirotinin, Novič a ďalší. V Rusku bola v tej dobe veľmi obľúbená tvorba Vajanského. Jeho poézia, próza (spolu asi šesťdesiat diel), literárne a spoločensko-politické články sa objavili v množstve časopisov.

Okrem vydávania jednotlivých kníh slovenských autorov sa poézia vydávala aj v básnických zbierkach slovanských básnikov *Poezija slavjan. Sbornik lučšich poetičeskich proizvedenij slavjanskich narodov v perevodach russkich pisatelej* (1871), *Otgoloski slavjan. Sbornik stichotvorenij serbskich, bolgarskich, češskich, slovackich i červennorusskich poetov v perevodach russkich pisatelej* (1876) a ďalšie. V roku 1901 vyšla prvá zbierka slovenskej poézie. Niesla názov *Slovackie poety (Maleňkaja antologija)* a obsahoval štyridsaťštyri diel šestnástich slovenských básnikov.

Už v 19. storočí vznikla tradícia blízkych vzťahov medzi slovenskými a ruskými spisovateľmi a predstaviteľmi kultúrnych spolkov. Práve vtedy Rusko navštívil hneď niekoľkokrát „nadšený rusofil" Vajanský, zanietený tolstojovec

1 Dielo vyšlo v slovenčine aj v roku 2015 vo vydavateľstve Nitrava. Ide o najkontroverznejšie dielo Ľ. Štúra. Viac pozri: Nešťáková: Reflexia poľskej otázky v slovenskej preromantickej a romantickej literatúre. 2020. In: *Historia Nova 5*. Univerzita Komenského, 2012, IBN 978-80-8127-067-3, s. 113 – 143. Pozn. redakcie.

Albert Škarvan a slovenský lekár Dušan Makovický, ktorý dlho žil a pôsobil v Jasnej Poľane ako osobný lekár Tolstého, s ktorým ho spájalo silné dlhoročné priateľstvo. O živote a tvorbe Tolstého sa napísalo veľa kníh a pamätí. Medzi nimi zaujímajú popredné miesto Makovického *Jasnopoľanskie zapiski* [Zápisky z Jasnej Poľany], *k*toré vyšli v Rusku hneď niekoľkokrát. Obsahujú unikátne informácie o povahe Tolstého, jeho živote a jeho blízkych.

Počas prvej svetovej vojny sa v Rusku ocitlo veľa predstaviteľov slovenskej kultúry, najmä spisovateľov a prekladateľov. Prišli ako vojaci, neskôr sa stali vojnovými zajatcami a legionármi. Patrili k nim Janko Jesenský, Jozef Gregor Tajovský, spisovateľ, prekladateľ a diplomat Mikuláš Gacek, maliari Jaroslav Augusta a Janko Alexy a i. Niektorí z nich prešli celé Rusko, od Kyjeva až po Sibír a Ďaleký východ, stali sa tam svedkami vtedajších revolučných zmien. Uvideli krajinu, ktorá sa zmieta vo vnútorných protirečeniach. Spomienky na tieto časy, na život v revolučnom Rusku zachytili v knihách vo forme denníkov či pamätí. V tejto súvislosti by sme chceli pripomenúť slová prezidenta T. G. Masaryka[2], ktorý v roku 1920 napísal o československých legionároch v Rusku toto: „Všetci sme vyrástli na rusofilstve. Pojmy slovanstvo a Rusko pre nás splynuli do jedného. Naša láska však bola svojrázna. Ukázalo sa to vtedy, keď sa naši vojaci dostali do ruského zajatia a žili tam. Milovali sme to, čo sme nepoznali. V Rusku sme spoznali Rusov. Tejto láske sme boli verní do konca... táto láska, získaná skúsenosťami a spoznaním Ruska a Rusov, sa líši od počiatočného rusofilstva [...] Nemôžem tu podrobne opisovať ruskú realitu a ruský charakter. Chlapci (českí legionári - J. F.) o tom živo diskutovali v táboroch a aj neskôr, keď dlhšie pobudli v dedinách a mestách. Jediné, čo môžem povedať, je, že nevedeli nič, absolútne nič o Rusku a Rusoch predtým, ako sa sem dostali.“[3]

Krátko po skončení vojny sa začali vydávať knihy bývalých slovenských vojakov inšpirované ich dojmami o Rusku. Boli to napríklad Jesenského *Zo zajatia*, Gackove *Sibírske zápisky*, Tajovského *Rozprávky o československých légiách v Rusku*, či omnoho neskôr kniha *Spomienky* (1962) od Jaroslava Augustu[4] a ďal-

2 Pozn. redakcie: pre bližší postoj T. G. Masaryka k Rusku pozri napr. Masarykove spisy Rusko a Evropa I., II., III.

3 Jevgenij F. Firsov: *T. G. Masarik v Rossii i borba za nezavisimosť čechov i slovakov.* Moskva : Indrik 2012, ISBN: 978-5-91674-225-1.

4 Jaroslav Augusta: *Spomienky*. Bratislava: SFVÚ, 1962, 230 s. Pozn. redakcie: Jaroslav Augusta (1878, Humpolec – 1970, Banská Štiavnica) bol český maliar pôsobiaci na Slovensku. V r. 1901 podľa tohto vzoru založil s E. Pacovským maliarsku kolóniu v Detve a začal sa programovo venovať maľovaniu Detvy, od roku 1911 prevažne Važca. V r. 1903 sa podieľal na založení Grupy uhorsko-slovenských maliarov, v roku 1920

šie. Všetky svedčia o tom, že pohľad Slovákov na ruskú realitu nebol jednoznačný. Veľa vecí sa im nepáčilo, hnevalo ich alebo dokonca aj rozhorčovalo. Niečo im naopak imponovalo a vyvolávalo v nich vrúcne pocity. Bývalí vojaci Rakúsko-uhorskej armády sa snažili pochopiť udalosti, ktoré sa tam odohrávali. Okrem situácie na fronte sa vyjadrovali aj k situácii v Rusku, písali o narastajúcej nespokojnosti ruského národa a o jeho biednych pomeroch. Zo zrejmých dôvodov, žiaľ, v Rusku nikdy nevyšla ani jedna z týchto kníh, rovnako ani veľkolepá báseň Hviezdoslava *V jesennú polnoc* (1918). Vyjadruje hlbokú úctu k Petrohradu, slovami básnika, mestu „pod samou polárkou". Zároveň píše o svojom zápornom postoji k Októbrovej revolúcii a porovnáva ju s požiarom vo svojom rodnom dome vo Vyšnom Kubíne.

Po Októbrovej revolúcii, keď vo všetkom panoval diktát komunistickej ideológie, bol stav slovenskej literatúry v Rusku žalostný. Preklady a vydávanie nových kníh bolo veľmi sporadické. Neprekvitali ani osobné kontakty spisovateľov, ani vedecké skúmanie umeleckej tvorby. Prekladali sa výhradne diela, ktoré zodpovedali ideologickým požiadavkám, napríklad román Petra Jilemnického *Pole neorané*, básne Laca Novomeského, Jána Poničana a ďalších. Spolu s nimi sa v jednotlivých článkoch, recenziách a prehľadoch objavujú mená takých spisovateľov ako Jozef Cíger Hronský, Ladislav Nádaši-Jégé, Milo Urban, Terézia Vansová a ďalší.

Po druhej svetovej vojne popularita slovenskej literatúry v Rusku prudko rastie, čo sa dá sčasti vysvetliť politickou situáciou. Napriek sporadickému záujmu a nezriedka čisto náhodnému výberu diel prichádza aj snaha oboznámiť ruského čitateľa dôkladnejšie a systematickejšie s tvorbou slovenských spisovateľov. Ako dôkaz slúži vydávanie série kníh slovenského folklóru či zbierok slovenskej básnickej a prozaickej tvorby. To umožnilo ruskému čitateľovi dôkladne sa oboznámiť s dielami najlepších slovenských spisovateľov 19. a 20. storočia. Prvýkrát vyšla doplnená verzia Kollárovej *Slávy dcéry*, zbierka poézie Janka Kráľa, poviedky Jána Kalinčiaka. Do pozornosti čitateľov sa dostali zbierky poézie Pavla Országha Hviezdoslava, Kukučínove novely a román *Dom v stráni*, vybrané diela Jozefa Gregora Tajovského, Ladislava Nádaši-Jégého, poézia a próza Janka Jesenského, najmä román *Demokrati*, diela Laca Novomeského, Ľuda Ondrejova, Dobroslava Chrobáka, Jozefa Cígera Hronského, Františka Švantnera či Margity Figuli. Zo súdobých spisovateľov sa prekladali diela Františka Hečka, Rudolfa Jašíka, Vladimíra Mináča, Jána Kostru, Ladisla-

Spolku slovenských umelcov. Do rodného mesta sa vrátil na šesť mesiacov ako rekonvalescent po prvej svetovej vojne. V r. 1920 sa natrvalo usadil v Banskej Štiavnici. [online] Dostupné na: http://www.gmb.sk/sk/month/detail/november_2009

va Mňačka, Miroslava Válka, Alfonza Bednára, Ladislava Balleka, Rudolfa Slobodu, Petra Karvaša, Milana Rúfusa, Vincenta Šikulu, Petra Jaroša a ďalších. Nepochybnými lídrami pritom boli Margita Figuli a Vincent Šikula. Tieto diela prekladali slovakisti Oleg Malevič, Jurij Bogdanov, Irina Bogdanovová, Nina Šuľgina a ďalší. Poéziu prekladali známi básnici vrátane Achmatovovej, Moricovej, Kuňajeva, Sluckého, Vronského a ďalších.

Napriek značnému množstvu vymenovaných mien a titulov nebola slovenská literatúra v ZSSR v povojnovom období predstavená celkom komplexne a v ideálnom stave. Je to podmienené tým, že pri výbere diel a autorov sa prekladatelia, zostavovatelia a vydavatelia museli riadiť politickou a ideologickou stránkou a všetko, čo nezapadalo do komunistických dogiem a schém, nemalo právo na existenciu. Preto sa niekedy stávalo, že ani zďaleka neboli vydávané tie najlepšie diela a samotný okruh autorov sa zámerne zužoval. Takým spôsobom bol ruskému čitateľovi odopretý prístup k mimoriadne významnej časti slovenskej umeleckej tvorby 20. storočia. Tieto tendencie sa najviac prejavili počas prvých povojnových rokov, keď značná časť slovenskej literatúry bola vylúčená zo sféry výmeny duchovných hodnôt medzi našimi krajinami. Vtedy, a čiastočne aj v nasledujúcich desaťročiach, sa uprednostňovala literatúra orientovaná na komunistickú ideológiu a koncepciu socialistického realizmu. Zároveň sa takmer úplne ignorovala tvorba spisovateľov, ktorí predstavovali iné umelecké smery a ideológie. Preto sú dodnes pre ruského čitateľa prakticky neznáme diela slovenských expresionistov, slovenská surrealistická poézia a tvorba predstaviteľov katolíckej moderny. Zo súčasných autorov sú to diela Pavla Vilikovského, Dominika Tatarku a ďalších. Ale aj v literatúre 19. storočia ostáva veľa bielych miest (napríklad doteraz nebola preložená Sládkovičova *Marína*). Po okupácii Česko-Slovenska v roku 1968 sa kládli všemožné prekážky na ceste k osvojeniu tej časti umeleckých hodnôt, ktorých autori buď z Česko-Slovenska emigrovali, alebo z politických dôvodov nezapadali vhodne do procesu vtedajšej normalizácie. V tých rokoch sa nemohla vydať ani jedna kniha a nemohlo sa spomenúť ani jedno meno bez povolenia ÚV KSSZ či ÚV KSČ. Práve z politických dôvodov stiahli rozsiahly článok o histórii slovenskej vojnovej a povojnovej literatúry, ktorú pripravil Inštitút slavistiky Ruskej akadémie vied (1970). Túto medzeru dokázali slovakisti zaplniť až omnoho neskôr, v 90. rokoch a na začiatku nového tisícročia (knihy *Istorija literatur zapadnych i južnych slavjan* a *Istorija literatur stran vostočnoj Jevropy posle vtoroj mirovoj vojny*).

Bohužiaľ, treba poznamenať, že napriek zmene spoločensko-politickej situácie v našich krajinách a aj napriek utvoreniu priaznivého prostredia pre

vzájomné poznávanie kultúr a literatúr nie sú naše vzťahy a kontakty ani zďaleka dokonalé. Slovenských titulov, ktoré sa dostanú v Rusku do tlače, je ako šafranu. Príčinou je komercializácia celého kultúrneho života. Preto sa v Rusku v 70. – 80. rokoch vydalo menej ako desať slovenských kníh. Patrili k nim diela Petra Karvaša v prekladoch Olega Maleviča. Karvašovo meno bolo v minulosti ruskému divákovi dobre známe, jeho hry *Antigona a tí druhí*, *Diplomati* a *Polnočná omša* žali úspech na moskovských a leningradských scénach. Tvorba Osvalda Záhradníka, v Rusku najznámejšieho slovenského dramatika, ktorého ruský divák dôkladne pozná z hier *Sólo pre bicie (hodiny)*, *Doletíme do Milána* a *Sonatína pre páva*, sa dostala ruskému čitateľovi do rúk vďaka vydaniu zbierky jeho hier v roku 2005 (zostavil Oleg Malevič). Pamätnou udalosťou kultúrneho života Moskvy v roku 2008 boli oslavy Záhradníkovho jubilea, ktoré sa slávnostne konali na scéne Moskovského umeleckého akademického divadla. Práve tam sa v roku 1974 uskutočnila premiéra jeho hry *Sólo pre bicie (hodiny)*[5] v réžii Olega Jefremova. Televízny záznam tohto predstavenia sa pravidelne dva-trikrát do roka vysiela na ruskom televíznom kanáli *Kuľtura*.

Významnou udalosťou ruského literárneho života bola publikácia *Antologija sovremennoj slovackoj dramaturgii* (2014), zostavili Alla Mašková[6], Dagmar Podmaková[7], preklad Alla Mašková a Ľudmiľa Široková), v ktorej nájdeme 15 drám najlepších slovenských spisovateľov. V súčasnosti sa pripravuje vydanie druhého dielu venovaného súčasnej slovenskej dráme.

S tvorbou slovenských básnikov dávnych storočí zoznámila ruských čitateľov básnická antológia *Hlasy storočí* (2002, zostavili Alla Mašková a Natalija Švedová, predhovor Ján Zambor), v ktorej sú predstavené básnické diela od 14. storočia až po súčasnosť, zahrnuté sú tu ako staré, tak aj nové preklady od mladých a talentovaných prekladateľov.

---

5 Pozn. redakcie: Záhradník, Osvald: *Solo dľa časov s bojem* — divadelná hra slovenského dramaturga z roku 1972. Autorizovaný preklad zo slovenčiny vznikol v roku 1973, preložil J. Ajchenvaľd. Inscenovalo Moskovské umelecké akademické divadlo v roku 1973. Réžia: O. Jefremova a A. Vasiljeva. Vysielané v televízii Rossija – kuľtura.

6 Pozn. redakcie: Alla Mašková, Ľudmila Široková, Natália Švedová, Anna Pesková a Darja Anisimová sú popredné ruské slovakistky, venujú sa štúdiu a propagácii slovenskej literatúry na MGU a v RAN. V slovenskom kontexte sú známe najmä ako prekladateľky, ich priezviská sú v preložených dielach aj na stránkach Litcentra uvádzané v skrátenej podobe so slovenskou prechyľovacou koncovkou -á, v tejto podobe sú citované aj v iných literárnych periodikách.

7 Pozn. redakcie: PhDr. Dagmar Podmáková, CSc., pracovníčka Ústavu divadelnej a filmovej vedy SAV, úzko spolupracovala s ruskými prekladateľkami pri zostavení antológie.

Novely deväťdesiatich siedmich slovenských autorov od Timravy a Tajovského až po našich súčasníkov boli zaradené do dvojdielnej antológie slovenskej novely 20. storočia. Obe knihy vyšli v rokoch 2008 a 2009 pod názvom *Dunajskaja mozaika* (zostavili Alla Mašková, predhovor Alla Mašková a Vladimír Petrík). K stému výročiu narodenia Margity Figuli v roku 2011 vyšla kniha vybraných diel autorky pod názvom *Iskušenie* [Pokušenie] (zostavovateľka a autorka predhovoru Alla Mašková, preklad Alla Mašková a Anna Pesková). Meno Figuli je ruskému čitateľovi veľmi dobre známe, hlavne vďaka jej románu *Babylon*, ktorý mal v Rusku až desať vydaní. Kniha *Iskušenie* je obzvlášť zaujímavá predovšetkým kvôli tomu, že je v nej zahrnutá pôvodná verzia románu *Tri gaštanové kone* z roku 1940. Dovtedy bolo dielo v Rusku opakovane publikované, ale pre nátlak slovenskej cenzúry v roku 1958 z neho odstránili biblické reminiscencie a modlitby. Až teraz sa podarilo vydať pôvodnú verziu knihy.

Pri príležitosti deväťdesiatych narodenín Milana Rúfusa vyšiel zborník s názvom...*pobuďte minutu vmeste so mnoju...* (2009, zostavila A. Mašková). Kniha obsahuje vedecké práce o básnikovej tvorbe a tiež jeho poéziu a eseje. Doteraz sa mohol ruský čitateľ zoznámiť s tvorbou Rúfusa v knihe *Čtenie po ladoni* (2000, zostavil, preložil a predhovor napísal Oleg Malevič).

V roku 2013[8] vyšla v Moskve pozoruhodná zbierka poézie Sergeja Jesenina *Miru nužno pesennoje slovo*, do ktorej bolo zahrnutých 15 básní v preklade do všetkých 12 slovanských jazykov. Vo výbere slovenských prekladov mali zostavovateľky A. Mašková a H. Kubišová k dispozícii aj viac prekladových variantov, zaradili preklady J. Jesenského, Z. Jesenskej, J. Šimonoviča, Ľ. Feldeka, M. Rúfusa a J. Zambora, prejavila sa tu aj snaha zaznamenať vývinové tendencie v preklade na Slovensku.

Ruskí prekladatelia majú veľký záujem o súčasný slovenský román. Svedčí o tom vydanie románov *Výrobca šťastia* Vladimíra Mináča (2018, preklad Natalija Švedová), *Šepkár* Petra Krištúfka (2017, preklad Anna Pesková), reedícia románu Ladislava Balleka *Pomocník*, *Kniha o Palánku* a ďalšie.

V posledných desaťročiach sa venuje pozornosť skúmaniu slovenskej literatúry. S finančnou podporou Fondu na podporu umenia a Literárneho informačného centra vyšla dvojdielna učebnica histórie slovenskej literatúry z pera kolektívu ruských a slovenských autorov. Volá sa *Slovackaja literatura. Ot istokov do konca XIX. veka* (1997, zostavili Alla Mašková a Sergej Skorvid) a *Slovackaja literatura. XX vek* (2003, zostavila Alla Mašková), *Slovacko-russkie mežliteraturnye svjazi* (2014) a *Puti razvitija slovackoj literatury XIX – načala XXI veka* (2018).

8 Sergej Jesenin: *Miru nužno pesennoje slovo*. Sostaviteli A. Maškova i G. Kubišova. Moskva : Centr knigi Rudomino, 2013, 304 c.

Dôležitú úlohu v popularizácii slovenskej literatúry v Rusku zohral v posledných rokoch almanach *Devín* (od roku 2015, hlavná redaktorka Alla Mašková), čitatelia majú v každom čísle možnosť sa zoznámiť s novinkami slovenskej literatúry v oblasti poézie, prózy a drámy. Na stránkach *Devína* boli uverejnené úryvky z románov *Matky* Pavla Rankova, *Piata loď* Moniky Kompaníkovej, *Námestie kozmonautov* Viliama Klimáčka, *Šepkár* Petra Krištúfka a ďalšie. V každom čísle sú publikované hry slovenských dramaturgov Stanislava Štepku, Viliama Klimáčeka, Jany Juráňovej, Doda Gombára a ďalších. V jednom z čísel bol predstavený výber diel súčasných slovenských básnikov: Jána Buzássyho, Ľubomíra Feldeka, Jaroslava Rezníka, Mily Haugovej, Jána Zambora, Jany Bodnárovej, Dany Podrackej, Juraja Kuniaka, Teodora Križku, Márie Ferenčuhovej (preklad Natalija Švedová a Darja Anasimová).

V popularizácii prekladu a skúmania slovenskej literatúry v Rusku sa však ešte nepovedalo posledné slovo. Napriek všetkým ťažkostiam, predovšetkým finančného charakteru, sú plány slovakistov odvážne. V súčasnosti sa pripravuje knižné vydanie preložených románov Vincenta Šikulu, Pavla Vilikovského, Pavla Rankova, Moniky Kompaníkovej a ďalších. Treba zdôrazniť, že väčšina publikácií sa uskutočňuje s finančnou podporou Literárneho informačného centra v Bratislave.

Z ruštiny preložili *Miroslav Kováč* a *Dominika Horná*

Zoznam použitej literatúry:

Antologija sovremennoj slovackoj dramaturgii. Moskva : izd. Novoe literaturnoe obozrenie. (sostaviteli A. Maškova i D. Podmakova). 15 pies sovremennych avtorov.

AUGUSTA, Jaroslav: S*pomienky*. Bratislava: SFVÚ, 1962, 230 s.

Dunajskaja mozaika. Slovackaja novella XX veka. Moskva : izd. MIK (I. – 2008; II. 2009). (Sostavitel A. G. Maškova).

JESENIN, Sergej Aleksandrovič: *Miru nužno pesennoje slovo. 15 stichotvorenij v perevodach na vse slavjanskie jazyki.* (Sostaviteli A. Maškova i G. Kubišova). Moskva : Centr knigi Rudomino, 2013, 302 s.

FIRSOV, Jevgenij, Fedorovič: *T. G. Masarik v Rossii i bor'ba za nezavisimosť čechov i slovakov.* Moskva: izd. Indrik, 2012, 335 s. ISBN 978-5-91674-225-1.

Golosa stoletij. Antologija slovackoj poezii. (sostavili A. Maškova, N. Švedova, J. Zambor). Moskva : MGU, 2002, 412 s. ISBN 5-211-04582-3.

MAŠKOVA, Alla Germanovna: *Slovackij naturism. 30–40 gody XX veka.* Moskva : MGU 2005, 243 s. ISBN: 5211051173.

MAŠKOVA, Alla: *Slovenský naturizmus v časopriestore.* Preklad: H. Kubišová. Bratislava : SSS 2009, 192 s. ISBN: 978-80-8061-346-4.

MAŠKOVA, Alla Germanovna*: Puti razvitija slovackoj literatury XIX – načala XXI veka.* Moskva : Naučno-izdateľskij centr INFRA-M, 289 strán.

...pobuďte minutu vmeste so mnoju... (sostaviteľ A. Maškova). Sbornik materialov Meždunarodnoj konferencii, posvjaščenoj 80-letiju so dňa roždenija slovackogo poeta M. Rufusa 4.12. 2008. Moskva : Izd. MIC, 2009, 223 s.

ZAGRADNIK, Osvald: *Solo dľa časov s bojem – piesa slovackogo dramaturga napisana v 1972 godu.* Avtorizovannyj perevod piesy so slovackogo jazyka sdelan v 1973 godu J. Ajchenvaľdom. Izvestnye postanovki. Moskva : 1973 MCHAT. Postanovka O. Jefremova i A. Vasiľieva.

Internetové zdroje:

AUGUSTA, Jaroslav [online] Dostupné na: http://www.gmb.sk/sk/month/detail/november_2009

Obščestvo Ľudovita Štura. *[online]https://stur.ucoz.org/*

Otgoloski slavjan. Sbornik stichotvorenij serbskich, bolgarskich, češskich, slovackich i červennorusskich poetov v perevodach russkich pisatelej (1876) Sankt-Peterburg : izd. tipogr, A.M. Kotomina, izd. https://inslav.ru/sites/default/files/editions/2016_iljina_bibliografija.pdf

Profesorka Alla Germanovna Mašková, DrSc., po celý svoj pracovný život pôsobila na Katedre slovanskej filológie Filologickej fakulty Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova (MGU). Vo svojej bohatej publikačnej činnosti sa zameriava na slovenskú literatúru a problematiku slovensko-ruských literárnych vzťahov. Vydala mnohé učebnice slovenskej literatúry pre ruských študentov odboru slovakistiky na MGU v Moskve, zmienka o niektorých z nich je v článku A. Maškovej.

Záslužná je tiež **editorská činnosť** prof. A. Maškovej. Bola zostavovateľkou mnohých antológií slovenskej literatúry. Uvedieme iba tie novšie, vydané v 21. stor.: ***Golosa stoletij*** [*Hlasy storočí – Antológia slovenskej poézie od začiatkov do konca 20. stor.* Moskva : MGU, 2002, zost. A. Maškova, N. Švedová, predslov J. Zambor]; ***Dunajskaja mozaika*** [*Dunajská mozaika – Antológia slovenskej novely;* zost. A. Mašková a V. Petrík, predslov Maškovej; Moskva : MIK, 1. časť r. 2008, 2. časť r. 2009]. Zborník materiálov z ved. konferencie v Moskve (4. 12. 2008) pri príležitosti 80. životného jubilea básnika Milana Rúfusa básnika vyšiel pod názvom *„...pobuďte minutu vmeste so mnoju…“*, názov tvorí verš Rúfusovej básne. Smutným paradoxom je fakt, že o pár týždňov sa skončila životá púť M. Rúfusa († 11. 1. 2009). A. Mašková zostavila spolu s H. Kubišovou zbierku výberu 15 prekladov S. Jesenina ***Miru nužno pesennoe slovo*** (Moskva, 2013) do všetkých slovanských jazykov. Zaradené boli aj preklady do luž. srbčiny, niektoré básne na žiadosť editoriek preložil Beno Budar. Cieľom tohto vydania bolo poskytnúť možnosti komparatívnych analýz prekladu poézie v slovanských jazykoch. V r. 2014 r. vyšla ***Antologija sovremennoj slovackoj dramaturgii*** [Antológia súčasnej slovenskej drámy]. Zostavovateľkami sú A. Mašková a D. Podmáková, zaradených bolo 15 hier. V súčasnosti je do tlače pripravená 2. časť antológie, v nej bude zaradených 12 hier súčasných slovenských dramatikov. Alla Mašková sa pričinila o založenie **Spoločnosti Ľudovíta Štúra**, ktorá pôsobí od 4. júna 2015 pri Slovenskom inštitúte v Moskve. Jednou z nosných aktivít tejto spoločnosti je vydávanie almanachu ***Devín*** (od r. 2015), publikované sú v ňom odborné a umelecké texty, týkajúce sa nielen štúrovskej generácie, ale aj slovenskej kultúry vo všeobecnosti.

(**Na obr.:** zasadnutie Spoločnosti Ľ. Štúra v Slovenskom inštitúte v Moskve. V centre A. Mašková a bývalý riaditeľ SI v Moskve Ján Šmihula.)

Prekladateľská činnosť A. Maškovej bude iste zaujímať čitateľov KP najviac. Zameriame sa iba na jej knižné preklady, ktoré vyšli v Moskve: **D. Chrobák**: ***Drak sa vracia*** (s A. Peskovou a predslovom Maškovej); **M. Figuli:** ***Tri gaštanové kone*** (tiež spolu s A. Peskovou a s predslovom Maškovej). Druhý preklad vyšiel na základe pôvodného, prvotného vydania diela M. Figuli, ktoré nebolo oklieštené cenzúrou; **J. Banáš:** ***Zóna entuziazmu***. (spolu s Ľ. Širokovou); **J. Banáš**: ***Prebijem sa! Štefánik – muž železnej vôle*** (spolu s A. V Peskovou); **R. Jašík**: ***Námestie svätej Alžbety***, **P. Rankov** ***Matere.***

V aktuálnom čísle KP predkladáme štúdiu A. Maškovej, v ktorej na základe bádania sumarizuje recepciu slovenskej literatúry v Rusku od 18. stor. až po súčasnosť. Dnes sa slovenská literatúra šíri v RF hlavne zásluhou Literárneho informačného centra a Spoločnosti Ľudovíta Štúra, ktorá úzko spolupracuje so Slovenským inštitútom v Moskve. Nezastupiteľnú rolu však zohráva vytrvalá práca a entuziazmus moskovských slovakistov a prekladateľov.

H. Kubišová

Obrazová príloha

Obálky niektorých zborníkov a kníh o slovenskej literatúre
a prekladov zo slovenčiny do ruštiny

ANGLOFÓNNE TEXTY SPOLOČENSKOVEDNEJ POVAHY V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH PO ROKU 1989

(Náhľad do problematiky)

Vladimír Biloveský

Annotation: Translation of social sciences and humanities texts is, among other things, an indicator of the cultural, social and intellectual development of a society. There is a strong tradition of translation of such texts in Slovakia. We can see a significant role, closely related to the development of education and society, played by such texts in various periods of Slovakia's development. This paper primary focuses on the translation of social sciences and humanities texts from English into Slovak after the year 1989.

Keywords: translation, translation after 1989, social sciences and humanities texts, development of education and society

ÚVOD

Dejiny prekladu úzko súvisia aj s dejinami národa. Odráža sa v nich spoločenská, kultúrna, hospodárska i vzdelanostná úroveň národa, jeho právo na sebaurčenie i rozvoj národného jazyka. Toto tvrdenie sa väčšinou asociuje s prekladom umeleckých textov, no indikátorom kultúrneho, spoločenského a intelektuálneho rozvoja spoločnosti sú aj preklady iných ako umeleckých textov. Tendenčne a zrelativizovane pôsobia i názory, že teoretická reflexia spoločenskovedných textov (SVT) sa viaže až na obdobie po roku 1989. Preklad týchto textov však na území Slovenska sledujeme oveľa skôr. Mohli by sme ho rozdeliť do štyroch období: 1. obdobie do roku 1918; 2. obdobie 1918 – 1945; 3. obdobie 1945 – 1989; 4. obdobie po roku 1989. V príspevku sa zameriame primárne na poslednú etapu – po roku 1989. V záujme adekvátnejšieho uchopenia problematiky a pochopenia vývoja prekladu SVT je nutné spätne sa pozrieť i na obdobia pred rokom 1989. Tento retrospektívny náhľad nám do určitej miery pomôže odhaliť aj spoločenskú situáciu a kultúrno-intelektuálny rozvoj obyvateľstva na území Slovenska. Pri sledovaní danej problematiky nemožno opomenúť ani obdobie spoločného štátu Čechov a Slovákov, pretože vplyvom historickej spätosti a jazykovej blízkosti je český a slovenský knižný trh úzko prepojený.

VYMEDZENIE TEXTOV SPOLOČENSKOVEDNEJ POVAHY

Slovenská štylistika pristupuje k deleniu textov tradične dichotomicky – na umelecké a odborné texty a nedefinuje spoločenskovedný text (ďalej aj **SVT**)

ako taký, no už v roku 1978 vychádza zborník štúdií *Preklad spoločenskovedných textov*, ktorý obsahuje materiály z konferencie o problematike prekladu marxistickej filozofickej literatúry, ktorú 28. januára 1977 zorganizovala Komisia pre odborný preklad pri Slovenskom literárnom fonde spolu s Oddelením teórie prekladu a tlmočenia Katedry ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UK. V tejto súvislosti musíme spomenúť i Smernicu č. 27/2006 Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR z roku 2016, ktorá definuje sústavu odborov vedy a techniky. Sústava odborov vedy a techniky sa člení na skupiny, podskupiny a konkrétne odbory. Smernica definuje nasledujúce odbory vedy: prírodne vedy, technické vedy, lekárske vedy, pôdohospodárske vedy, spoločenské vedy, humanitné vedy. Pre potreby článku, sme sa rozhodli špecifikovať spoločenské a humanitné vedy. **Spoločenské vedy** sú súborom vedných disciplín o spoločnosti v jej historickom i synchrónnom priereze. Spoločenské vedy sa delia na podskupiny: psychologické vedy, ekonomické vedy a obchod, pedagogické vedy, sociálne vedy, právne vedy, politické vedy, sociálna a ekonomická geografia, masmediálna komunikácia. **Humanitné vedy** sa hlavne zameriavajú na človeka, ľudí a na ich spoločenstvá. Humanitné vedy sa delia na podskupiny: historické vedy a archeológia, filologické vedy, filozofické vedy, etika a teologické vedy, vedy o kultúre a umení.

Úlohou humanitných a spoločenských vied je tvoriť nemateriálne, duchovné, intelektuálne a kultúrne hodnoty. Dnes sme svedkami protichodných názorov. Na jednej strane sú to názory o neužitočnosti a neproduktívnosti uvedených odborov, na druhej strane sú názory, ktoré tvrdia, že sú to vedy 21. storočia, pretože majú význam pri riešení rozhodujúcich problémov súčasného ľudstva.

Na základe vyššie uvedeného budeme používať na označenie skúmaných textov kolokáciu *texty spoločenskovednej povahy*.

Texty spoločenskovednej povahy by sme mohli zjednodušene charakterizovať: v centre ich záujmu je človek, jeho činnosť, postavenie v spoločnosti, jeho skúsenosti, prežívanie aj pocity, sociálno-historický kontext, spoločensko-ekonomické procesy. „Diskurz o spoločenskovedných textoch **(SVT)** má teda blízko k jazykovému konaniu bežnej reči, k rozhovoru – dialógu s jeho persuazívnou argumentačnou logikou“ (Fedorko, s. 44). Z pohľadu výstavby sa texty spoločenskovedného charakteru vyznačujú intertextualitou, ktorá sa prejavuje uvádzaním citácií či fragmentov z iných textov, parafráz, komentármi k iným textom, odkazmi na iné texty. Často v nich nachádzame i elipsy, amplifikácie, hyperboly. Okrem intertextuality sú charakteristické i odbornosťou a

terminologickou nasýtenosťou. Často sa pri charakteristike týchto textov stretávame s názormi, že v textoch spoločenskovedného charakteru sa nepoužíva normatívna terminológia, ako je to v prírodovedných či technických textoch. Veľakrát sa stáva, že na pomenovanie toho istého denotátu rôzni autori používajú rôzne pomenovania. Fedorko uvádza, že „... pre SVT je taktiež typická kultúrne špecifická socializácia. Ich produkcia i recepcia sú podmienené spoločenskými procesmi, ako aj konkrétnou situáciou. Tematické obsahy SVT často prezentujú sociokultúrne odlišné intencie a očakávania, kontraaktívne sprístupnené v procese výkladu na pozadí vlastného hermetického predporozumenia" (ibid.). Práve dnes, v čase prílivu veľkého objemu informácií a poznatkov, v ktorých je ťažko orientovať sa, je práve forma ich spracovania a prezentácie dôležitá.

MYSLENIE O PREKLADE TEXTOV SPOLOČENSKOVEDNEJ POVAHY – STAV SKÚMANIA PROBLEMATIKY

Československá translatológia reflektovala preklad textov spoločenskovednej povahy charakteru ešte pred rokom 1989. V roku 1977 vychádza v Prahe vo vydavateľstve Ústavu vědeckotechnických informací publikácia z pera Stanislavy Savickej *Některé problémy odborného a publicistického překladu,* v roku 1978 pod redakciou Antona Popoviča vychádza zborník štúdií *Preklad spoločenskovedných textov*, v roku 1987 v Prahe v Ústředním církevním nakladatelství vychádza *Bibliografie českých překladů celé Bible i jejich částí*, ktorú zostavil František P. Verner.

Po roku 1989 vzniklo oveľa viac teoretických prác o preklade SVT, ale nie je jednoduché ich identifikovať, pretože väčšinou boli publikované v zborníkoch zameraných na odborný preklad. Aj v tomto môžeme sledovať nedostatočné vymedzenie a definovanie spoločenskovedného textu v slovenskej štylistike. Podarilo sa nám identifikovať nasledujúce teoretické práce o preklade spoločenskovedných textov. Kvôli konzistentnosti uvádzame aj niektoré teoretické práce, ktoré vyšli v češtine, keďže do r. 1993 sme žili v spoločnom štáte. Aj rozsahovo sa práce odlišujú, okrem monografií upozorňujeme aj na pozoruhodné práce vo forme kratších vedeckých útvarov.

Tabuľka č. 1

Výber teoretických prác, štúdií i recenzií pre lepšiu orientáciu uvádzame v tabuľke:

Názov publikácie/článku	**Autor**	**Vydavateľ**	**Rok vydania**
Preklad odborného textu (zborník prác z I. celoštátnej konferencie o preklade odborného textu)	zostavil A. Popovič	Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo	1977
Některé problémy odborného a publicistického překladu	S. Savická	Praha: Ústav vědeckotechnických informací	1977
Preklad spoločensko-vedných textov (zborník prác z konferencie o preklade marxistickej filozofie)	zostavil A. Popovič	Bratislava: Slovenský literárny fond	1978
Čítanka spoločenskovědních textů pro překladatele a tlumočníky	Zostavili B. Golovinský L. Janošťáková J. Tregubová	Praha: Státní pedagogické nakladatelství	1978
Bibliografie českých překladů celé Bible i jejich částí	F. P. Verner	Praha: Ústřední církevní nakladatelství	1987
Biblia u nás: História a dokumenty vydávania a prekladania Biblie u nás	R. Koštial	Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1989	1989
Staročínske konfuciánske filozofické texty obdobia „Bojujúcich štátov“ a ich literárny preklad	M. Čarnogurská	Filozofia. Roč. 45, č. 6	1990
Nemecký jazyk: Spoločensko-vedný preklad	E. Ehrgangová	Bratislava: Univerzita Komenského	1991
Poetika a preklad filozofického textu	E. Nežinská	Philosophica 29	1993
Z histórie slovenských prekladateľov byzantských liturgických textov	Š. Švagrovský	Slavica Slovaca Roč. 34, č. 1	1999

Niekoľko poznámok k prekladom biblických textov	V. Trabalka	Philologica 52/2001. Bratislava: FF Univerzity Komenského	2001
Ako som prekladal Humboldta	S. Ondrejovič	Slovenské pohľady, roč. 4 + 117, č. 6, s. 88 – 96.	2001
Do tretice o slovenskom preklade byzantsko-slovanskej liturgie	J. Pavlovič	Slavica Slovaca. Roč. 38, č. 1	2003
Bezekvivalentná lexika v niektorých prekladoch biblických textov do slovenčiny	J. Artimová	In: Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia. Prešovská univerzita v Prešovee	2005
Pinker, S.: Slová a pravidlá	K. Brtková	In: Opera Slavica., roč. 14, č. 2, s. 62 – 63	2004
Termín a/alebo metafora? (Preklad anglicky písaných neumeleckých textov s umeleckými prvkami)	V. Biloveský	Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela	2005
Preklad dvoch textov filozofa, teoretika umenia a esejistu	Fedor Matejov	Slovenská literatúra. Roč. LIII, č. 1	2006
Problémy prekladu rituálneho cirkevnoslovanského textu	Š. Švagrovský	Odborný preklad 2. Bratislava: Ana-Press	2006
Otázka prekladu cirkevnoslovanských bohoslužobných textov do slovenčiny	V. Kocvár	Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Prešovská univerzita v Prešove	2007

Biblické paralely ako pomôcka pri prekladaní	K. Mihoková J. Artimová	Zdroj článku: Vzťahy a súvislosti v odbornom preklade. Prešovská univerzita v Prešove	2007
Hľadanie ekvivalentnosti pri prekladaní odborného filozofického textu : (preklad vybraných kapitol z monografie: Andrušenko, V. Dejiny sociálnej filozofie. Západoeurópsky kontext	J. Kredátusová	Hľadanie ekvivalentností III. Prešovská univerzita v Prešove	2007
Antologie teorie odborného překladu. Výběr z prací českých a slovenských autorů	zostavili E. Gromová M. Hrdlička, V. Vilímek	Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě	2007
Špecifiká spoločenskovedných textov z translatologického hľadiska	M. Fedorko	Germanistische Studien zur Sprache, Literatur und Didaktik I. Prešovská univerzita v Prešove	2008
Zázraky v orechovej škrupinke	V. Biloveský	Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela	2011

POČIATKY PREKLADU TEXTOV SPOLOČENSKOVEDNEJ POVAHY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

V tejto súvislosti je nutné pripomenúť, že rozvoj prekladu je úzko spojený s vývinom národného jazyka na danom území. V období do roku 1900 preklad na Slovensku plnil každodenné potreby spoločnosti. Prekladali sa texty, ktoré spoločnosti chýbali a slúžili rozvoju každodenného života laického čitateľa. Išlo prevažne o preklady rôznych poľnohospodárskych a zdravovedných príručiek, kultúrno-osvetových kníh a učebníc, právnických predpisov. Heuristický výskum J. Rakšányiovej, ktorý vykonala v roku 1978 v Matici slovenskej, ukázal, že do roku 1945 bolo do slovenčiny preložených 1583 titulov neumeleckej literatúry, z toho do roku 1900 to bolo len 555 prekladov (pozri Rakšányiová, s. 21). Traduje sa, že za vôbec prvý preklad do slovenčiny sa považuje dielo an-

glického puritána Lewisa Baylyho (1575 – 1631) *Praxis pietatis* z roku 1630, ktoré preložil a upravil Ján Amos Komenský. České zdroje uvádzajú, že to bol preklad do češtiny (Bočková, 2002, s. 87)[1], tento preklad však vyšiel o. i. aj na Slovensku – v Trenčíne už v roku 1641 zásluhou Václava Vokáliusa. Bayly v diele tematizuje ideu „života so smrťou", lebo človek musí mať na pamäti svoju fyzickú konečnosť, táto idea zapadá do všeobecného rámce kresťanstva, čo v období baroka výrazne vystupovalo do popredia.[2] Sám Komenský dielo charakterizoval ako katechizmus i ako modlitebnú knižku, najviac sa však venuje výchove kresťana, ako celok vyznieva dielo skôr ako súbor duchovnej poézie.[3]

Z uvedeného vyplýva, že preklady v pertraktovanom období zohrávali osvietenskú úlohu a nahrádzali neznalosť cudzích jazykov. Rakšányiová predpokladá, že percipientmi uvedených prekladov boli laickí čitatelia, pretože vzdelanci na Slovensku ovládali cudzie jazyky (boli bilingválni či trilingválni) a dokázali čítať cudzojazyčnú literatúru v origináli. Iba 30 % tvorili preklady náučnej svetskej literatúry, zvyšok tvorila religiózna literatúra – konkrétnejšie vyjadrené: ide o pomer 164 diel náučného charakteru k 540 religióznym dielam. (Rakšányiová, 1978). V uvedenom období neplatili žiadne kodifikované gramatické normy, preto je zložité hodnotiť úroveň prekladov. Pre zaujímavosť uvádzame niekoľko titulov prekladov: *O rozdielnych nemocách Rožnjho Domácyho Dobytka; Katechysmus o zdrawj pro obecný lid a sskolskau mládež; Poučenie o tom, ako sa proti cholere brániť máme.*

Z dnešného pohľadu je zaujímavým i poznatok, že v spolku Tatrín, kto-

1 „K početným spisům tohoto typu vyšlým z protestantského okruhu náleží i Praxis pietatis, text, jenž vstoupil do
české literatury díky Komenskému, který pod tímto titulem postupně přeložil (přesněji – adaptoval) dva asketické spisy, jež se těšily tou dobou v evropském protestantském prostředí značné popularitě (...)Do čtenářského povědomí vstoupil v české podobě díky opakovaným edicím, opět pod titulem Praxis pietatis a pod dohledem Komenského, který je spolu poprvé vydal r. 1661. (V Trenčíně r. 1641 je společně vydal už Václav Vokalius, tiskař už předtím 1. a 2. vydání Komenského adaptace Baylyho) ". [online] Dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101904/C_Historica_49-2002-1_8.pdf?sequence=1

2 Naléhavá idea „života se smrtí", života, v němž v každém okamžiku musí mít člověk na paměti svou fyzickou konečnost, zapadá do obecného rámce křesťanství, nelze však přehlédnout, že v barokní době roste její význam.

3 Komenský ve své předmluvě hovoří o knize jako o „katechismu i modlitební knize", což ovšem není přesné, neboť ani jedna z obou próz nemá rozsah tradičního katechismu, tj. neshrnuje církevní učení jako celek, nýbrž se věnuje spíš praktické výchově křesťana; část veršová pak může být označena za „modlící knihu" opět jen s výhradami - některé z veršů mohou sice posloužit jako tzv. „střelné modlitby", krátká povznesení ducha, prosby, jako celek jde však spíš o soubor duchovní poézie.

rý vznikol v roku 1844 v Liptovskom Mikuláši s cieľom podporovať a rozvíjať vzdelanosť a kultúrny život na Slovensku vydávaním a distribúciou kníh v slovenskom jazyku, nebol vydaný ani jeden preklad. To isté platí i pre Radlinského Prostonárodnú bibliotéku, v ktorej tiež nevyšiel žiaden preklad. Zdá sa, že národní buditelia nevideli zmysel a poslanie prekladov neumeleckej (teda náučnej) literatúry pre rozvoj človeka a spoločnosti, podceňovali jej prínos.

ROZVOJ PREKLADU TEXTOV SPOLOČENSKOVEDNEJ POVAHY V ČSR

Pripomíname, že jedným z identifikátorov rozvoja prekladu a prekladovej produkcie na danom území bol aj stupeň rozvinutia jeho národného jazyka. Zlomovou historickou udalosťou pre slovenčinu bol vznik Československej republiky roku 1918, odkedy sa slovenčina mohla používať ako oficiálny jazyk a bola pozdvihnutá na úroveň štátneho jazyka, čím sa naplnila požiadavka na národné sebaurčenie Slovákov ako štátotvorného národa.[4] Pre druhé obdobie (1918 – 1945) je charakteristický rozvoj a rozmach slovenskej inteligencie. Z češtiny sa do slovenčiny spočiatku prekladali prevažne učebnice, ostatné žánre boli zastúpené iba minimálne. Je to logické, pretože Slovensko bolo prevažne agrárne, v tom období nemalo inštitucionalizovanú oblasť vedy a kultúry Veda sa rozvíjala najmä v českej časti spoločného štátu a jej jazykom bola prirodzene čeština. Pozitívom bolo, že český text bol poväčšine slovenskému čitateľovi dostatočne zrozumiteľný. Negatívnym dôsledkom rozvoja prekladu odborných či celkovo neumeleckých textov bola však skutočnosť, že „termíny a celé terminologické sústavy sa neorganizovane prenášali z češtiny do slovenčiny. Tým sa podkopávala domáca tradícia“ (Ružička, s. 57). Podľa Bednárovej: „Stav rozkolísanosti normy, spôsobený predchádzajúcim vývinom i československými centralizačnými zásahmi aj v oblasti jazykovedy, sa odrazil i na jazykovej kultúre prekladov. Prítomnosť rozdvojenej jazykovej normy sa samozrejme odrazila aj v prekladoch. Literárni kritici nabádali odstrániť túto chaotickú situáciu, stavali sa proti ovplyvňovaniu slovenčiny češtinou. Jej vplyv sa posilňoval čítaním v češtine a ešte vždy pretrvávajúcim prekladom z druhej ruky prostredníctvom češtiny. Situácia v jazykovej kultúre bola povážlivá najmä v prípadoch

4 „Podľa Ústavy z roku 1920 Československú republiku tvoril československý národ. Preto aj úradným jazykom bol československý jazyk v dvoch podobách – ako čeština a slovenčina. Na základných a stredných školách sa vyučovalo v slovenčine, na druhom stupni bola čeština povinným jazykom. Na Univerzite Komenského v Bratislave sa od roku jej vzniku ponúkalo na Filozofickej fakulte štúdium československého jazyka a literatúry. Úradným jazykom v armáde a na železnici bola aj na území Slovenska čeština“ (Bednárová, s. 14).

začínajúcich prekladateľov, ktorí mali problém s východiskovým aj s cieľovým jazykom. Situáciu sťažovala aj dlhodobá absencia relevantných slovníkov pre preklad. Postupne sa preklady zbavovali vplyvu češtiny a českého slovníka. Spisovná slovenčina bola mladým jazykom, ktorý sa rýchlo vyvíjal a menil. Tento stav sa pociťoval aj na rýchlom zastarávaní prekladov prvej polovice 20. storočia, najmä pokiaľ išlo o jazykovú normu a slovník" (Bednárová, s. 14 – 15).

Rakšányiová uvádza, že v roku 1913 v slovenčine vychádza Marxov životopis a *Komunistický manifest* a po roku 1921 začínajú v slovenských prekladoch vychádzať i diela marxizmu-leninizmu (Rakšányiová, 1978). V období tzv. Slovenského štátu nastal pokles prekladateľskej činnosti. V rokoch 1945 – 1960 sa najviac prekladalo z češtiny, maďarčiny, nemčiny (prekladové tituly: z češtiny 452, z maďarčiny 106, z nemčiny 56). „Zarážajúce je, že len 11 prekladov bolo z latinčiny a 10 z francúzštiny. Postavenie angličtiny s 2 originálmi a ruštiny s 12 je neporovnateľné s dnešnou situáciou. Často sa však jazyk originálu neuvádzal" (Rakšányiová, s. 32).

Texty spoločenskovednej povahy sme rozdelili do niekoľkých tematických oblastí, v ktorých sledujeme preklad z angličtiny do slovenčiny po roku 1989. Ide o texty z oblasti humanitných vied s problematikou dejín, filozofie, jazykovedy, náboženstva a umenia. Zaradenie niektorých z nich do jednotlivých oblastí sa môže javiť nepresne, pretože v knižniciach zisťujeme nejednotnosť v ich katalogizácii. Niektoré diela by sme zaradili napr. do oblasti umenia, no knižnice ich katalogizujú ako jazykovedné (viď tabuľku č. 3)[5], alebo napr. *Esej o človeku* od E. Cassirera kategorizujú dokonca v troch oblastiach: jazykoveda, filozofia, náboženstvo. Pri niektorých tituloch je v záujme čitateľskej verejnosti odôvodnené zaradenie v dvoch oblastiach, exemplárnym príkladom je napr. Ondrejovičov preklad Humboldtovho jazykovedno-filozofického diela (2000)[6], ktorý je zaradený v katalógu aj do jazykovedy, aj do filozofie; v iných prípadoch je však zaradenie pomerne diskutabilné. Pripomíname, že v tabuľkách uvádzame diela podľa katalogizácie v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici a Indexu Translationum (vydáva UNESCO). Po dôkladnejšej analýze diel by sme však aj niektoré iné tituly z uvedenej bibliografie (v tabuľkách nižšie) mohli zaradiť precíznejšie do rôznych podskupín spoločenskovedných textov, napr. do oblastí: a) právo: T. Paine: *Práva človeka: odpoveď na útok pána Burka proti Francúzskej revolúcii*; J. Finnis: *Prirodzený zákon a prirodzené práva*; b) politika a vojen-

5 https://chamo.kis3g.sk/search/query?theme=system

6 Wilhelm von Humboldt: *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu.* Bratislava : VEDA, 2000. Z nemčiny preložil Slavomír Ondrejovič.

stvo: J. Starobin: *Vietnam bude slobodný*; M. Sayers – E. A. Kahn: *Vel◎ké sprisahanie proti Rusku*; c) sociológie: S. Bradshaw: *Kaviarenská spoločnosť alebo život bohémov od Swifta po Dylana*; d) teória poznania: J. Locke: *Rozprava o ľudskom rozume*; e) kulturológia: G. Garbini: *Staroveké kultúry Blízkeho východu;* f) lingvistika a psychológia: S. Pinker: *Slová a pravidlá – Zložky jazyka.*

Prehľad preložených textov v rozmedzí rokov 1900 – 1989 ilustrujeme tak, že v každom desaťročí uvádzame iba jeden preložený text v sledovaných oblastiach. V prípade, že v niektorom z uvedených desaťročí neuvádzame preložený text, neznamená to, že z angličtiny sa v danom období nepreložil žiaden text z danej oblasti. Preložilo sa veľa textov, ale do češtiny. To potvrdzujú naše vyššie uvedené tvrdenia o schopnosti porozumenia češtiny na území Slovenska, ale i (ne)rozvoji vedy v obdobiach 1900 – 1960 na našom území.

Tabuľka č. 2

DEJINY

Autor: názov	**Prekladateľ**	**Vydavateľ**	**Rok vydania**
E. F. Chabot: Galileo a iné údajné prestrelky pápežskej neomylnosti	J. Stano	Zvolen: Anton Šalát	1929
M. Sayers, E. A. Kahn: Vel◎ké sprisahanie proti Rusku	A. Bednár	Bratislava: Pravda	1948
J. Starobin: Vietnam bude slobodný	J. Trachta	Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry	1954
R. P. Dutt: Problémy súčasných dejín	K. Dlouhý	Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry	1964
G. Garbini: Staroveké kultúry Blízkeho východu	J. Pauliny	Pallas: Artia	1971
S. Bradshaw: Kaviarenská spoločnosť alebo život bohémov od Swifta po Dylana	T. Chovanová	Bratislava: Tatran	1987

Tabuľka č. 3

FILOZOFIA

Autor: názov	Prekladateľ	Vydavateľ	Rok vydania
Ch. G. Keith: Bludári: essaye	Dr. A. Filo	Trnava: Spolok sv. Vojtecha	1944
T. Paine: Práva človeka: odpoveď na útok pána Burka proti Francúzskej revolúcii	L. Soudek	Bratislava: Osveta	1959
E. Fromm: Umenie milovať	S. Krížiková	Bratislava: Obzor	1966
E. Cassirer: Esej o človeku	J. Piaček	Bratislava: Pravda	1977
J. Locke: Rozprava o ľudskom rozume	J. Letaši	Bratislava: Pravda	1983

Tabuľka č. 4

JAZYKOVEDA[7]

Autor: názov	Prekladateľ	Vydavateľ	Rok vydania
E. A. Poe: K podstatě básnictví: literární eseje	A. Vyskočil	Praha: Rudolf Škeřík	1928
E. Cassirer: Esej o človeku	J. Piaček	Bratislava: Pravda	1977

Tabuľka č. 5

NÁBOŽENSTVO

Autor: názov	Prekladateľ	Vydavateľ	Rok vydania
H. Newman: Poď k Pánu Ježišovi!	J. Chorvát	Stará Turá: Ján Chorvát	1912
J. Bunyan: Cesta kresťana z Mesta skazy na vrch Sion	J. Roháček	Bratislava: redakcia časopisu Klasy	1922
J. F. Rutherford: Ochrana pred mne škodiacimi a tými, ktorí by ma zničiť chceli : ako ju nájdem?	nepodarilo sa nám zistiť meno prekladateľa	Praha: J. Bahner	1937
P. Brunton: Poustevník v Himalajích	J. Elger	Bratislava: Pravda	1947

7 V tabuľke možno pozorovať problematické zaradenie titulov do vedeckých oblastí v katalógoch knižníc, ktoré nekorešponduje úplne s tematikou uvádzaných diel.

J. Toland: Listy Serene	V. Szathmáry-Vlčková	Bratislava : SAV	1964
J. S. J. Brodrick: V slabosti a hrdinstve	nepodarilo sa nám zistiť meno prekladateľa	Trnava: Dobrá kniha	1987
D. Gooding: Nepohnuteľné kráľovstvo : desať úvah na List Židom	S. Rybár	Báčsky Petrovec : Kristova cirkev bratov	1988

Tabuľka č. 6

UMENIE

Autor: názov	Prekladateľ	Vydavateľ	Rok vydania
G. Thomson: Marxizmus a poézia	J. Šimko; (básnické vložky upravili V. Szathmáry-Vlčková a M. Kraus)	Bratislava: Slovenský spisovateľ	1953
H. Searle: Hudba Franza Liszta	L. Lenhadtová	Bratislava: Štátne hudobné vydavateľstvo	1961
J. Lassus: Ranokresťanské a byzantské umenie	A. Škorupová	Bratislava: Pallas	1971

ROZMACH PREKLADU TEXTOV SPOLOČENSKOVEDNEJ POVAHY NA SLOVENSKU

Ďalším zlomom v rozvoji slovenskej spoločnosti, ktorý do veľkej miery ovplyvnil i prekladovú produkciu, bol rok 1989 – tzv. Nežná revolúcia, ktorá zmenila spoločensko-politické i ekonomické smerovanie krajiny. Dovtedajšia slovenská orientácia na Východ sa okamžite a nekontrolovane zmenila na orientáciu na Západ. Toto preorientovanie bolo zlomovým i pre celú prekladovú tvorbu v slovenskom kultúrnom priestore. Pod vplyvom nadobudnutej slobody sa bezmyšlienkovite začalo preberať všetko západné. Začalo sa veriť v slobodne sa rozvíjajúci prekladový priestor bez diktátu a zásahov štátu, ale veľmi skoro hegemóniu jedného jazyka – ruštiny, vystriedala hegemónia iného jazyka – angličtiny. L. Vajdová tvrdí, že „celok prekladovej produkcie nielenže nemôže

zodpovedať celku danej vysielajúcej literatúry, [...] ale ani samotná otázka nemá zmysel, [...] pretože prekladová literatúra je vlastne interpretáciou pôvodnej literatúry; jedinečnou interpretáciou, ktorá vznikla v istom konkrétnom momente a na konkrétnom mieste" (Vajdová, 1995, s. 37). Ideologickú motiváciu pri výbere diel na preklad vystriedali tlaky komercie, vydavateľstvá začali pracovať v trhovej ekonomike a riadili sa jej princípmi.

Pred rokom 1989 bol na vydavateľstvá vyvíjaný politický tlak a vyžadovala sa orientácia na vydávanie literatúry prevažne zo socialistického bloku. Po roku 1989 to bol hlavne tlak ekonomický (aby prežili a udržali sa na trhu), čo neraz viedlo, žiaľ, aj k vydávaniu dobre predajného braku a gýču. Samozrejme, že okrem braku a gýču sa začala vydávať aj kvalitná literatúra a tiež literatúra menšinových oblastí, teda aj z oblasti spoločenskovedných vied. Ide o texty, ktoré prinášajú množstvo zaujímavých a poučných informácií z rôznych oblastí a ktoré rozvíjajú čitateľom obzory, čím prispievajú k vedomostnému rozvoju spoločnosti ako celku. Na takúto prekladovú produkciu sa od roku 1989 v prevažnej miere zameriavajú menšie vydavateľstvá, ktoré vnikli po revolúcii. Z hľadiska územného by sme ich mohli rozdeliť do dvoch skupín: na bratislavské a mimobratislavské. Na ilustráciu v abecednom poradí uvádzame bratislavské vydavateľstvá (je možné, že niektoré z nich už dnes neexistujú, ale stopu zanechali v podobe vydaných prekladov spoločenskovedných textov): *Archa; Inaque (Arthur, s.r.o.); Aktuell vydavateľstvo, s.r.o.; Albert Marenčin; Balneotherma; Citadella; Eastone Books; Hronka; Fortuna Libri; Ikar; Fragment; Hudobné centrum; Kalligram*[8]*; Noxi; Premedia; Perfekt; Remedium; Redemptoristi; Reader´s Digest; Slovenské pedagogické nakladateľstvo; Serafín; Slovart; Tatran; Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov*[9]. Mimobratislavské vydavateľstvá: *Zachej.sk* v Ko-

8 Vydavateľstvo *Kalligram* vo svojich edíciách, napr. Anthropos, Ad fintes, Balcanica, Domino, Eseje, Exempla Iuris Filozofia do vrecka, Majstri vied, Váhy ponúkalo slovenské preklady textov spoločenskovedného charakteru nielen z angličtiny. Je nutné zdôrazniť, že vydavateľstvo *Kalligram* vytvorilo aj edíciu Knižnica slovenskej literatúry, v rámci ktorej ponúkalo reprezentatívne výbery z diel našich autorov, ktorí tvoria základ slovenskej literatúry od konca osemnásteho storočia až po súčasnosť.
V roku 2018 vydavateľstvo *Absynt*, ktoré vzniklo v roku 2015 s cieľom vydávať svetovú reportážnu literatúru, sa dohodlo s majiteľom vydavateľstva *Kalligram* Lászlóom Szigetim na používaní značky Kalligram a vzniklo občianske združenie Vydavateľstvo Absynt, o. z., ktoré bude používať značku Kalligram. [online] Dostupné na: https://www.litcentrum.sk/institucia/vydavatelstvo-absynt-oz-kalligram/o-institucii
Majstri vied je cyklus dvanástich kníh dvanástich autorov, ktorí sa pokúsili predostrieť syntetizujúcu správu o stave poznania ľudstva na konci dvadsiateho storočia. Vychádzajú simultánne po celom svete v dvadsiatich piatich jazykoch, Slovensko sa vďaka tejto edícii stalo súčasťou svetovej výmeny informácií.

9 V zozname bratislavských vydavateľstiev sme nenašli zaradené renomované

šiciach; *Absynt* v Žiline; *Effeta – Stredisko sv. Františka Saleského* v Nitre; *Spolok sv. Vojtecha* v Trnave vydavateľstvo *Interpopulart Slovakia* v Rohovciach a *Tranoscius* v Liptovskom Mikuláši. V prekladovej produkcii uvedených vydavateľstiev v rámci textov spoločenskovednej povahy (podľa Smernice č. 27/2006 ide o texty z oblasti humanitných vied) nájdeme prekladové texty z dejín, jazykovedy, filozofie, náboženstva a umenia. Pred rokom 1989 niektoré z týchto tém (napr. náboženstvo) neboli v centre záujmu vydavateľstiev z ideologických dôvodov. To isté platilo i pre filozofiu, keďže v období rokov 1945 – 1989 vychádzali prevažne preklady marxisticko-leninskej filozofie. S dejinami, jazykovedou a umením sme sa oboznamovali hlavne na základe prekladov z ruštiny, nemčiny či iných jazykov socialistického bloku. Heuristický výskum sme robili od roku 1989 do roku 2019. Po roku 1989 bolo do slovenčiny preložených 355 spoločenskovedných textov, medzi nimi 187 prekladov z oblasti dejín, 10 z jazykovedy, 53 z filozofie, 39 z náboženstva a 66 z umenia. Vysoký počet prekladových textov z dejín nie je prekvapujúci, pretože po roku 1989 vzrástla spoločenská nutnosť oboznámiť slovesného čitateľa s dejinným vývojom i z iného uhla pohľadu. To isté platí i pre texty z filozofie a umenia. Taktiež vznikla potreba poznania iného filozofického uvažovania. Vzhľadom na vtedajší stav rozvoja lingvistiky je prekvapivo nízky počet prekladových titulov z tejto disciplíny (iba 3 %). Informácie z inej ako socialistickej jazykovedy sme v sledovanom období čerpali tiež iba z ruských prekladov. Hypoteticky sme predpokladali aj vyšší počet prekladov náboženských textov, keďže pred rokom 1989 bola táto problematika úplne zakázaná, k dispozícii bola len v samizdatoch zásluhou cirkevných hnutí a tajných kňazov pracujúcich v ilegalite, a preto o nich nemáme presne číselné informácie. Vyššie uvedené čísla prekladov považujme za orientačné, pretože heuristický výskum v rôznych knižničných databázach môže priniesť rozdielne výsledky, navyše jednotlivé knižnice nejednotne kategorizujú jednotlivé spoločenskovedné texty.[10] Napriek tomu nám však uvedené čísla umožňujú urobiť si základnú predstavu o prekladovej produkcii týchto textov na Slovensku a ich

vydavateľstvo *Veda, vydavateľstvo SAV*, ktoré odvodzuje svoje počiatky od činnosti edičného pracoviska Slovenskej akadémie vied a umení už r. 1942, neskôr v r. 1953 bolo pričlenené k SAV. Na náš knižný trh prináša o. i. aj literatúru z oblasti spoločenských vied a preklady kvalitných zahraničných titulov. Odborné tituly, ktoré vychádzajú v tomto vydavateľstve sú recenzované, čím je garantovaná kvalita ich obsahu. Mnohé tituly boli ocenené prestížnymi cenami. [online] Dostupné na: https://veda.sav.sk/stranka/o-nas/vydavatelstvo

10 Tomáš Winkler a Michal Eliáš v publikácii *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť* reagujú na túto disproporciu nasledovne: „Kým do roku 1953 sa vybudovali len dva katalógy ... od roku 1944 budovala Slovenská národná knižnica aj iné služobné katalógy, medzi nimi aj katalóg prekladov do slovenčiny“ (2003, s. 335).

dôležitosti, a to nielen pre intelektuálny rozvoj slovenskej spoločnosti (nižšie pozri grafické znázornenie percentuálneho vyjadrenia prekladovej produkcie). Čo sa týka prekladateľov týchto textov, nájdeme medzi nimi mená známych prekladateľov umeleckej literatúry (napr. Jana Báliková, Otto Havrilla, Alojz Keníž, Marián Pochylý), ako aj tých, ktorí boli autormi pôvodných textov spoločenskovedného charakteru (Viktor Krupa), ale aj mená tých, ktorí sa s najväčšou pravdepodobnosťou venujú iba určitému typu textov spoločenskovednej povahy, napr. filozofii (Marián Zouhar). Medzi ďalšími prekladateľmi sa často objavujú mená: Richard Cedzo, Andrea Vargovčíková, Jana Nagyová, Jana Levická, Martin Thurzo, Marcela Alzin.

Keďže ide o pilotnú štúdiu, závažným problémom nášho výskumu bolo zostavenie kritérií pri výbere vzoriek prekladových textov. Stanovenie presnejších parametrov pri výbere a klasifikácii textov si však vyžaduje rozsiahly výskum. Zaujímavé by bolo v ďalšom období výskumu projektu ísť aj týmto smerom a sledovať recepciu diel či popularitu autorov. Je nutné zdôrazniť, že v tejto fáze výskume sme sa venovali iba identifikácii textov spoločenskovedného charakteru na Slovensku a vydavateľstvám, ktoré ich majú vo svojom vydavateľskom portfóliu a identifikácii prekladateľov týchto textov. Vybranými ukážkami chceme dokumentovať rozsah prekladovej produkcie týchto textov na Slovensku a poskytnúť základnú orientáciu v registri prekladateľov danej literatúry. Samozrejme, že pri výbere dôležitú úlohu zohrali i osobné preferencie.

Tabuľka č. 7

Ukážky preložených titulov:

Autor: názov	Prekladateľ	Vydavateľ	Rok vydania
JAZYKOVEDA			
R. Jakobson: Lingvistická poetika	M. Bakoš	Bratislava: Tatran	1991
S. Pinker: Slová a pravidlá – Zložky jazyka	V. Krupa	Kalligram: 2003	2003
M. Winston: Chomsky	V. Krupa	Bratislava: vyd. Marenčin PT,	2004
B. Russell: Jazyk a poznanie. State a prednášky z rokov 1901 – 1924	M. Zouhar	Bratislava: Kalligram	2004

NÁBOŽENSTVO			
T. E. Woods Jr.: Ako Katolícka cirkev budovala západnú civilizáciu	J. Levická	Bratislava: Redemptoristi	2012
S. O'Callaghan: Sprievodca svetovými náboženstvami	A. Rácová	Bratislava: Ikar	2012
R. Dawkins: Boží blud: prináša náboženstvo útechu, alebo bolesť?	J. Lenzová	Bratislava: Citadella	2016
J. H. Newman: Apologia pro Vita Sua: prehľad mojich náboženských názorov	M. Kubuš	Trnava: Spolok svätého Vojtecha	2018
FILOZOFIA			
A. Peacock: Teológia pre vedecký vek (Prírodné, božské a ľudské bytie a stávanie sa)	D. Kamhal	Bratislava: Kalligram	2009
F. Zakaria: Budúcnosť slobody: neliberálna demokracia v USA a v zahraničí	R. Cedzo	Bratislava: Kalligram	2010
HISTÓRIA			
A. Weir: Deti Henricha VIII.	J. Báliková	Bratislava: Ikar	2000
B. Atalay: Matematika a Mona Lisa: umenie a veda Leonarda da Vinci	R. Kečka, verše prebásnili V. Turčány, Ľ. Feldek, V. Prokešová	Bratislava: Slovart	2007
K. Armstrong: Dejiny Biblie: od ústnej tradície do súčasnosti	M. Thurzo	Bratislava: Slovart	2010
G. Milton: Keď Hitler bral kokaín a Leninovi ukradli mozog (Bizarné historky z dejín)	M. Kopecký	Bratislava: Ikar	2016
M. L. Schrad: Dejiny písané vodkou: alkohol, autokracia a tajné dejiny Ruska	I. Otčenáš	Bratislava: Premedia	2017

UMENIE			
J. Heslewood: Kapitoly z dejín maliarstva	K. Herrmannová	Bratislava: Slovart	1995
Ch. Rosen: Klasicizmus: Haydn, Mozart, Beethoven	K. Godárová	Bratislava: Hudobné centrum	2005
J. Hackettová: Balet. Prvé kroky v magickom svete baletu	B. Černáková	Bratislava: Ikar	2013
A. Mattanza: Street Art. Súčasná mestská výtvarná scéna	J. Jurečková	Bratislava: Slovart	2018

Ako sme už uviedli vyššie, vydavateľstvo Kalligram ponúkalo prekladovú produkciu textov spoločenskovedného charakteru v niekoľkých edíciách. Ilustratívne uvádzame niektoré tituly zaradené podľa edícií.

Tabuľka č. 8

Autor: názov	**Prekladateľ**	**Vydavateľ**	**Rok vydania**
edícia Filozofia do vrecka			
J. L. Austin: Ako niečo robiť slovami	D. Kamhal	Bratislava: Kalligram	2004
J. Y. Leloup: Umenie pozornosti	z franc. orig. preložil A. Záthurecký	Bratislava: Kalligram	2004
W. Benjamin: Aura a stopa	z nem. orig. preložil a doslov napísal A. Bžoch	Bratislava: Kalligram	2013
edícia Exempla Iuris			
R. Rorty: Filozofické orchidey	Ľ. Hábová	Bratislava: Kalligram	2006
W. Van O. Quine: Z logického hľadiska	R. Cedzo	Bratislava: Kalligram	2006
John Finnis: Prirodzený zákon a prirodzené práva	M. Sitár	Krásno nad Kysucou : Kalligram / Absynt	2019
edícia Majstri vied			

D. Hillis: Obrazce v kameni: Jednoduché vysvetlenie toho ako pracujú kamene	J. Hadbák	Bratislava: Kalligram	2002
E. Mayr: Čo je to evolúcia	J. Šebesta	Bratislava: Kalligram	2004
L. Margulisová: Symbiotická planéta: nový pohľad na evolúciu	Z. Urban E. Ďurík	Bratislava: Kalligram	2005

Diagram č. 1

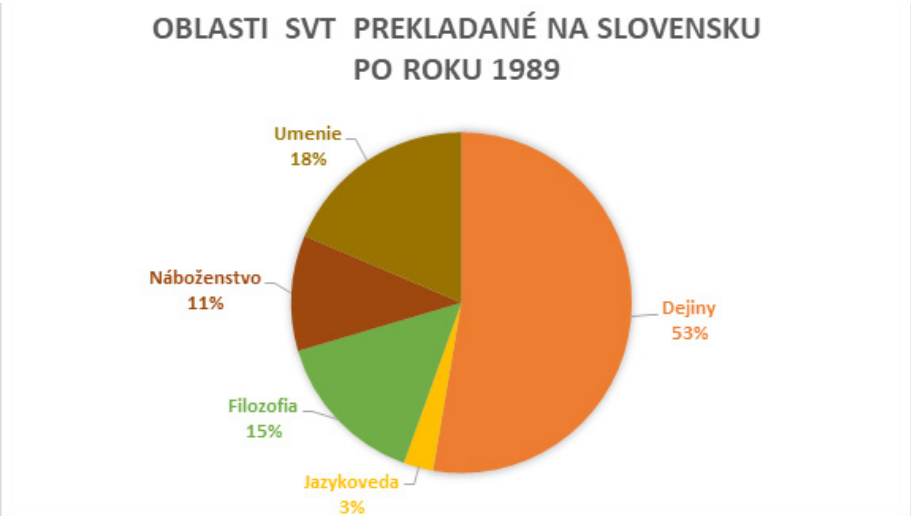

ZÁVER

Príspevok je pilotnou štúdiu projektu, naším cieľom bolo zmapovať situáciu v preklade anglicky písaných textov spoločenskovednej povahy na Slovensku, rámcovo načrtnúť problematiku, osvetliť najväčšie úskalia v tejto oblasti. Zistili sme, že závažné nepresnosti spôsobuje už samotná vágna klasifikácia textov spoločenskovednej povahy, ako aj ich nejasná kategorizácia v katalógoch knižníc, najmä konfúzne začlenenie textov do jednotlivých oblastí, ako aj zaradenie niektorých titulov do viacerých spoločenskovedných odvetví. Verifikácia týchto faktov si vyžaduje podrobnejšie analýzy, ktoré by mali byť predmetom ďalšieho bádania. Dôležité je tiež spresňovanie kritérií žánrového začlenenia preložených titulov, každá sledovaná oblasť prekladov si zasluhuje osobitnú pozornosť. Chceli sme tiež otestovať možnosti čerpania poznatkov v databázach knižničných fondov, aby sme mohli stanoviť ďalšie postupy pri hľadaní vedeckých záverov a smerovaní ku konečnej implementácii.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BILOVESKÝ, V. *Termín a/alebo metafora?* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2005. 146 s. ISBN 80-8083-078-9.

BILOVESKÝ, V. *Zázraky v orechovej škrupinke* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2011. 160 s. ISBN 978-80-557-0249-0.

BEDNÁROVÁ, K. *Rukoväť dejín prekladu na Slovensku II. (Situácia slovenského umeleckého prekladu v 20. storočí).* Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015. 66 s. ISBN 978-80-223-3838-7.

FEDORKO, M. Špecifiká spoločenskovedných textov z translatologického hľadiska. In: *Germanistische Studien zur Sprache, Literatur und Didaktik I.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. s 43-53. ISBN 978-80-8068-815-8.

GILE, D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training.* Amsterdam : John Benjamins. 1995, 264 s. ISBN 90-272-1605-3.

POPOVIČ, A. *Preklad spoločenskovedných textov (zborník prác z konferencie o preklade marxistickej filozofie*). Bratislava : Slovenský literárny fond, 1978. 210 s.

POPOVIČ, A. *Preklad odborného textu*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972, 254 s.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. K dejinám odborného prekladu na Slovensku. In: *Preklad spoločenskovedných textov (zborník prác z konferencie o preklade marxistickej filozofie*). Bratislava : Slovenský literárny fond, Komisia pre odborný preklad. 1978. s. 19 – 38.

RUŽIČKA, J *Spisovná slovenčina v Československu.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970. 250 s.

ŠEBESTA, J. Vesmír ako oriešok. Slovenský a český preklad z hľadiska prekladateľských kompetencií (na príklade knihy S. Hawkinga) In: *Letná škola prekladu 2. Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*. Bratislava : AnaPress, 2004, s. 87 – 97.

ŠEBESTA, J. – ŠEBESTOVÁ, V. Umelecké prvky v neumeleckom preklade. In: *Devětkrát o překladu*. Praha : Jednota tlumočníků překladatelů, 1995, s. 12 – 19.

ŠEBESTA, J. Preklad populárno-náučnej knihy z pohľadu konkurencie: S. Hawking : Stručné dejiny času. In: *Romboid,* roč. 28, 1993, č. 5. s. 62.

VAJDOVÁ, L. Recepčná tradícia a preklad. In: *K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku III.* Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1995. s. 17 – 48.

WARNER, A. *A Short Guide to English Style*. London : Oxford University Press, 1968.

WINKLER T. – ELIÁŠ M. *Matica Slovenská. Dejiny a prítomnosť.* Martin : Matica slovenská, 2003, s. 335. ISBN 978- 80-7090-694-4.

Internetové zdroje:

BOČKOVÁ, H. Komenského Praxis pietatis a smrt. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis* C 49,

2002. S. 77 – 95. [online] Dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101904/C_Historica_49-2002-1_8.pdf?sequence=1
CHMEL, R. Rudolf Chcel (písanie pre K & K) In Vydavateľstvo Kalligram 25 rokov existencie. http://kritika.sk/pdf/51/10.pdf
https://chamo.kis3g.sk/search/query?theme=system
https://www.absynt.sk/o-nas
https://www.minedu.sk/sustava-a-ciselnik-odborov-vedy-a-techniky/
https://www.svkbb.eu/statna-vedecka-kniznica-v-banskej-bystrici/katalogy/
https://veda.sav.sk/stranka/o-nas/vydavatelstvo
https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/odboryVaT/Stranky/Spolocenskevedy.aspx
https://www.vedatechnika.sk/SK/VEDAATECHNIKAVSR/ODBORYVAT/Stranky/Humanitnevedy.aspx

MALÉ SONDY DO DEJÍN VEĽKÝCH SLOVNÍKOV

Heda Kubišová

Abstract:
This paper briefly analyses the development of lexicography in European countries in the past centuries. The origins of the most important dictionaries that have contributed to the written cultural heritage in selected languages are provided. The paper mainly deals with the dictionaries writen by Anton Bernolák (Slovakia), Konrad Duden (Germany), Mark Ridley and Samuel Johnson (England), Vladimír Ivanovič Daľ (Russia) and P. Larousse (France). The paper also provides some information on the life and work of the aforementioned lexicographers.
Keywords: dictionary, lexicography, written cultural heritage, life and work of dictionary authors

Slovníky nám ponúkajú – podobne ako literárne diela, rôzne monumenty a kreácie módy – vzácny obraz istej civilizácie a zaslúžia si byť starostlivo preskúmané.

(G. Matoré, 1968, s. 68)

Pre každého filológa je slovník nevyhnutným nástrojom, denne siaha po slovníkoch rôzneho typu, bez nich sa jednoducho neobíde, prekladateľ už tobôž nie. V súčasnosti to už spravidla nie sú hrubizné knihy v knižniciach, tí mladší si pomôžu dokonca digitálnymi slovníkmi. K napísaniu článku nás podnietilo celkom pragmatické pátranie po správnom citovaní názvov slovníkov v bibliografii rôznych typov kvalifikačných prác a lingvistických príspevkov. Predmet nášho pôvodného záujmu sa však postupne rozšíril. Zaujal nás vznik a vývin najznámejších (aj menej známych) slovníkov v európskom kultúrnom kontexte, rovnako však aj motivácia, názory a individuálne osudy slovnikárov – teda tvorcov slovníkov.

S úctou sa zamýšľame nad úmornou prácou slovnikárov v minulých stáročiach. Dnešné slovníky už spravidla vytvárajú veľké kolektívy akademických bádateľov, pracovníci jazykovedných ústavov využívajú moderné technológie, mnohé slovníky sú digitalizované. Prirodzene, náš príspevok nemá ambície na úplnosť spracovania témy; predmetom nášho skúmania nie sú veľké akademické slovníky, zameriame sa iba na individuálne diela slovnikárov. Používatelia slovníkov to majú dnes naozaj jednoduchšie – existuje veľký výber slovníkových vydaní rôzneho typu, stačí iba listovať, alebo dokonca – kliknúť v elektronickej verzii slovníka – a v okamihu sa nám vynorí hľadaný výraz,

ba i viac jeho podôb či významov, iba si vybrať ten najvhodnejší kontextový či prekladový variant, a napokon v lingvistických prácach slovník aj korektne citovať.

1. Slovenské národné hnutie malo v období osvietenstva hlboko ľudový ráz. Začalo sa formovať národné uvedomenie, ktoré však bolo pre národy Uhorska, ale najmä pre Slovákov, veľmi zložité. Nebolo u nás jazykovej tradície, ale ani jednoty v otázke národného jazyka. Katolícka časť písala v bernolákovčine (Hanuliak, Hollý) a evanjelická časť v biblickej češtine (Kollár, Šafárik).

• **BERNOLÁK, Anton** (*1762 Slanica – †1813 Nové Zámky), rímskokatolícky kňaz, šľachtic, jazykovedec, kodifikátor prvého spisovného jazyka zohral významnú úlohu v dejinách spisovnej slovenčiny.

Jeho šesťzväzkové dielo nesie vznešený osvietenský názov: ***Slowár Slowenskí*** Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí ***seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum auctore Antonio Bernolák Nobili Pannonio Szlaniczensi*** (Budín: Kráľovská univerzitná tlačiareň, 1825 – 1827), v modernej slovenčine [*Slovník slovenský česko-latinsko-nemecko-maďarský* autora *Antona Bernoláka, slanického panónskeho (t. j. slovenského) šľachtica*“].

Ide o **prekladový typ slovníka**, v ktorom je každý význam heslového slova ilustrovaný latinskými, nemeckými a maďarskými ekvivalentmi. Podľa Blanára[1]: „Pri spracúvaní slovnej zásoby sa Bernolák opieral o živý úzus západoslovenských vzdelancov, čo bolo v súlade s požiadavkami osvietenskej filológie) [...] Významný prameň tvoria v *Slovári*[2] (a nie iba okrajovo) západoslovenské nárečia; nie zanedbateľná je však vrstva slov zo stredoslovenských nárečí, východiskom mu bola slovná zásoba z hornooravského rodiska Slanice“ (Blanár, 1987, s. 260). Podobne Bernolákov jazyk hodnotia tiež Kačala – Krajčovič, pričom spresňujú, že ide o kultúrnu západoslovenčinu južného, trnavského typu (2006, s. 72). Kritický postoj k češtine ako k prameňu obohacovania našej slovnej zásoby chcel Bernolák kompenzovať neologizmami, uvádza ich v radoch synoným a odvodených slov. Novotvary boli umelo vytvorené, a teda sa ani v živom jazyku neujali, neskôr sa stali predmetom kritiky jeho nepriaznivcov. Uvádzame príklad hneď z prvých strán slovníka: *Abeceda, Abecedár, abe-*

1 Blanár, V. Na 200. výročie Bernolákovej kodifikácie. In: *Kultúra slova*, 1987, s. 260.

2 Pozn. autorky H. K.: Výraz *slovár* prevzal Bernolák z rus. словарь; v texte používame pre slovník tento skrátený názov *Slovár* i *Slowár* podľa toho, ako ich uvádzajú citovaní autori.

cedárčin, Abecedárka, abecedárňí, Abecedárňička, Abecedárňik, abecedárow, abecední, abecedňiččin, Abecedňička, Abecedňík, abecedňíkow[3].

Významným príspevkom k poznaniu osudu A. Bernoláka je monografia P. Horvátha (1988)[4], v ktorej autor komplexne sumarizuje výskumy jeho života a diela. Autor sa detailne vyjadruje o nekonečných finančných problémoch a márnych pokusoch pri vydaní *Slovára* (tamže, s. 172 – 177): „**Kedbi** už len raz Bernolákov **Slovár vitlačeni bol! On bi nam najlepšej ten uzel rozvázal** [...] Príčinou toho, že vydavateľský zámer sa nepodarilo realizovať, spočíval v nedostatku hmotných prostriedkov, ktoré ani Bernolák a ani slovenská inteligencia, združená v Slovenskom tovarišstve, nemali" (tamže, 1998, s. 172). Napokon *Slovár* vyšiel zásluhou J. Palkoviča, profesora trnavského seminára a správcu kapitulskej knižnice. Horváth upozorňuje, že „*Slovár* nevyšiel nákladom J. Palkoviča ani arcibiskupa A. Rudayho, ale ho na vlastné náklady vydala Kráľovská univerzitná tlačiareň v Budíne". O vzniku posledného, 6. zväzku Slovára, nazvaného „*Repertorium*" (t. j. o registri, ktorý obsahuje index latinských, nemeckých a maďarských slov s odkazmi na slovenské heslá), píše Horváth (1988, s. 174). Na vytvorení repertoria sa podľa autora podieľali František Šághy, Alojz Spribila a Andrej Brestenský.

O Bernolákovej slovnikárskej práci s uznaním písal aj Patrik Šenkár (2012, s. 52)[5]: „Bernolák dokončil päťjazyčný slovník – obdivuhodné normotvorné lexikografické dielo, ktoré dopísal v roku 1808. Jeho prvá časť však bola pripravená do tlače už v roku 1796, ale pre nedostatok financií sa tlač odložila, nepomohla ani organizovaná zbierka na podporu vydania a vyzbierané finančné čiastky boli vrátené predplatiteľom *Slowára* [...] Pracoval na ňom 22 rokov (1786 – 1808). *Slowár* bol 7-krát obnovený a prepísaný. Pri prepisovaní slovníka mu pomáhali kaplán Anton Riba a františkáni Ambrosius a Šimko. O práci na *Slow*ári Bernolák napísal: „**Keby som bol sudcom a mal by som niekoho odsúdiť na smrť, zmenil by som výrok smrti pre vinníka na príkaz písať slovníky**". Týmito slovami naznačil namáhavú prácu, ktorú musel vynaložiť pri tvorení slovníka. Nakoniec vyšiel 12 rokov po Bernolákovej smrti v 6 zväzkoch zásluhou kanonika Juraja Palkoviča" (tamže, 2012, s. 52).

---

3 [cit. podľa: https://www.juls.savba.sk/ediela/bernolak/bernolak-heslar.html]

4 Pavel Horváth: *Anton Bernolák (1762 – 1813): pôvod a osudy jeho rodiny život a dielo*. Bratislava, Bernolákova spoločnosť a Matica slovenská, 1988, 261 s.

5 ŠENKÁR, Patrik: In: *Anton Bernolák – Nové Zámky – v súvislosti 1797 – 2012. Rok 2012 v znamení výročí Antona Bernoláka*, Nové Zámky. 2012, s. 39 – 60. ISBN 978 – 80 – 970415 – 2 – 6.

V rozsiahlej štúdii o problémoch počítačového spracovania tohto jazykovedného diela (Gáborík – Kajanová, 2012, s. 294 – 300)[6] sa dozvedáme, že v súčasných prácach sa Bernolákovo dielo uvádza pod skráteným názvom *Slovník slovenský česko-latinsko-nemecko-maďarský.* Pre bádateľov v oblasti historickej gramatiky sú dôležité najmä nasledujúce údaje: „***Slovník* nie je chránený autorským zákonom, lebo A. Bernolák nebol občanom Slovenskej republiky a ani jeho dielo nebolo publikované v Slovenskej republike** (a teda sa na neho nevzťahuje slovenský autorský zákon). Navyše, jeho dielo už nie je chránené ani v USA (jedna z krajín s najdlhšou dobou autorskoprávnej ochrany – 100 rokov po smrti autora), takže jeho digitalizácii, ďalšiemu spracovaniu a sprístupneniu verejnosti nestoja v ceste žiadne legálne prekážky."

V 19. stor. sa začína lexikografia intenzívne rozvíjať vo všetkých európskych krajinách, pokúsili sme sa sledovať vznik niektorých typov základných slovníkov.

2. Na území Nemecka v tomto období súperili medzi sebou mocensky, územne i kultúrne mnohé malé kniežatstvá, súčasne sa však objavovali aj významné pokusy o zjednotenie krajiny. Po vzniku Nemeckej ríše r. 1871 sa prejavovali aj snahy o zjednotenie nemeckého pravopisu, keďže dovtedy neexistovala jednotná úradná ortografická norma.

• **DUDEN, Konrad Alexander Friedrich**[7] (*1829 Lackhausen – †1911 Sonnenberg) bol gymnaziálny učiteľ, filológ a lexikograf. Svojimi jazykovednými prácami položil základy rozsiahlych a početných slovníkových edícií Duden, ktoré vychádzajú dodnes.

K. Duden zasvätil svoj život boju za zjednotenie nemeckého pravopisu. Pôvodne bol učiteľom na viacerých gymnáziách, od r. 1869 sa stal riaditeľom gymnázia v meste Schleiz, kde skúmal franské, durínske (nem. Freistaat Thüringen) a saské dialekty. V tomto období sa prejavovali zjavné problémy v používaní pravopisu. Mnohé gymnáziá, vydavateľstvá i rozličné úrady používali vlastné pravopisné pravidlá. V Schleizi zostavil Duden základy pravopisných pravidiel ***Zur deutschen Rechtschreibung*** (1871), tzv. „***Schleizer Duden***", čím podnietil diskusie i polemiky o nemeckom pravopise; dielo sa stalo zákla-

6 GARABÍK, Radovan – KAJANOVÁ, Michaela: Problémy a výsledky počítačového spracovania diela *Slowár Slowenskí Češko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum.* [online]

7 Konrad Duden https://www.duden.de/ueber_duden/konrad-duden

dom pre neskorší dôkladne prepracovaný slovník. Duden v praxi zdôrazňoval predovšetkým fonetický princíp **Schreibe, wie Du sprichst!** [Píš, ako hovoríš!]. V r. 1876 bol pozvaný K. Duden ako jazykový expert na prvú konferenciu o zjednotení nemeckého pravopisu, tá sa však neuskutočnila z dôvodu prekážok zo strany ríšskeho kancelára Otta von Bismarcka. V r. 1880 vydal Duden najznámejší nemecký slovník ***Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache***[8] [Úplný pravopisný slovník nemeckého jazyka], ktorý na 187 stranách obsahoval 28 000 hesiel. Rozšírená je okrídlená fráza **Schlag im Duden nach!** (Vyhľadaj v Dudene!), ktorá sľubuje odstránenie pochybností pri písaní na základe pravidiel nemeckého pravopisu.

Až v r. 1901 sa uskutočnila 2. ortografická konferencia, kde prišlo zásluhou Dudenových podnetov k dohode nemeckých ministrov o jednotnom pravopise, ktorý sa mal stať úradným a uviesť do praxe v januári 1903. V záujme čo najrýchlejšieho zapracovania výsledkov konferencie do ortografického slovníka nemeckého jazyka ponúklo K. Dudenovi vydavateľstvo Bibliographisches Institut množstvo zamestnancov – a tak sa zrodil redakčný tím Duden, ktorý aj neskôr po smrti Konrada Dudena prevzal zodpovednosť za rozvoj ďalších slovníkov. Svojím dielom položil K. Duden základy početných slovníkových edícií, ktoré vychádzajú dodnes, spája ich najmä komplexnosť a precíznosť spracovania. Aktuálne 23. vydanie pravopisného slovníka Duden z roku 2004 zahrnuje 125 tisíc hesiel.

3. Anglická lexikografia sa pod vplyvom požiadaviek verejnosti a knihovníkov veľmi intenzívne rozvíjala už v 18. stor., avšak predchodcom tých najvýznamnejších slovníkov bol paradoxne anglicko-ruský slovník, ktorý vznikol na území cárskeho Ruska už koncom 16. stor., pravdepodobne ide o prvý významný anglický dvojjazyčný slovník.

• **RIDLEY, Mark**[9], Dr. (*1560 Stretham – † asi 1624) bol lekár, anglický lexikograf, stal sa cenzorom Kráľovskej lekárskej spoločnosti (Royal College of Physicians of London),[10] založenej v r. 1518. Pôsobil ako lekár anglických

8 Rothmund, Steffi**:** *Der Duden, das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Entstehung und Konzept*. https://www.grin.com/document/41239

9 Ridley, Mark, M. D.: *Dictionary of National Biography*, 1885 – 1900, Volume 48, by Norman Moore. p. 425 (with portrait).

10 Royal College of Physicians of London je britský odborný orgán zameraný na zlepšovanie lekárskej praxe, najmä prostredníctvom akreditácie lekárov skúškou. Spoločnosť, ktorá bola založená v roku 1518, stanovila prvý medzinárodný štandard pre klasifikáciu chorôb. dostupné na: https://www.rcplondon.ac.uk/about-us/who-we-are/history-royal-college-physicians

obchodníkov v Rusku a neskôr (1594 – 1598) bol dokonca osobným lekárom ruského cára Fiodora Prvého[11], známeho tiež pod menom Fiodor Blažený. Po návrate z Ruska napísal ešte dve knihy o magnetizme.

Mark Ridley počas svojho pobytu v Rusku (v r. 1594 – 1599) zostavil dva rukopisné slovníky ruštiny: rusko-anglický slovník (7 203 hesiel) *Slovník vulgárneho ruského jazyka* a anglicko-ruský slovník (8 113 hesiel) s názvom *Slovník anglického jazyka pred vulgárnym Russe tonnge.* Rukopis bol však publikovaný až záverom 20. stor. pod názvom ***A Dictionarie of the Vulgar Russe: attributed to Mark Ridley***; Köln/Weimar/Wien: Bohlau Verlag, 1996; [Slovník vulgárneho ruského jazyka: pripisovaný Markovi Ridleymu]. Ridleyho rukopisné slovníky boli pôvodne uložené v Štátnej knižnici V. I. Lenina v Moskve, dnes sú zásluhou Simmonsa[12] chránené v Bodleianovej knižnici, ktorá je hlavnou výskumnou knižnicou Oxfordskej univerzity a jednou z najstarších knižníc v Európe. Vzorným písmom sú v ňom starostlivo zaznamenané anglické slová s ruským ekvivalentom. Autorstvo diela bolo neznáme, až pokým r. 1953 J. S. G. Simmonsa a B. O. Unbegaun[13] po dôkladnom bádaní neskonštatovali, že autorom

11 Cár Fiodor I. (1557 – 1598) (rus. Фёдор Иоаннович / Fiodor Ivanovič bol tretím synom cára Ivana IV., zvaného „Hrozný“, posledným z dynastie Riurikovcov. Podľa slov samotného Ivana Hrozného bol Fiodor „askét a mlčanlivý muž, narodený skôr pre kláštor ako pre panovanie“. Väčšina historikov sa domnieva, že cár Fiodor nemal predpoklady pre panovnícku funkciu, bol oslabený zdravotne i psychicky; nepodieľal sa veľmi na riadení štátu a podliehal vplyvom šľachticov. Neskôr sa jeho poradcom stal švagor Boris Fiodorovič Godunov, od roku 1587 bol spoluvládcom štátu; po smrti Fiodora sa Godunov stal jeho nástupcom. [online] Zdroj: https://bigenc.ru/domestic_history/text/4707440

12 John Simon Gabriel Simmons (*1915 Birmingham- †2005). Pracoval ako knihovník na univerzite v rodnom meste, neskôr (r. 1932 – 37) študoval ruštinu pod vedením ruského profesora Konovalova. Po troch rokoch pôsobenia na birminghamskej univerzite sa Simmons zamestnal ako knihovník a lektor pre slovanské knihovníctvo na Oxfordskej univerzite. Túto pozíciu pre neho vytvoril jeho bývalý túto Konovalov. V r. 1953 odcestoval do Moskvy, aby navrhol riaditeľovi Leninovej knižnice (rus. Российская государственная библиотека имени Ленина) výmenu kníh; vďaka nemu získala Oxfordská knižnica cenné ruské publikácie, medzi nimi aj Ridleyho slovník. https://www.independent.co.uk/news/obituaries/j-s-g-simmons-314463.html

13 Boris Ottokar Unbegaun (rusky: Бори́с Ге́нрихович Унбега́ун, Б. О. Унбегаун) (*1898 Moskva – †1973 New-York) bol ruský a nemecký lingvista a filológ, expert na slovanské jazyky a literatúru, profesor slavistiky na Oxfordskej univerzite. Pracoval vo Francúzsku, Veľkej Británii a USA. V r. 1935 sa zoznámil aj s M. Cvetajevovou, ktorá ho charakterizovala slovami: „mladý ruský Nemec typu Daľa, veľký a skromný filológ.“ Počas 2. svet. vojny bol väznený v koncentračnom tábore Buchenwald, neskôr publikoval článok o slovanských žargónoch v nemeckých koncentračných táboroch. Zdroj: Бори́с Ге́нрихович Унбега́ун. [online]. Dostupné na: https://persons-info.com/persons/Unbegaun_Boris_Genrikhovich

rukopisných slovníkov je Dr. M. Ridley. Hlavným cieľom týchto slovníkov bolo zaznamenať hovorový ruský jazyk tej doby: spisovný jazyk sa totiž výrazne líšil slovnou zásobou i gramatikou a bol pod silným literárnym vplyvom textov pravoslávnej cirkvi. Prílohou k základnému slovníku boli pomenovania rýb, rastlín a chorôb. Ridleyho slovník dodnes vyvoláva veľký záujem slavistov. O jeho redakčnú úpravu a vydanie sa zaslúžil Gerald Stone, pri edičných prácach vyzdvihol, že je to „nielen prvý anglicko-ruský, ale podľa jeho predpokladov ide aj o **prvý významnejší anglický dvojjazyčný slovník**". Dodnes umožňuje niektoré chronologické opravy a rozšírenie sémantiky konkrétnych slov, keď prichádza k nezrovnalostiam s významnými ruskými historickými slovníkmi. Kazanský výskumný tím v rokoch (Galiullin a Zagidullin) v r. 1996 – 1997 uskutočnil rozsiahlu komparatívnu analýzu slovníkových materiálov vo vzťahu k existujúcim slovníkom ruského jazyka 16. storočia. Z dnešného lingvistického hľadiska je pozoruhodné to, že vychádzal z hovorového jazyka, čo môže napomôcť pri komparatívnych výskumoch.

JOHNSON, Samuel (*1709 Lichfield – †1784 Londýn) bol anglický básnik esejista, literárny kritik a lexikograf, vedúca osobnosť neskorého anglického klasicizmu.

Pracoval ako učiteľ, prekladateľ a novinár, neskôr sa svojou tvorbou zapojil do literárneho života, využívajúc rôzne žánre. Všestrannosť záujmov a hlboké poznanie literatúry ho predurčili na dráhu lexikografickú. V používaní anglického jazyka neexistoval v tomto období totiž žiadny štandardizovaný spôsob rozprávania alebo písania, rovnako v pravopise vládla chaotická situácia. Nespokojnosť so situáciou v používaní jazyka sa prejavila v ponuke londýnskych kníhkupcov na vypracovanie slovníka, ktorú predložili Johnsonovi, vtedy už všeobecne známemu.

Slovník vypracoval samostatne s ich finančnou podporou, iba s administratívnou pomocou pri spracovaní ilustračných citátov, ktoré si poznačoval do kníh. Pracoval na ňom deväť rokov, prirodzene, stretával sa s mnohými prekážkami svojej doby. Mnohostrannosť Johnsonovej osobnosti, talent a vytrvalosť sa prejavili aj v práci na tomto jeho najväčšom diele, ktoré vyšlo v r. 1755 pod názvom ***A Dictionary of the English Language*** [Slovník anglického jazyka]. Je však známe z neskorších vydaní ako ***Johnson's Dictionary***[14] [Johnsonov slovník]. Dielo patrí k najvýznamnejším britským slovníkom a malo veľký vplyv na rozvoj modernej angličtiny. Johnsonove definície sú známe svojou sviežosťou a humorom, napr. niektoré z vysvetlení: *lexikograf – neškodný blázon*; alebo *ovos*

14 https://johnsonsdictionaryonline.com/

– *zrno, ktoré sa v Anglicku všeobecne dáva koňom, ale v Škótsku slúži aj ako obživa ľuďom*. Na prelome 19. storočia sa stal štandardným slovníkom anglického jazyka, a to nielen vo Veľkej Británii, ale aj v Amerike a ďalších anglicky hovoriacich kolóniách, až pokým nebol ukončený *Oxford English Dictionary* [Oxfordský slovník anglického jazyka], to však bolo až o 150 rokov neskôr.

Významná je aj Johnsonova editorská činnosť, zaslúžil sa tiež o vydanie komentovaných zobraných spisov Williama Shakespeara. Ku koncu života sa venoval biografiám najvýznamnejších anglických básnikov: *Prefaces Biographical and Critical, to the Works of the English Poets* (conventionally known as ***The Lives of the Poets***); [Predslovy biografické a kritické k dielam anglických básnikov, bežne známe ako Životy básnikov]. Johnsonove slovníky, ale aj iné jeho vlastné i zozbierané texty mu priniesli takú popularitu, že na žiadosť šľachty mu kráľ Juraj III. navrhol doživotnú rentu.

4. Ruská lexikografia má dávne korene – prvé náznaky slovnikárskych prác siahajú do 13. stor. Ко́рмчая книга [Kormčaja kniga] [15]z r. 1282 – zborník cirkevných a svetských zákonov obsahuje už prvý slovníček (ide o zoznam 174 slov). Do tohto zborníka zákonov bol zahrnutý aj najstarší staroslovienskyobčiansky a trestný zákonník *Zakon sudnyj ľudem* v 32 článkoch, ktorý vznikol na území Veľkej Moravy v 9. stor. Autorom bol Konštantín-Cyril, možno spolu s Metodom. Slovníkovú prílohu obsahuje aj staroslovanská gramatika Lavrentija Zizanija[16] z r. 1596. Pomerne veľký slovník bol vydaný v Kyjeve[17] v r. 1627, obsahuje až 6 982 slov. Ide o prvý tlačený slovník vo východnej Európe *Lexikon slaveno-rosskij i imen tolkovanije* [Lexikon slovansko-ruský a výklad vlastných mien], ktorý zostavil ukrajinský mních a lexikograf **Pavel Berynda**[18] (cirk. Pamva, svetským menom Pavel), architypograf Kyjevsko-Pečerskej lavry.[19] Ob-

15 *Кормчая книга* [online] https://ksana-k.ru/?page_id=1583. Ide o zborník cirkevných a svetských zákonov. z (церк.-слав. ко́рмчїй, ст.слав. кръмьчии — рулевой): церк. слав. ко́рмчїй, ст.слав. Кръмьчии, рулевой): кормило, рукоять или руль // kormidlo, rukoväť.

16 Зизаний Лаврентий: *Грамматика славенская*, vyšla r. 1596 vo Vilniuse v ruskom jazyku. Prílohou tejto Gramatiky bol prvý tlačený cirkevnoslovanský slovník (slavjano-ukrajinskij). [online] https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_117018/

17 Poznámka autorky H.K.: Na tieto fakty nás upozornil ruský slovakista prof. K. V. Lifanov, v súčasnosti pôsobí na Katedre slovanskej filológie na MGU v Moskve.

18 Берында Памва (светское имя Павел): Большая российская энциклопедия – электронная версия [online] Dostupné na: https://bigenc.ru/literature/text/1861763

19 Pravoslávny kláštorný komplex v ukrajinskom hlavnom meste Kyjev. Pôvodne išlo o komplex jaskýň, v ktorých sa usádzali mnísi, preto sa aj nazýva Pečerská (teda doslova jaskynná, stsl. пещера = jaskyňa) lavra.

sahuje slovník cirkevno-slovanských slov, ako aj súbor cudzojazyčných mien s ich vysvetlením. Najvýznamnejší ruský slovník však zostavil V. I. Daľ v 19. stor.

• **Daľ, Vladimír Ivanovič**, rus. Владимир Иванович Даль[20] (*1801 Luhansk – †1872, Moskva) – lexikograf, rozprávkar, lekár / vojenský chirurg, zakladajúci člen Ruskej geografickej spoločnosti.

Ovládal najmenej šesť jazykov: angl., nem., franc., rus., jidiš (t.j židovská nemč.), gr. a starogr., vrátane turečtiny; bol považovaný za jedného z prvých turkológov. Spočiatku sa venoval aj písaniu rozprávok (pod pseudonymom Kazak Luhanskij); práve prostredníctvom nich sa zoznámil s A. S. Puškinom, keď mu osobne venoval svoju zbierku rozprávok[21]. Ich priateľstvo trvalo po celý život. V septembri 1833 začal Puškin ako historiograf cisára Mikuláša I. zbierať materiály o kozáckom pugačovovskom povstaní, spolu s Daľom precestovali všetky najdôležitejšie miesta tejto vzbury. Iba o štyri roky neskôr sa Daľ v úlohe lekára stal svedkom posledných dní Puškinovho života po básnikovom osudnom dueli s fr. diplomatom G. d'Anthèsom – a napokon musel vydať svetu aj svedectvo o skone veľkého básnika.

Kľúčovým dielom V. I. Daľa bol však ***Tolkovyj slovar velikorusskogo jazyka*** [Výkladový slovník živého veľkoruského jazyka], ktorý vyšiel v Moskve vo Vydavateľstve milovníkov ruskej slovesnosti [lzd. obščestva ľubitelej Rossijskoj slovesnosti]. Ide o najrozsiahlejší ruský slovník daného obdobia, ktorý v čase vzniku plnil dôležité poslanie; poznajú ho vari všetci rusofili. Slovník bol vydaný štyrikrát (r. 1863, 1865 dvakrát, r. 1866).

Slová si Daľ zapisoval už ako 13-ročný kadet námorníckej akadémie v Petrohrade, práve tam sa začal zaujímať o zmysel slova. Na svojom slovníku pracoval 53 rokov, vďaka jeho vydaniu sa zachovalo nevyčerpateľné množstvo synoným ruského jazyka, ale aj tisícky nárečových tvarov, ktoré dovtedy neboli zaznamenané. Napr. A. Belyj sa vyslovil o tomto prehľadne usporiadanom slovníku, že obsahuje „nekonečný labyrint vzájomne súvisiacich slov". Až do posledných dní života Daľ svoj slovník opravoval a dopĺňal, údajne tesne pred skonom poručil dcére, aby do neho zapísala ešte štyri slová. Sám Daľ sa o svo-

20 Владимир Даль – собиратель слов, моряк, известный хирург, автор сказок и друг Пушкина – в фонде Президентской библиотеки [online] Dostupné na: https://www.prlib.ru/news/689078

21 Daľ venoval Puškinovi *Русские сказки. Пяток первый Казака Луганского*. [Ruské rozprávky. Prvý piatok Kazaka Luhanského] Puškin sa mu odvďačil svojou rozprávkou О рыбаке *и* золотой рыбке [O rybárovi a zlatej rybke] s originálnym venovaním: „*Сказочнику Казаку Луганскому – сказочник Александр Пушкин*" [Rozprávkarovi Kazakovi Luhanskému – rozprávkar Alexander Puškin].

jom diele vyjadril skromne: „**Slovník som nenapísal ako učiteľ ani ako mentor, ba ani ako ten, kto ho pozná lepšie ako ostatní, ale ako ten, kto na ňom pracoval viac ako mnohí iní; ako študent, ktorý po celý život zbieral kúsok po kúsku to, čo počul od učiteľa svojho –** živého ruského jazyka.“ Podľa slov Mirského Daľov *Slovník* „napriek zjavnému amaterizmu autora a jeho ľahostajnosti k vedeckej lingvistike svojej doby zostáva pre vedcov základom poznatkov o ruskom jazyku, ktorým ľudia hovorili pred rozšírením štandardného školského vzdelávania“.

Lexikografia vo Francúzsku bola už v 19. stor. pomerne dobre rozvinutá, i keď jednotlivé koncepcie mali často divergentné smerovanie. Tejto problematike sa podrobnejšie venovala M. Andrejčáková (2012, s. 81 – 94). Predmetom jej skúmania boli tri významné diela francúzskej lexikografie 2. pol. 19. storočia, ktoré nielenže boli na svoju dobu novátorské či dokonca priekopnícke, ale boli zároveň aj odpoveďou na spoločenskú a vedeckú klímu doby, v ktorej vznikali (tamže, s. 81). Autorka pripomína nadčasové slová francúzskeho filológa G. Matorého (1968, s. 26),[22] ktoré možno považovať aj za životné krédo mnohých lexikografov: „Každé slovníkové dielo ponúka ‚une image précieuse d'une certaine civilisation´ (vzácny obraz istej civilizácie)[23.] Slovník totiž neodráža len lexiku istého obdobia, ale najmä ducha, ktorý viedol jeho tvorcov v čase, keď dielo vznikalo.“ My sa však zameriame iba na dielo P. A. Laroussa, keďže jeho dielo plní súčasne pedagogické i didaktické poslanie a je určené širokým masám.

• Pierre Athanase Larousse (*1817 Toucy – † 1875 Paříž)[24] bol pedagóg, gramatik, lexikograf a encyklopedista, spisovateľ a editor, jeho meno dodnes nesie svetoznáma Éditions Larousse.

Ako 16-ročný získal štipendium na učiteľskú školu vo Versailles. O štyri roky neskôr sa vrátil do Toucy, aby tu vyučoval na základnej škole, bol však frustrovaný archaickými a rigidným vyučovacími metódami. V roku 1848 – 1851 viedol spolu s manželkou Larousse kurzy francúzštiny pre deti, dôraz kládli na kreativitu žiakov. Napísal: „**Mojou prvotnou ambíciou bolo učiť deti.**“ [...] **Chcel som pokračovať a pokúsiť sa všetkých naučiť všetko**.“ V r. 1851

22 Matoré, Georges 1968. *Histoire des dictionnaires français.* Paris : Larousse *„une image précieuse d'une certaine civilisation“* (Matoré, 1968, s. 26)/ vzácny obraz ľudskej civilizácie

23 Poznámka autorky H.K.: Doplnené slová sme si dovolili citovať ako motto v záhlaví nášho článku.

24 https://www.britannica.com/biography/Pierre-Larousse, revised and updated by J.E. Luebering.

v spolupráci A. Boyerom založili kníhkupectvo Librairie et Boyer. V roku 1856 vydali *New Dictionary of the French Language* [Nový slovník francúzskeho jazyka] ako pokračovanie knihy *Petit Larousse* [Malý Larousse]. Na základe osobných pedagogických skúseností vniesol do svojho diela didaktický odkaz, republikánske, optimistické a vedecké názory, ale i hodnoty veľkodušnosti, demokracie a tolerantnosti (porov. Andrejčáková, s. 87). Neskôr začal samostatne pripravovať prvý zväzok (r. 1863) veľkého encyklopedického slovníka ***Grand dictionnaire universel du XIXe siècle, français, historique, géographique, biographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique, etc., etc***. 15 zv. Paris: Administration du Grand Dictionnaire universel (1866 – 1877) [Veľký univerzálny slovník 19. storočia...]. Zvyšok svojho života zasvätil práci na svojom *Grand dictionnaire*, až pokým nezomrel vyčerpaný prácou. Jeho slovnikárske práce vysoko hodnotil aj Viktor Hugo. V spolupráci so skladateľom a muzikológom Felixom Clémentom vydal Pierre Larousse aj lexikón opery: *Dictionnaire des opéras : Dictionnaire lyrique* (1881, Paris).

Znalci Laroussovho diela oceňujú najmä to, že sa podujal koncipovať slovník s dvojitým zameraním, lingvistickým a encyklopedickým zároveň. Saint-Gérand (2010) pri hodnotení jeho prác dochádza k záveru, že v rozporuplnom období, keď sa lexikografia iba formovala, možno čiastkovo aj namietať proti niektorým jeho vedeckým postupom. Oceniť však treba mnohostrannosť jeho záberu: „práve to robí Laroussovo dielo hodnotným, že okrem cenných súdobých faktografických údajov z oblasti kultúry, politiky, umenia, vedy, náboženstva a filozofie sa v ňom verne zrkadlí realita 19. storočia, plná protirečivosti a ideologických pnutí“ (pozri: Adrejčáková, 2012 s. 89). Svetoznáme francúzske vydavateľstvo Éditions Larousse, špecializujúce sa na slovníkové diela už od r. 1852, rozvíja až podnes záslužnú vydavateľskú činnosť. Najväčší dôraz kládol Larousse na čitateľnosť; ozdobnosť štýlu nikdy nehrala u neho dôležitejšiu úlohu ako stručnosť – redaktori tejto edície aj neskôr venovali pozornosť vkusu a dobovým očakávaniam svojich čitateľov.

Záverom: Šírka problematiky nám vonkoncom neposkytuje právo nárokovať si na komplexnosť spracovania témy, postupovali sme selektívne, orientačne sme chceli načrtnúť štýl a ciele práce slovnikárov. Pri sledovaní životných osudov tvorcov vybraných slovníkov môžeme bez výnimky konštatovať, že ich autori zasvätili väčšinu života zapisovaniu, excerpovaniu, triedeniu, úpravám, opravám a neustálemu dopĺňaniu nových výrazov, pričom niektorí z nich sa ani nedožili vydania svojho celoživotného diela. Možno trochu mentorsky by sme chceli pripomenúť používateľom slovníkov: Vyberajte slová starostlivo,

lebo slovo je ukryté v duši tvorcu. A keď kliknete v okienku elektronického slovníka na *hľadaj/search*, spomeňte si občas na prácu svetoznámych slovnikárov, ale aj na tisícky iných bezmenných „robotníkov ducha“, ktorí sa podieľali na tvorbe veľkých lexikografických diel, neskôr na ich rozširovaní, spresňovaní a najnovšie aj na ich digitalizácii.

Zoznam použitej literatúry:

ANDREJČÁKOVÁ, Monika: Exkurz do lexikografickej tvorby druhej polovice 19. stor. vo Francúzsku [online]. In: *World Literature Studies*, roč. 4 (21), č. 2, 2012, s. 81 – 94. ISSN 1337-9275. http://www.wls.sav.sk/wpcontent/uploads/WLS_2_12/Andrej%C4%8D%C3%A1kov%C3%A12_2012.pdf

BLANÁR, Vincent: Na 200 . výročie Bernolákovej kodifikácie. In: *Kultúra slova*, roč. 21, č. 8, 1987, s. 257–265. [online]. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1987/8/ks1987-8.lq.pdf [cit.05.12.2020]

HORVÁTH, Pavel: *Anton Bernolák (1762-1813): pôvod a osudy jeho rodiny život a dielo*. Bratislava, Bernolákova spoločnosť a Matica slovenská, 1988, 261 s.

GARABÍK, Radovan – KAJANOVÁ, Michaela: *Problémy a výsledky počítačového spracovania diela «Slowár Slowenskí Češko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum»*. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika* (pragmatika). Eds. Klára Buzássyová Bronislava Chocholová — Nicol Janočková. Bratislava: VEDA 2012, s. 294 – 300. [online]

KAČALA, Rudolf – KRAJČOVIČ, Ján: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 2006, 220 s. ISBN 80-7090-813-0.*

MATORÉ, Georges: *Histoire des dictionnaires français.* Paris : Larousse, 1968.

ROTHMUND, Steffi: *Der Duden, das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Entstehung und Konzept,* Freiburg: Albert-Ludwigs-Universität, 2003.

ŠENKÁR, Patrik: *Literárna a jazykovedná činnosť Antona Bernoláka v Nových Zámkoch. In: Anton Bernolák – Nové Zámky – v súvislosti* 1797 – 2012. *Rok 2012 v znamení výročí Antona Bernoláka.* Výberová tematická bibliografia Nové Zámky. Knižnica A. Bernoláka v Nových Zámkoch. 2012, s. 39 – 60. ISBN 978-80-970415-2-6. [online]. Dostupné na: http://www.abkniznica.sk/images/stories/user/edicna_cinnost/bibliografie/abernolak-nz-suvislosti-2012.pdf

Internetové zdroje:

Gabarík – Kajanová. [online] Dostupné na: https://korpus.sk/attachments/publications/2012_Garab%C3%ADk_Kajanov%C3%A1_Probl%C3%A9my_a_v%C3%BDsledky_po%C4%8D%C3%ADta%C4%8Dov%C3%A9ho_spracovania_diela_Slow%C3%A1r_Slowensk%C3%AD-%C4%8Ce%C5%A1ko-La%C5%A5in-

sko-%C5%87emecko-Uhersk%C3%AD.pdf
Slowár Slowenskí Češko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí od Antona Bernoláka z r. 1825. [online] Dostupné na: https://slovnik.juls.savba.sk/
Konrad Duden. [online]. Dostupné na: https://www.duden.de/ueber_duden/konrad-duden
Rothmund, Steffi: Der Duden, das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Entstehung und Konzept. München, GRIN Verlag, . [online]. Dostupné na: https://www.grin.com/document/41239
Берында: *Большая российская энциклопедия – электронная версия*. [online] Dostupné na: https://bigenc.ru/literature/text/1861763 [cit. 22.12. 2020]
Даль, Владимир Иванович [online] Владимир Даль – собиратель слов, моряк, известный хирург, автор сказок и друг Пушкина – в фонде президентской библиотеки. [online] Dostupné na: https://www.prlib.ru/news/689078
Владимир Даль dostupné na: https://www.culture.ru/persons/8128/vladimir-dal
Из фонда Президентской библиотеки: за что лексикограф и врач был награждён Владимирским крестом https://www.prlib.ru/news/692545
Фёдор Иванович https://bigenc.ru/domestic_history/text/4707440 .[cit. 06.12.2020]
ФЭБ: Мирский. Первые натуралисты. — 1992 (текст). feb-web.ru. Дата обращения: 9 марта 2020.
Ridley, Mark: Dictionary of National Biography, 1885-1900, Volume 48, by Norman Moore. p. 425 (with portrait). Royal College of Physicians of London. dostupné na: https://www.rcplondon.ac.uk/about-us/who-we-are/history-royal-college-physicianshttps://en.wikisource.org/wiki/Dictionary_of_National_Biography,_1885-1900/Ridley,_MarkJohn Simon Gabriel Simmons https://www.independent.co.uk/news/obituaries/j-s-g-simmons-314463.html
Марк Ридли (врач) https://ru.qaz.wiki/wiki/Mark_Ridley_(physician)#Ridley's_Russian_dictionary https://ru.qaz.wiki/wiki/Mark_Ridley_(physician)#Ridley's_Russian_dictionary
Ко́рмчая книга [online] https://ksana-k.ru/?page_id=1583
Зизаний, Лаврентий Иванович : Грамматика славенская, Vilnius (1596 vo v ruskom jazyku. [online] Dostupné na: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_117018/
Johnson's Dictionary [online] Dostupné na: https://www.ielts-mentor.com/?option=com_content&view=article&id=721&catid=25&Itemid=115
Unbegaun_Boris_Genrikhovich [online]. https://persons-info.com/persons/
Pierre Larousse. [online]. Dostupné na: https://www.britannica.com/biography/Pierre-Larousse
Pierre Athanase Larousse [online]. Dostupné na: https://www.wikiwand.com/en/Pierre_Larousse#

Obrazová príloha:

Významné európske slovníky 18. – 19. storočia

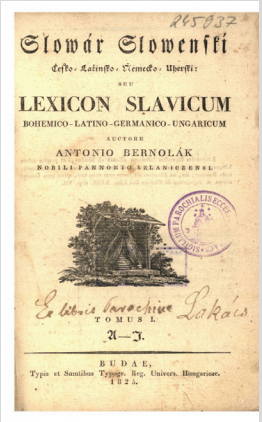

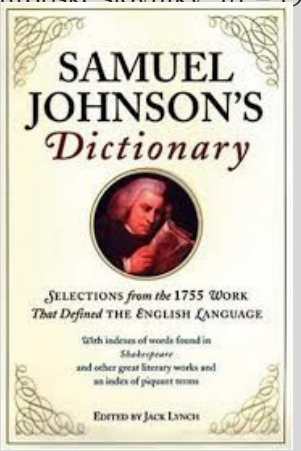

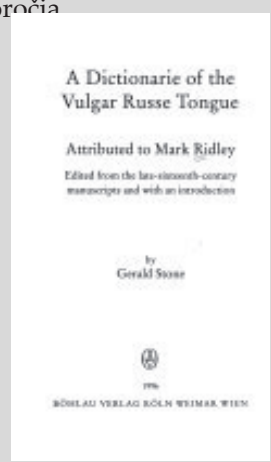

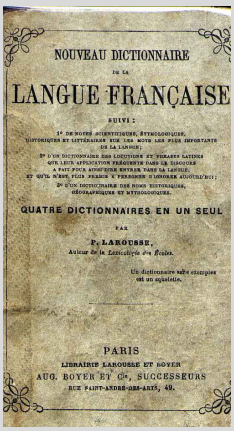

ROLA PREKLADOV V POLITICKOM PROGRAME *HLASU*

Matej Laš
matej.las2@umb.sk

Abstract
This paper analyses the journal *Hlas* (1898 – 1904) from the translation policy point of view. It shows how the translations were used to enhance the programme endorsed by the editors – Vavro Šrobár and Pavol Blaho. It also deals with the relationship between the Czech and Slovak languages at the beginning of the 20th century and in the context of the conflict between *Hlas* and *Národné noviny*. The paper aims to contribute to the microhistory of translation in Slovakia.
Keywords: *Hlas*, Vavro Šrobár, Pavol Blaho, Leo Tolstoy, T. G. Masaryk, Czechoslovakism, Magyarization, Bible translations

Úvod

Vavro Šrobár (1867 – 1950) bol jednou z najdlhšie politicky činných osobností na Slovensku. Spolu s Ivanom Dérerom sa považuje za jedného z najhorlivejších zástancov čechoslovakizmu a začiatky jeho pragmatickej viery v československú jednotu sú späté s Masarykom a jeho nadväzovaním na myšlienky P. J. Šafárika, J. Kollára, F. Palackého a K. Havlíčka-Borovského (Dubnička, 2012, s. 457)[1]. Šrobár dovtedy považoval staršiu martinskú generáciu vedenú S. H. Vajanským za autority, no pod Masarykovým vplyvom a vplyvom pražského spolku *Detvan* začal na rozdiel od „veľkých činov" rusofilskej martinskej generácie volať po „drobnej práci" a mravnej obrode ľudu. Šrobár začal vnímať myšlienky „staroslovákov" ako neúčinné, apatické či fatalistické, a to najmä vo vzťahu k silnejúcej maďarizáciou (ibid., s. 458). Masaryk zoznámil Šrobára s P. Blahom, ktorý hlásal tézu aktívneho emancipovania domáceho ľudu, na rozdiel od pasívneho vyčkávania *„kým sa nad Tatrou biely ruský orol zjaví a oslobodí slovenský národ"* (Šrobár, 1926, s. 4). Rastúci odpor vyústil do založenia *Hlasu*.

Časopis *Hlas* začali vydávať Vavro Šrobár a Pavol Blaho 1. júla 1898 v Skalici. Medzi *Hlasom* a najmä *Národnými novinami* vznikalo značné napätie a časté konflikty. Medzi Šrobárových a Blahových spolupracovníkov patrili Dušan Makovický, Albert Škarvan, Ján Smetanay, Jozef Gregor Tajovský, Fedor Houdek, Anton Štefánek či Milan Hodža (Draganová, 2016, s. 191).

Za najväčšieho myšlienkového protagonistu hlasistov môžeme považovať T. G. Masaryka, z čoho plynie aj agitovanie časopisu za myšlienku Českoslo-

1 Kollárovo dielo *O literárnej vzájomnosti* vyšlo aj v poslednom ročníku *Hlasu*.

venska.[2] Podľa Konečného (2015) Šrobár a Blaho prebrali s Masarykom hlavné body časopisu 4. augusta 1897 na Bystričke pri Martine, kam Masaryk pravidelne chodieval, a keďže vedel, že s Vajanským majú na budúcnosť Slovenska nezlučiteľné názory, spojil sa práve so Šrobárom.[3] Na Bystričke vzniklo deväťnásť programových bodov *Hlasu* a následne po porade s ostatnými hlasistami sa zredukovali na päť, pričom piaty bod si za osobitnú úlohu kládol: „*literárnu prácu, rozvoj pôvodnej tvorby, prekladov a kritík národnej literatúry. Pozornosť sa mala venovať aj politickej literatúre a vedeckým prácam*" (Konečný, 2015).

Okrem obviňovania starej generácie z pasivity[4] sa v časopise Šrobár často staval proti klerikalizmu, čím sa dostával do napätia aj s Blahom, ktorý s ním posledné dva ročníky už neredigoval. Blaho zastával kompromisnú pozíciu a chcel pri obrodení Slovenska spolupracovať aj s cirkvou, pretože bol presvedčený, že bez nej to nepôjde. Šrobár takéto kompromisy odmietal a bol jasne antiklerikálny, ba jeho oponenti ho často označovali za ateistu, lebo hlásal tolstojizmus a kritizoval náboženský formalizmus, čo sa priečilo slovenskému konzervatívnemu prúdu.

Pokiaľ ide o otázku jazyka a slovenčiny, Šrobár ju z pragmatických dôvodov často odmietal či ignoroval. Jeho hlavným cieľom bolo zastaviť maďarizáciu a čechoslovakizmus považoval za jediný relevantný politický prostriedok, ako jej čeliť (Dubnička, 2012, s. 461). Preto aj v časopise niekoľkokrát volal po čítaní českých románov a kritizoval poslovenčovanie českých diel, ktoré považoval za stratu času. V tomto kontexte rozdeľuje Dubnička (2012, s. 467) ideu čechoslovakizmu na dve fázy. Prvá mala za cieľ zachrániť slovenský národ a z dôvodu maďarizácie viedla k vzniku československého štátu. Ide o čechoslovakizmus do roku 1918. Druhú označuje (ibid.) za úpadkovú a neprogresívnu, pretože viedla k podceneniu etnicko-jazykových rozdielov. V článku sa budeme venovať prvej fáze.

Cieľom článku je analyzovať, ako časopis využíval preklady v kontexte svojho politického programu. Skúmame v ňom, aké preklady sa uverejňovali, prečo sa uverejňovali a ako Šrobár vnímal a používal preklad na svoje politické

2 V čase písania tohto článku bol na Slovensku po dlhých rokoch vyhlásený 28. október za štátny sviatok.

3 V časopise sa často uverejňovali aj Masarykove prednášky či úvahy. Sám v nich niekoľkokrát spomínal preklad, ale skôr ho vnímal v snahe lepšie pochopiť cudzí jazyk.

4 Ako príklad nám môže poslúžiť Šrobárova kritika staršej generácie: „*Že je to fakt, svedčí o tom naša prítomnosť, svedčí o tom „činnosť" našej intelligencie, ktorá krom divadla a tanečnej zábavy s mizernou cigánskou muzikou nevie sa na nič lepšieho zmôcť. Ba ešte jedno: pri pohárikoch mláti politickú slamu, rieši svetovú politiku, delí Balkány a Asiu, prorokuje o záhube Maďárie a najnovšie: nadáva „Hlasistom" do zradcov národa a tituluje ich „pankhartami*" (Šrobár, 1899, s. 259).

ciele. Vzhľadom na úzku súvislosť s jazykovými vzťahmi medzi slovenčinou a češtinou v rámci myšlienky čechoslovakizmu sa budeme zaoberať aj nimi. Obdobie vychádzania časopisu si rozdelíme na pred a po Blahovi.

Hlas prestal vychádzať vo svojom šiestom ročníku v roku 1904.[5]

1898 – 1902

Uvádzaný piaty bod programu o dôležitosti literatúry a prekladu sa v prvom čísle časopisu explicitne nespomína. Za najväčší cieľ si Šrobár stanovuje: „*predne a nadovšetko,* ***aby slovenský človek obrodil sa mravne***" (Šrobár, 1898, s. 1, zvýraznenie v pôvodine). V úvodníku Šrobár kritizuje starú generáciu, že sa spolieha na abstraktné víťazstvo pravdy a prípadný zásah zvonka na dosiahnutie obrodenia slovenského národa – o fatalizme sa píše aj pri rozbore Vajanského básní (M., 1898, s. 9).

V časopise sa ostro a pravidelne už od začiatku kritizuje slovenský nacionalizmus.[6] Hlasisti si dávajú za cieľ aktívne sa podieľať na zlepšovaní podmienok domáceho ľudu, teda klasická masarykovská drobná práca. Chcú tak robiť v sfére kultúrnej, kde podľa nich „*kultúrna práca je jedinou zbraňou proti maďarskej presile*" (Šrobár, 1898, s. 5), napr. hneď v prvých šiestich číslach zdôrazňujú rolu knižníc v sérii článkov o ľudových knižniciach aj so štatistikami a za príklad dávajú rozrastanie knižníc v Amerike, vo Veľkej Británii a v Nemecku, ale aj v Slovinsku. Takisto je od prvého čísla výrazne zastúpená aj protialkoholická kampaň, čo bola jedna z nosných Šrobárových tém.

Hoci v prvom čísle sa explicitne nepíše o význame prekladu, záverečná časť časopisu je rubrika *Preklady a referáty*, kde narazíme na preklad úryvkov zo stati Tolstého s názvom *O vede a umení*. Tolstoj bol jednoznačne najprekladanejší autor v *Hlase*. Z celkového počtu dvadsaťjeden prekladov (odborných aj umeleckých) za celé obdobie časopisu je osem textov Tolstého. *Hlas* sa k nim dopracovával aj vďaka dobrým vzťahom s Dušanom Makovickým, osobným lekárom Tolstého.

Ani v *Hlase* nechýbali recenzie. Často sa však recenzovali knihy zahraničné, maďarské, nemecké či české. Pri nich sa recenzenti neraz sústredili na

5 Výrazne sa znížil počet predplatiteľov, z 800 na necelých 300. Šrobár musel dotovať vydávanie časopisu z vlastných peňazí, čo bolo časom neúnosné (Konečný, 2015).

6 Príkladom je nepodpísaný článok *Nacionalismus je slepý*, kde anonym kritizuje slovenských nacionalistov za spájanie sa s maďarskými nacionalistami a o. i. píše: „*Ale v tomto je práve nacionalismus slepý. Nacionalistovi darmo vysvetľujete, že ničiteľom národov je práve ten pretínaný nacionalismus, že dva rôznorečoví nacionalisti sa nikdy neshodnú, jakonáhle sa sídu vedla seba; že dnešný nacionalismus v celej Európe je krokom späť a že sa ho chytá práve najzpiatočníckejšia vrstva národov: klerikálovia*" (1903, s. 103).

úryvky, ktoré sa okrajovo alebo výraznejšie dotýkali aj Slovákov a ich postavenia. Dalo by sa povedať, že išlo o správy o Slovákoch zo zahraničia.[7] V druhom čísle nájdeme recenzie nemeckých kníh, resp. článkov. V prvom z nich cituje recenzent z diela o slovenskom povedomí toto: „*Tak oddelili sa Malorusi od Rusov, Slováci od Čechov, priviedli k platnosti svoju reč v povestiach, rozprávkach a v iných plodoch literárnych. Pritom všetkom dostačí na tomto mieste, poukázať na existenciu slovenskej literatúry, ktorá práve tak nebola vstave stvoriť diela vyššej umeleckej ceny, jako lužicko-srbská, vendská a slovinská...*" (B., 1898, s. 59 – 60). Recenzent nie je spokojný so správami o Slovensku a vyzýva, aby mladá generácia informovala cudzinu o slovenských úspechoch. Podobne aj v treťom čísle si recenzent z knihy nemeckého autora Bernharda Lavkavera vyberá najmä informácie o Slovákoch, konkrétne o ich fyziognómii (B., 1898, s. 94 – 95). Je za tým badať snahu o zviditeľnenie Slovákov v Uhorsku.

Prvá explicitná zmienka o význame prekladov sa nachádza v článku o porade mládeže v Martine. Vavro Šrobár tam predniesol svoje názory na to, čo treba robiť pre vzdelanie ľudu. Ako jeden z bodov uvádza organizovanie mládeže: „*Predovšetkým hľaďme sriadiť krúžky, sdruženia na zakupovanie kníh a vydaní slovenských, slovanských, a dobrých prekladov z literatúr cudzích. Kniha nech je kristalisačným bodom nášho sdružovania sa. Nech študujúci všade zavedú sbierky medzi sebou, nech ukladajú peniaze do spoločnej pokladne, a ten, kto v literatúre sa vyzná, nech kupuje odborné knihy pre mládež, aby to, čo kto študovať chce, každý mal*" (Anonym, 1898, s. 82). Na stretnutiach sa pravidelne diskutovalo aj o možných budúcich knihách na vydanie.

Prvý konflikt, týkajúci sa prekladu, vznikol medzi Dušanom Makovickým a farárom M. Krčmérym. Makovický chcel vydať Bibliu s predhovorom Tolstého, no podľa Krčméryho sa Tolstého pohľad na Boha protiví katolíckym aj evanjelickým dogmám. Šrobár sa Makovického zastal a tvrdil, že ide o doslovnú kópiu *Kralickej* Biblie, ktorú aj tak už evanjelici čítajú. Proti však boli M. Botto, J. Pálka, J. Cablk a aj väčšina osadenstva, Makovický tak sľubuje, že nebude evanjeliá rozširovať prostredníctvom *Hlasu*.

Na schôdzi sa zároveň jednohlasne prijíma návrh o knižniciach a o kolportáži kníh, hoci sa objavuje námietka, že vytlačiť slovenskú knihu nie je problém, no predať áno (ibid., s. 86).

Niečo, čo by sme s istou mierou nadhľadu mohli nazvať „kritikou prekladu", vidíme v piatom čísle prvého ročníka, kde sa neznámy recenzent vyjadruje k prekladu príručky *Výstraha proti suchotám*, ktorú ministerstvo vydávalo

7 Z domácich diel sa pozornosť venovala najmä kalendárovej literatúre.

domácnostiam zdarma v rámci boja proti alkoholizmu. Recenzent kritizuje gramatické chyby: *„Na jednej strane malého oktávu našli sme 15 pravopisných a smyseľ rušiacich chýb“* (Anonym, 1898, s. 157).

V druhom roku sa v časopise v správe *Kus kultúrnej práce pre Slovensko! (Zpráva Československé Jednoty)* opäť zdôrazňuje potreba knižnej agendy adresovaná organizáciám knižníc (Anonym, 1899, s. 230).[8]

V treťom ročníku časopisu sa preklady objavujú v samostatnej kategórii. Nájdeme v ňom dve ukážky od Maupassanta, jednu od Emersona a jednu od dánskeho profesora Troelsa Luncla, pričom posledného menovaného autora preložil Ž. Žigmundík a prvé tri A. Škarvan. Práve preklad Maupassanta rozprúdil kritiku zo strany *Cirkevných listov*, na ktorú *Hlas* aj reagoval. V konflikte je možné badať Šrobárov boj proti klerikalizmu a preklady sa v tomto prípade používajú na zlepšenie dôveryhodnosti domácich nepopulárnych názorov:

„Cirkevné Listy“ v 3. čísle bežiaceho ročníku ohradzujú sa proti Maupassantovej povesti „Ordonanc“ uverejnenej v 8. č. „Hlasu“ nasledovne: Protestujeme proti prevádzaniu takýchto pornografických výplodov do našej literatúry. Takýchto ošklivostí majú našu literatúru ušetriť najmä tí, ktorí hlásajú mravnosť a obrodenie. Albert Škarvan, prekladateľ povesti, nám píše: Ja vybral som z Maupassantových, skutočne nemravných povestí utešenú povesť „Ordonanc“ len preto, poneváč ma hlboko dojala tragika tejto povesti a ešte hlbšie dojíma a páči sa mi neobyčajná úprimnosť a pravdivosť zblúdilej ženy, hlavnej osoby povesti, ktorú vlastný hriech tresce potom tým, že dovádza ju do tak veľkého poníženia pred sebou a pred svetom, že ona nemohúc žiť ďalej, usmrcuje sa. Prozreteľnosť Božia potrestala človeka, hriech odniesol zaslúženú pokutu. Zdalo by sa, že čitateľ bude povďačným umelcovi za geniálne líčenie takéhoto hrozne pravdivého, poučného pádu z ktorého vysvitá tak jasne záhuba hriechu cudzoložstva. „Cirkevné Listy“ neobrátily na túto stránku povesti svoju pozornosť, ony nepocítily žiaľ nad zblúdilým človekom, ktorý prepadol vyššiemu súdu, namiesto toho hotové súc lámať palicu nad hlavou hriešnych, vidia viac ako čulou fantásiou „pornografiu“ v tejto povesti.

„Cirkevným Listom“ sa bridia i spomienky o cudzoložstve, ony chcú ušetriť slovenskú literatúru od „takýchto ošklivostí“. Nepáchame to pokrytecką morálku? Ostatne nech spomenú si „Cirkevné Listy“ na Krista, keď farizejovia dopadli ženu pri cudzoložstve a chceli ju ukameňovať“ (Anonym, 1900, s. 368).

8 Problém knižníc sa vo veľkej miere objavuje aj v prvorepublikovom časopise *Elán*, kde už sa teda konštatuje, že knižnice existujú, ale nie je v nich mnoho slovenských kníh.

Aj preklady teda dotvárali diskusiu medzi konfliktnými stranami a domnievame sa, že nešlo o náhodu a že diela na preklad boli vyberané s jasným úmyslom rozprúdiť debatu.

Hneď v úvodnom čísle ďalšieho ročníka sa šéfredaktori opäť bránia útokom zo strany staršej generácie a ich hlavným leitmotívom je, že kým starí považujú všetko slovenské za automaticky *„krásne a mravné“*, hlasisti *„milujú to, čo je mravné a pravdivé“* (Šrobár, 1900, s. 3). V časopise sa opäť objavuje kritika katolíckeho kléru a o. i. sa jej vyčíta pasivita v literárnej tvorbe.

Tolstojizmus je naďalej vďaka Makovickému hojne zastúpený. Objavuje sa aj krátka recenzia na Škarvanov prvý preklad Tolstého románu, konkrétne išlo o *Vzkriesenie*: *„Tento najnovší, mnoho rozruchu vo vzdelanom svete narobivší román vyšiel v slovenskom preklade Alberta Škarvana. Vzkriesenie je prvý román Tolstého preložený do slovenčiny a vydaný temer súčasne s inými prekladmi tohoto výborného diela. Vnútorná cena knihy zvyšuje sa i okolnosťou, že text slovenského prekladu je úplný, necensurovaný. Preklad je dokonalý, slovenčina dobrá“* (Anonym, 1900, s. 367).

Preklad *Vzkriesenia* sa nevyhol ani kritike *Literárnych listov*: *„Ako je známo, „Literárne Listy“ katolícke, rozhodne zavrhly Tolstého i do slovenčiny preložený román „Vzkriesenie“. Kritika vyznela v ten smyseľ, že je lepšie diela toho vôbec nečítat, jestli človek nechce prijsť menovite mravne a nábožensky na rozcestie (Buday)“* (Ferienčík, 1901, s. 159).

Akýmsi duchovným pokračovaním diskusie o preklade Biblie je aj rázna kritika gréckych študentov, ktorí zbrojili proti prekladu *Nového zákona* do „novogréčtiny“ a redaktor *Hlasu* sa v nej nevyhol ani kritike *Národných novín*: *„Do zpiatočníckej káry zapriahli sa študenti récki. Jak na tomto mieste bolo minule poznačené, zopreli sa proti prekladaniu biblie do národnieho jazyka. Preklady také uverejňovaly dva časopisy, proti ktorým boly namierené hlučné demonštrácie, došlo aj ku krvavým srážkam s vojskom a políciou, vyrabovaniu redakcií a pod. Podnet k tomu dal bohoslovecký ústav (athenskej university), ktorého profesori sa vyslovili, že preklad Nového Zákona na národní jazyk je znesvätenie evanjelia. Bohoslovci strhli za sebou aj ostatné študentstvo a výsledok? (Mimochodom podotýkam, že proti prekladom písma sv. na národnie jazyky, vyslovily sa aj naše »Nár. Noviny«, schvalujúc demonštrácie)“* (-d, 1901, s. 152).

Vo všetkom, čo sa v časopise objavilo, môžeme cítiť konflikt so staršou generáciou. Šrobár v reakcii na Škultétyho článok v *Národných novinách* týkajúci sa známeho konfliktu okolo Vajanského románu *Kotlín* píše, že stará generácia doteraz nebola zvyknutá na opozíciu a každé vlastné slovo považovala za pravdivé a sväté (Šrobár, 1901, s. 175). Ďalej kritizuje stav redakcií a slovenskej lite-

ratúry a tvrdí, že Škultéty a celý Martin kritizuje nie toho, kto je vinný, ale toho, kto na vinu poukazuje (ibid., s. 176). Šrobár spomína, že keby sa nezakladali spolky len na „obalamutenie", mohlo by sa vydať omnoho viac slovenských diel „*keď nie pôvodnej, aspoň prekladov, ako si každá literatúra, i tá najbohatšia, pomáha*" (ibid., s. 180). Aj na základe tohto citátu môžeme vidieť, že preklady vzhľadom na väčšie problémy danej doby síce neboli podstatou celej literárnej a politickej diskusie, ale ich význam nemožno označiť za nedocenený. Šrobára hnevá, že generácia okolo Vajanského hľadá chyby všade inde, len nie v sebe: „*Matica, gymnásia, maďarisácia, židia, chudoba, zlé školy, neúroda atď.*" (ibid., s. 181).[9]

Spomínali sme, že sa dotkneme aj názorov na vzťahy češtiny a slovenčiny. Podľa autorov *Hlasu* sa mrhá časom na prekladanie z češtiny, ktorej by Slováci aj tak rozumeli: „*Spolunájomníci od Gabriely Preissovej mohli byť uverejnené v pôvodine, prekladať z češtiny je smiešne, mysleli sme, že z češtiny sa len prepisuje, v redakcii moria sa prekladaním českých prác!*" (B., 1901, s. 191). Išlo o kombinovanú snahu spopularizovať češtinu aj na Slovensku, a zároveň donútiť domácich autorov prekladať hlavne z iných svetových jazykov.

V poslednom čísle z roku 1901 nechýba ani veľká literárno-teologická štúdia o Gorkom a Tolstom, zameraná hlavne na Tolstého vnímanie Boha a kresťanstva, kde jeho učenie prirovnávajú k Viklefovi a k Husovi (Štefánek, 1901, s. 205 – 208). Z ruských autorov Anton Štefánek píše aj dvojdielnu štúdiu o Puškinovi a spomína, že v slovenčine okrem *Kapitánovej dcéry* a zopár menších časopiseckých prekladov nemáme preložené nič (Štefánek, 1900, s. 385).

V týchto rokoch vyšlo v časopise dovedna desať prekladov (umeleckých i odborných), z toho štyri z ruštiny, dva z francúzštiny, po jednom z dánčiny, angličtiny a americkej angličtiny a jeden text od autorky menom Elena Nymbolová, ktorú nedokážeme identifikovať. Takmer vo všetkých prípadoch ide o texty dotýkajúce sa nosných konfliktných tém dvoch generácií.

1903 – 1904

V roku 1903 sa debata o prekladoch objavuje o niečo častejšie. Časopis po odchode P. Blaha v otázke klerikalizmu publikuje články v ešte konfrontačnejšom tóne. Naliehanie na zvýšenie prekladateľskej činnosti vidíme hneď na viacerých miestach. V článku s názvom *Prvé sú deti* Karel Kálal píše, že je nutné začať vzdelávať ľud už od útleho veku, a preto je nutné zamerať sa na detskú literatúru. Vyzýva autorov, aby vyberali to najlepšie z cudzej literatúry a buď to pre-

9 Niekedy sa konflikt medzi generáciami interpretuje aj ako Východ verzus Západ. V prekladateľskom programe časopisu to však rozhodne vidieť nemožno.

písali, alebo preložili, prípadne aby dávali deťom čítať knihy v češtine (Kálal, 1903, s. 7). Kálal mal v časopise viacej článkov, kde sa staval za viac češtiny na Slovensku, ale aj za väčšiu inšpiráciu Čechov Slovenskom.

Politický dôraz na myšlienku Československa možno najviac vidíme v jeho apeli v článku *O úkole našich spisovatelů a umělců v československé vzájemnosti*, ktorý pôvodne vyšiel v *Slovanskom přehlede*. Kálal tu apeluje na Čechov v dvoch bodoch, prosí ich, aby vedecky spracovávali knihy o Slovensku a aby pestovali osobné styky so slovenskými umelcami (Kálal, 1903, s. 335). V prvom bode sa zameriava najmä na tvorbu geografických a dejepisných kníh, ktoré by zdôrazňovali spoločné historické styky a žiada podporu zo strany Českej akadémie pre vedy, slovesnosť a umenie. V druhom sa prihovára k spisovateľom, aby začali spracovávať doteraz nespracované slovenské námety, menovite navrhuje napr. drotárske romány (ibid., s. 336), označujúc ich za studnicu bohatstva. Takisto vyslovuje túžbu, aby sa v pražskom Národnom divadle hrala slovenská opera a urobila sa zbierka slovenských národných piesní, čím by sa podľa jeho vlastných slov povzniesla utláčaná slovenská kultúra (ibid., s. 337). Dochádza až k nasledovnému záveru: „*Takovým způsobem budeme nabírati do sebe východního slovanského ducha a sebe jím posilňovati. To bude reální slovanská vzájemnost*“ (ibid., s. 338). Napokon zdôrazňuje, aby sa urobilo všetko pre to, aby na Slovensku naďalej zostala aj česká kniha, aby si Slováci češtinu prijali za svoju a tým sa v českom umení vypestoval odbor slovenský (ibid.). Zlepšenie vzťahov medzi Slovákmi a Čechmi vidí v neprekladaní medzi týmito jazykmi, čo však v budúcnosti narazí na nie veľký záujem z českej strany a okrem výnimky v podobe Ladislava Mazáča aj na malý počet propagátorov.

Tajovský v ostrom kritickom príspevku s názvom *Mládeži!* vyčíta mladej generácii chabú znalosť jazykov, vrátane slovenčiny, a to údajne cítiť aj pri prekladoch. Ide o nie veľmi lichotivý popis mladej slovenskej inteligencie začiatkom 20. storočia a kladie sa v ňom dôraz na „drobnú prácu“:

„Preto, že mládež naša nevie vlastnú materinskú reč, neprobuje ani sily svoje na poli spisovateľstva samostatnou štylisáciou, a ten prekladík vše vyzerá akoby si len slová zo slovníka povypisoval. Reč ľudu, zvraty, frasy, väzba atď. o to sa neobzeráme. Len keď tomu pisateľ rozumie, čo tam po čitateľoch.

Ale nielen to! Ja smele tvrdím, že mládež naša nevie ani po maďarsky mluvnícky a rečove správne štylisovat; lebo by aj to tu-tam bolo vidieť v obranných článkoch našej

veci. No, a žeby ktorý znal správne nemecky, francúzsky, anglicky — iba náhodou ak sa k tomu dostal, že sa vie ako tak vyjadriť. (...)

Alebo snáď slovanské reči pestujeme? ale — čoby! Niet mladého človeka, ktorý by hovoril, písal po rusky až na to, že znajú voľaktorí azbuku. Prekladá sa, ale to ide pomocou iného prekladu, a slovníka a horko-ťažko. Lebo nielen že rusky, poľsky, alebo iné juhoslovanské reči dostatočne neovládame (výnimka snáď Holúbek v srbštine), ale nevieme ani po česky, ani tí písať bezchybne, ktorí v Čechách študovali 3 – 4 aj 8—10 rokov. Taká všestranná nedbalosť u nás o reči: vlastnú, slovanské i cudzie" (Tajovský, 1903, s. 196).

K nelichotivej a komplikovanej situácii v preklade sa vyjadruje recenzent S. Czambelovej knihy *Slováci a ich reč*. Recenzent kritizuje autora diela, pretože podľa neho sa snaží pretlačiť hegemóniu maďarčiny na Slovensku a historickú nespätosť s češtinou, hoci sám tvrdí, že mu ide o vznik samostatnej slovenčiny: „*Autor horlí, aby evanjelická cirkev zavedla slovenčinu miesto tak zv. bibličtiny, či vlastne češtiny. To neznačí len: kázať a kratšie modlitby odbavovať slovensky, ale nahradiť bibliu, Tranoscia a iné spevníky, na teraz české, slovenskými. Bohatí katolíci nemôžu sa zmôcť na dobrý preklad biblie, kdeže evanjelici? Ač z demokratického stanoviska súhlasíme s drom*[10] *Czambelom, aby evanjelici slovenskí vzývali Boha svojim jazykom, ale vidíme tu bez mála toľko prekážok, ako keby sme žiadali odstránenie latiny u katolíkov*" (r., 1903, s. 248). Útok na Czambela súvisí najmä s presvedčením, že spod útlaku maďarizácie videli autori únik jedine v propagovaní češtiny, a teda aj Československa. K jazykovej otázke sa teda stavajú opatrne, na jednej strane podporujú prekladať *Sväté Písmo* do slovenčiny, ale na druhej v danej situácii účelovo vyzdvihujú a propagujú češtinu.

Czambel často kritizoval spájanie slovenčiny s češtinou, a tak sa dočkal viacero nelichotivých reakcií od *Hlasu*. V úvode článku *Slováci a čeština* sa píše, že každý Slovák, ktorý vie po slovensky, rozumie aj češtine a nerozumejú len pomaďarčení a tí, ktorí majú sami nechuť k češtine (S., 1903, s. 289). Ďalej píše, že polovica čítania medzi Slovákmi je v češtine a Slováci českú knihu pred vznikom osobitej slovenskej považovali za svoju (ibid., s. 290) a vymenováva zásluhy češtiny: „*Keby nebolo bývalo Čechov a českej literatúry, my počtom slabí Slováci v Uhrách, obývajúci po väčšine zeme málo úrodné, priemyslom nevynikajúci zvlášť a*

10 Poznámka red.: (*drom – zrejme chyba tlače?) Dr. Samuel Czambel (* 1856 Slovenská Ľupča — † 1909 Budapešť) bol filológ, pôsobil v Budapešti ako redaktor Slovenských novín. Vydal celý rad jazykovedných štúdií a prác. Jeho publikácie *Slovenský pravopis* (1890) a *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1902) významne prispeli k ustaľovaniu spisovnej slovenčiny v oblasti pravopisu.

preto chudobní, rečové roztrieštení na mnohé dialekty, sotva by sme dosial boli mali preklad Svätého Písma a mnohé iné vzdelávajúce knihy, ktoré od století v českom spisovnom rúchu konaly na našich krajoch veľkú kultúrnu misiu" (ibid., s. 291). Spomína aj, že vďaka českým prekladom sa slovenský duch kultúrne vyvíjal, a ak by ich nebolo, museli by sa Slováci utiekať k nemeckým či maďarským knihám, čo by viedlo k väčšiemu odnárodňovaniu (ibid.).

Posledný kritický článok voči Czambelovi je recenzia českého prekladu jeho knihy *Minulost, přítomnost a budoucnost československé národní jednoty*. Tu Czambel tvrdí, že už dlhé roky prebieha a bude prebiehať počešťovanie slovenčiny. Autor recenzie nesúhlasí s jeho pohľadom na vzťahy českého a slovenského jazyka: „*my v tom vidíme prirodzený, organický, v povahe nášho dialektu založený vývoj: súžovanie a prehláskovanie slovenčiny pokračuje neprestajne*" (Anonym, 1904, s. 252). Za takýmito vyjadreniami je nutné vidieť čistý pragmatizmus, rozhodne nie nezáujem o samostatnú slovenčinu.

Z jedenástich prekladov uverejnených v tomto období bolo až deväť z ruštiny, predovšetkým Tolstého, Čechova a Gorkého, jeden odborný preklad z nemčiny a jeden preklad z angličtiny, konkrétne z tvorby Oscara Wilda. Napriek tomu, že Šrobár nesúhlasil s Tolstým v myšlienke pasivity voči agresii a vyhlasoval aktívne zbrojenie proti maďarizácii, Tolstoj sa stal priam hlavným vývozným artiklom časopisu.

Záver

Preklad v časopise síce nezohrával primárnu rolu, čo vzhľadom na okolnosti a kontext doby nie je nezvyčajné, bol však dôležitý pri formovaní kultúrneho, a tým aj národného rozvoja Slovenska. Vo všeobecnosti by sme mohli diskusie o preklade v časopise zhrnúť do troch bodov:

1) Tolstojizmus
2) Kritika jazykových a prekladových pomerov
3) (Ne)prekladanie z češtiny

Všetky uvedené body súviseli s hlavným programom časopisu, teda vznikom samostatného Československa a s odporom k maďarizácii. Dalo by sa konštatovať, že Šrobár si uvedomoval výhody prekladania pre domácu literatúru, ale zároveň sa obával prekladania z češtiny v kontexte silnej maďarizácie, pretože takéto preklady by mohli oslabiť pozíciu češtiny, a tak aj jeho plány, ba v konečnom dôsledku s najväčšou pravdepodobnosťou aj existenciu slo-

venčiny. V časopise boli uverejňované najmä preklady z ruštiny, francúzštiny a angličtiny, pričom gro tvorili najmä preklady Tolstého, ktorého Šrobár umne využíval na kritiku klerikalizmu. Preklad aj tu možno považovať za politický nástroj literárnych sociálnych aktérov.

Bibliografia

ANONYM. 1898. Slovenská mládež na martinských slávnostiach. In: *Hlas*, roč. 1, č. 3, s. 79 – 88.

ANONYM. 1898. Ministeriálna slovenčina. In: *Hlas*, roč. 1, č. 5, s. 157.

ANONYM. 1903. Nacionalismus je slepý. In: *Hlas*, roč. 4, č. 3, s. 97 – 99.

ANONYM. 1899. Kus kultúrnej práce pre Slovensko! (Zpráva Československé Jednoty.) In: *Hlas*, roč. 1, č. 8, s. 225 – 232.

ANONYM. 1900. Rozmanité Zprávy. In: *Hlas*, roč. 2, s. 367 – 368.

B. 1901. Referáty. In: *Hlas*, roč. 4, č. 6, s. 188 – 191.

DRAGANOVÁ, A. 2015. Podoby argumentácie v kontexte formovania sa generačného sporu „mladí" verzus „starí" (časopis Hlas), In: *Slovenská literatúra* 63, 2015 č. 3, s. 190 – 199.

DUBNIČKA, I. 2012. Čechoslovakistické pozície Vavra Šrobára. In: *Dr. Vavro Šrobár: politik, publicista a národnoosvetový pracovník* (Miroslav Pekník a kol). In: VEDA, Ústav politických vied SAV, Bratislava 2012, ISBN 978-80-224-1210-0, s. 455 – 471.

-d. 1901. Študentský. In: *Hlas*, roč. 4, č. 5, s. 25 – 26.

FERIENČÍK, J. A. 1902. Rozmanité zprávy. In: *Hlas*, roč. 4, č. 5, s. 159 – 160.

KÁLAL, K. 1903. Prvé sú deti. In: *Hlas*, roč. 5, č. 1, s. 1 – 3.

KÁLAL, K. 1903. O »Úkole našich spisovatelů a umělců v československé vzájomnosti. In: *Hlas*, roč. 5, č. 11 – 12, s. 335 – 340.

KONEČNÝ, A. 2015. Časopis Hlas a jeho doba. In: *Záhorské múzeum Skalica*. Dostupné online: <https://www.zahorskemuzeum.sk/casopis-hlas-a-jeho-doba>

M. 1898. Beseda literárna. In: *Hlas*, roč. 1, č. 1, s. 9 – 19.

M. 1898. „Julius Hart: Geschichte der Weltliteratur und des Theaters aller Zeiten und Volker". In: *Hlas*, roč. 1, č. 2, s. 59 – 60.

B. Dr. Bernhard Langkavel: „Der Mensch und seine Rassen". (Stuttgart, Dietz 1892.) 1898, roč. 1, č. 3, s. 94 – 95

-r. 1903. Slováci a ich reč. In: *Hlas*, roč. 5, č. 7 – 8, s. 245 – 248.

Rn. 1901. Rozmanité zprávy. In: *Hlas*, roč. 4, č. 4, s. 125 – 126.

S. 1903. Slováci a čeština. In: *Hlas*, roč. 5, č. 9, s. 289 – 294

ŠROBÁR, V. 1898. Naše snahy. In: *Hlas*, roč. 1, č. 1, s. 1 – 6.

ŠROBÁR, V. 1899. O vzdelávaní ľudu a sebavzdelaní intelligencie. In: *Hlas*, roč. 1, č. 9, s. 257 – 268.
ŠROBÁR, V. 1900. Po prvom roku. In: *Hlas*, roč. 2, s. 1 – 5.
ŠROBÁR, V. 1901. Obzor. Literárny. In: *Hlas*, roč. 4, č. 6, s. 174 – 184.
ŠROBÁR, V. 1926. Politický problém Slovenska (Prednáška v Plodinové burse v Praze dne 29. března 1926). Praha : Národné osvobození, 1926, s. 4.
ŠTEFÁNEK, A. 1900. A. S. Puškin (Dokončenie). In: *Hlas*, roč. 2, s. 380 – 386.
ŠTEFÁNEK, A. 1901. L. N. Tolstoj a Maxim Gorkij. Literárno-filosofická štúdia. In: *Hlas*, roč. 4, č. 7, s. 205 – 208
TAJOVSKÝ, J. G. 1903. Mládeži! In: *Hlas*, roč. 5, č. 7 – 8, s. 193 – 198.
TAJOVSKÝ, J. G. 1898, Žilinská schôdzka mládeže a jej priateľov. In: *Hlas*, roč. 5, č. 7 – 8, s. 256 – 264.
-y. 1898. Úryvky zo stati Tolstého. „O vede a umení.“ In: *Hlas*, roč. 1, č. 1, s. 24 – 29.

Spolok Detvan. Vavro Šrobár v strede.

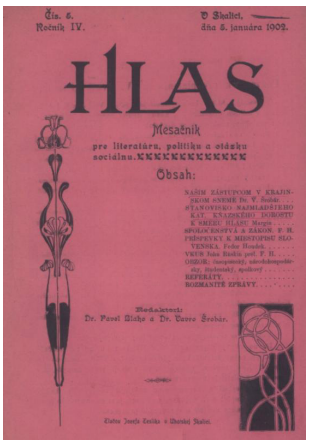

Obálka časopisu Hlas

RECENZIE

Tužinská, H.: *Medzi riadkami*. Etnografia tlmočenia azylových súdnych pojednávaní. Pod Lupou. Bratislava : AKAmedia, 2020, 358 s. ISBN 978-80-973537-4-2.

Tematika utečencov, uchádzačov o azyl a celkovo cudzincov či „inostrancov" bola v našej krajine a kultúre dlho skôr prehliadanou a marginálnou témou. Až do leta 2015 sme o migrácii najčastejšie hovorili a uvažovali v kontexte Slovákov, ktorí migrovali v rámci krajiny alebo emigrovali za jej hranice. Za prácou, vzdelaním, lepším životom. Udalosti z uplynulých rokov otvorili celkom novú diskusiu o migrácii a ľuďoch, ktorí opúšťajú svoje domovy. Nehľadajú len lepší život. Neraz chcú len prežiť.

Kniha etnografky Heleny Tužinskej, ktorá pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ponúka pohľad na medzikultúrnu komunikáciu v tom najformálnejšom kontexte – v prostredí súdov, cudzineckej polície a Migračného úradu. Na pojednávaniach sa pred sudcom ocitajú uchádzači o azyl, jeho právni zástupcovia, predstavitelia cudzineckej polície a tlmočník. Na presnom znení výpovede, drobných významových odtieňoch a kontexte záleží osud ľudí, ktorí utekajú pred vojnou. Helena Tužinská vo svojej monografii prináša hĺbkový pohľad do sveta azylových konaní pred slovenskými súdmi. Kniha na jednej strane obnažuje slabiny systému: raz nedotiahnuté a inokedy nedomyslené pravidlá, právny formalizmus a akútny nedostatok dobre pripravených, odborne aj morálne zdatných tlmočníkov. Na druhej strane však ponúka inšpiratívne príbehy a postoje ľudí, ktorí v tomto neprajnom prostredí pracujú a podávajú profesionálne výkony.

Kniha *Medzi riadkami* nie je prínosná len tým, že otvára tému aktuálnej situácie úradného tlmočenia pre cudzincov pri rôznych procesných úkonoch. Je priesečníkom etnografického, antropologického a translatologického výskumu. Pre nás, teoretikov

aj praktikov tlmočenia, prináša nové pohľady na komunikáciu medzi rôznymi jazykmi a kultúrami a ponúka pohľad na postavenie tlmočníka v komunikačnom trojuholníku z inej, etnografickej perspektívy. Inšpiratívnym je najmä prístup autorky. Vychádza z pozorovania priebehu súdnych pojednávaní so žiadateľmi o azyl. Dynamiku komunikácie predstavuje v troch anonymizovaných prípadových štúdiách. Práve na miestami doslovnom prepise komunikácie v súdnej sieni vidieť a cítiť, ako zvláštne pôsobí kontrast medzi emotívnymi výpoveďami cudzincov a byrokratickým formalizmom ostatných procesných strán. Širší kontext autorka dotvára profilovými interview s predstaviteľmi jednotlivých aktérov v tomto type súdnych pojednávaní. Sú to predstavitelia cudzineckej polície, žiadatelia o azyl, právnici, sudcovia a v neposlednom rade tlmočníci.

Interdisciplinárny charakter výskumu, kombinácia pozorovaní priamo na miestach činu, interview s predstaviteľmi jednotlivých profesií a veľmi široké zázemie v teoretických prácach aj praktických výskumoch v oblastiach sociológie, antropológie, etnografie a translatológie dávajú tejto knihe jedinečný náboj. Ako autorka upozorňuje, „tlmočenie pre žiadateľov o azyl nejestvuje vo vákuu“ (Tužinská, s. 23). Je súčasťou širšieho priestoru, ktorý má na jednej strane individuálnu hĺbku osobnej motivácie, kultúrneho a sociálneho zázemia jednotlivcov, a na druhej strane je tento priestor aj súčasťou širšieho spoločenského nastavenia, širších politických a sociálnych napnutí, ktoré ovplyvňujú aj to, ako komunikujeme s predstaviteľmi iných kultúr v takom špecifickom kontexte, ako je azylový proces.

A ešte záverečná poznámka. Pre mňa osobne bola táto kniha pripomienkou toho, že ten najdôležitejší rozmer práce tlmočníka nie je ten najprestížnejší, keď tlmočník pracuje na najvyšších úrovniach pre politické, kultúrne alebo ekonomické elity danej krajiny. Práve v prostredí azylových konaní je práca tlmočníka jednou z kritických premenných celého procesu a jeho osobný vklad a profesionalita sú zároveň aj prejavom humanistického ideálu, na ktorom je naše povolanie postavené. Verím, že podobne ako mňa nadchne táto kniha aj vás.

Pavol Šveda
Univerzita Komenského
Filozofická fakulta
pavol.sveda@uniba.sk

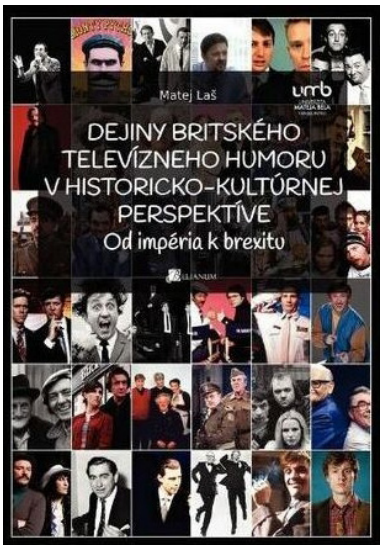

Laš, M.: ***Dejiny britského televízneho humoru v historicko-kultúrnej perspektíve. Od impéria k brexitu.*** Banská Bystrica : Belianum, 2020, 228 s. ISBN 978-80-557-1703-6.

Lašova monografia o humore je unikátnym príkladom akademického písania s humorom. Hoci autor formálne dodržuje vedecký štýl, v texte cítiť silnú autorskú prítomnosť: vstupuje doň z metaúrovne a zabáva sa pritom, vďaka čomu sa jeho kniha číta nesmierne dobre. Mladého doktora translatológie inšpirovalo vyučovanie predmetu „audiovizuálny preklad", kde sa opakovane stretáva s tým, že študentom chýba všeobecný prehľad, ktorý by im umožnil pochopiť povahu britského humoru (a občas aj jeho ako učiteľa).

Kniha začína sondou do humoru ako fenoménu, pričom čerpá zo širokej palety zdrojov od gréckych filozofov po známeho slovenského profesora psychológie Antona Heretika a za cieľ si pritom dáva „poodkryť aspoň niektoré tendencie a typické črty či špecifiká britského humoru" (s. 15). Následne nám otvára dvere do zábavno-hudobných salónov z viktoriánskej éry a informovaným komentárom nás sprevádza krčmovým kabaretom. Na jeho pozadí vysvetľuje britské reálie a kultúrny vývoj britskej identity i zlomy v podobe prvej a druhej svetovej vojny. Historiografické pasáže pretkáva premyslene vybranými príkladmi, takže čitateľ získava nielen ucelený obraz, ale ponára sa aj do dobovej atmosféry. Z krčmového kabaretu sa postupne vyvinul žáner varieté a z neho *stand-up comedy* a charakteroví komici. Súvisí s tým aj vznik nových médií. Laš vysvetľuje, že „hoci ich vplyv na humor spočiatku nebol veľmi výrazný, neskôr sa práve ony stali azda najväčšou baštou britského humoru" (s. 50). V roku 1922 vznikla spoločnosť BBC a začal sa rozvíjať rozhlasový humor, v roku 1936 začala vysielať televízia. Televízny humor však zažil rozkvet až o dve dekády neskôr, keď sa televízne prijímače stali bežnou súčasťou britských domácností. Vznik situačnej komédie *(sitcom)* sa datuje od 50. rokov 20. storočia a významne jej pomohla práve BBC. V 60. a 70. rokoch prišla kultúrna revolúcia, varieté ako žáner upadlo a nastal

boom satiry. Z pohľadu obyvateľa postkomunistickej krajiny (kde sa dlhé desaťročia pestoval antiintelektualizmus typický pre totalitné režimy) je zaujímavé, že v Spojenom kráľovstve má silnú tradíciu akademické prostredie, a práve v tomto období britský humor ovládli absolventi prestížnych univerzít Cambridge a Oxford a prelomové umelecké zoskupenie *Beyond the Fringe*, ktoré vnieslo do humoru absurditu a inšpirovalo aj legendárny *The Monty Python's Flying Circus* a žáner skečov. V 70. rokoch nastáva zlatá éra rodinného humoru, „humor sa trochu vracia do bezpečných vôd a nesnaží sa šokovať" (s. 104) – ľudia ho využívajú ako istú formu eskapizmu. V rokoch 1990 – 2010 dochádza k fragmentácii komédie a vznikajú kultové komediálne seriály ako *Father Ted, Red Dwarf* či neskôr *Black Books*. Zároveň stúpa popularita reality show a v súvislosti s nimi na scénu prichádza, ako to Laš nazýva, trápnohumor (napr. *Little Britain)*. Popritom však vrcholí aj dadaizmus a slávu žne skečová šou *A Bit of Fry and Laurie*, v ktorej vystupuje dnes už britský „národný poklad" Stephen Fry a Hugh Laurie, slovenskému divákovi známejší zo seriálu *Dr. House*. Posledná éra, ktorú Laš v knihe zachytáva, je obdobie po roku 2010 a prechod od komédie k dramédii *(Toast of London, Fleabag)*. Zaujímavé je, že slovenské televízie (a dokonca aj spoločnosti ako Netflix a HBO) súčasné britské seriály prekladajú a dabujú len veľmi málo, takže k slovenskému recipientovi bez jazykového vybavenia sa prakticky nedostanú vôbec, čo je veľká škoda. Môže to však súvisieť aj s tým, že prenos humoru založeného na kultúrnych špecifikách a anglických slovných hračkách je nesmierne ťažký a vyžaduje si okrem hlbokej znalosti britských reálií aj mimoriadnu kreativitu.

V súčasnosti obrovskú popularitu zažívajú aj stand-up komici ako Jimmy Carr či James Acaster. Tento fenomén sa v dosť veľkej miere adaptuje aj na Slovensku (napr. *Silné reči*, *Ťažký týždeň*). Laš na základe rozsiahlej analýzy v závere knihy definuje znaky britského humoru, no trefne konštatuje, že „humor je všetko, čo recipient za humor považuje" (s. 178).

Lašova monografia by sa mala stať súčasťou vzdelávania budúcich anglistov, najmä ak sa plánujú venovať audiovizuálnemu prekladu, hoci všeobecný prehľad rozšíri aj skúsenému anglistovi. Jej výhodou je, že je písaná ľahkým perom a s humorom autorovi vlastným, vďaka čomu sa číta ako beletria a má potenciál osloviť aj laického čitateľa, ktorý sa o britský humor zaujíma pre radosť.

Marianna Bachledová
marianna.bachledova@umb.sk

VEDECKÉ DIELO AKO DOBRODRUŽSTVO BÁDANIA

Sugay, L. A: *Kultúra a kulturológia – termíny a pojmy (ruský, slovanský a celoeurópsky kontext)*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, 182 s. ISBN 978-80-557-1649-7.

V dobe, keď sa hovorí o úpadku kultúry i strate kultúrnosti, sa v monografii literárnej vedkyne, odborníčky na ruskú literatúru Larisy Sugay – s hrotom namiereným proti hrozbe takejto devalvácie – objektom skúmania stali práve pojmy „kultúra" a „kulturológia", v premenách času od svojho vzniku. Dá sa hovoriť o „dobrodružstve" osobitého bádania, odkrývajúcom, kedy a ako dochádzalo k stanoveniu daných pojmov v západoeurópskych a východoeurópskych jazykoch, najmä v ruskom, aké boli filozofické a kultúrne kontexty týchto procesov, ako sa menili významové konotácie.

Autorka pôsobí ako profesorka ruskej literatúry na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, v r. 2011 vydala podnetnú vedeckú monografiu *Gogoľ a symbolisti* (Gogoľ i simvolisty, vyd. Univerzity Mateja Bela), kde sa zamerala na myšlienkový a tvorivý odkaz spisovateľa N. V. Gogoľa pretavený v tvorbe ruských symbolistov. Svojou editorskou činnosťou pri realizácii súborných knižných vydaní teoretických statí symbolistického tvorcu Andreja Belého – *Symbolizmus ako ponímanie sveta* (Simvolizm kak miroponimanie, vyd. Respublika, 1994), *Arabesky. Zelená lúka* (Arabeski. Luk zeľonyj, vyd. Dmitrij Sečin, 2012), *Majstrovstvo Gogoľa* (Masterstvo Gogoľa, vyd. Dmitrij Sečin, 2013) sa zapísala ako významný článok medzinárodného kruhu „belológie".

Téma novej monografie L. Sugay vychádza aj z nadobudnutých poznatkov, veď od skúmania zástoja symbolistov, ktorí v Rusku utvorili celú kultúrnu epochu, je len krok k uvažovaniu o samotnom pojme „kultúra". Bolo zákonité, že ruskí symbolisti s víziami o „Novom svete", „Novom človeku"

s „Novým vedomím“ sa angažovali aj v procesoch hľadania „Novej kultúry“. Na to, aby ju dokázali sformulovať, reflektovali samotný pojem “kultúra“, najaktívnejšie spomedzi nich spisovateľ, teoretik a mysliteľ Andrej Belyj (1880–1934). Ten sa v r. 1910 vyjadril, že „otázka o tom, čo je kultúra, je otázkou našich dní“, pričom podľa neho „vyriešenie tejto otázky nemôže nevniesť prehodnotenie nastoľovaných otázok filozofie, umenia, dejín a náboženstva.“ Zdá sa, že niekde tu vyrastá aj bádateľkino úsilie rozlúštiť otázky, ktoré spisovateľ s dávkou intuície jemu vlastnej „nastolil“ a ktorým sa svojím osobitým spôsobom venoval. L. Sugay reaguje na fakt, že vlastne ostali nezodpovedané a sčasti dokonca zapadli prachom, ktorý zatiaľ nezotrel ani súčasný veľký záujem o Belého tvorbu...

Aj preto vo svojom filozoficko-lingvisticky zameranom diele, kde sa prioritný dôraz kladie na ruský prínos v tejto oblasti, k nemu pristupuje, konfrontujúc ho s tradičnými západoeurópsky centrickými výkladmi, pričom sa obracia aj k zväčša obchádzaným slovanským prostrediam a jazykom. Takýmto spôsobom sa jej podarilo vytiahnuť na svetlo sveta doposiaľ neznáme či málo známe skutočnosti, o ktorých bude reč. Svoju prácu rozdelila na tri základné kapitoly: 1. *Formovanie kategórie „kultúra“ v európskom a ruskom slovníku*, 2. *Kulturológia: koncept a termíny*, kde je podstatná pozornosť venovaná samotnému termínu kulturológia (Wilhelm Ostwald–Lesley White–Andrej Belyj), ako i „poetickej kulturológii“ ruského Strieborného veku; a napokon 3. *Lexéma „kultúra“ a jej deriváty v 20. a 21. storočí*, zameraná najmä na kulturológiu ako nový pojem i na pojmy z nej odvodené. Kapitoly obsahujú viaceré podkapitoly rozoberajúce rôzne vážne otázky, ako napríklad v prvej kapitole – *Antické chápanie kultúry* (1.1), *Termín „kultúra“ v nových európskych jazykoch* (1.2), kde sa píše aj o prínose J. A. Komenského a o pojme „kultúra“ v slovanských jazykoch, *Formovanie kategórie “kultúra“* v ruskom kultúrno-filozofickom *lexikone 19. storočia* (1.3), *Termíny „kultúra“ a „osveta“ v dielach J. G. Herdera: problém prekladu do ruštiny* (1.3.2), *„Substitúty“ slova „kultúra“ v jazyku Puškina* a Gogoľa (1.3.4) atď.

Aby bádateľka v danej práci dosiahla svoj cieľ, teda reflektovať dejiny formovania kľúčových kulturologických pojmov (a príslušných sémantických polí), identifikovať zhody a rozdiely v kultúrno-filozofickom lexikóne príbuzných slovanských jazykov a rozanalyzovať prínos ruských autorov v rozpracovaní kulturologických termínov, vytýčila si rad dôležitých úloh. Rozhodla sa preskúmať históriu použitia slova „kultúra“ v niektorých európskych jazykoch, rozšírenie jeho sémantiky a vznik termínu „kultúra“

v kultúrno-filozofickom lexikóne; charakterizovať zrod termínov „kulturológia“, „kulturológ“ v nemeckom, ruskom a anglickom jazyku, riešiť otázku autorstva termínov a poukázať na rozdiely v chápaní pojmu „kulturológia“ v nemeckej, ruskej a americkej tradícii, ako aj na materiáli východoslovanských a západoslovanských jazykov rozobrať osobitosti fungovania slova „kultúra“ a jeho derivátov v 20. –21. storočí. Takýto prístup od nej vyžadoval znalosť množstva informácií, detailov, k získaniu ktorých bolo potrebné preskúmať množstvo pramennej, sekundárnej i slovníkovej literatúry, pričom v záverečnej tretej kapitole sa aj sama pokúsila o vytvorenie špeciálneho slovníka.

Orientácia smerom k ruskému prostrediu je u Sugay spojená aj s videním problematiky, kde vníma osobitosť ruského vnímania kulturológie. V tomto zmysle poznamenáva, že „... spory o význame slov ‘prosveščenie‘, ‚kuľtura‘, ‚civilizacia‘, rozmanité prístupy k interpretácii týchto pojmov v Rusku nikdy nemali scholastický alebo vyhranene špecializovaný charakter a odrážali protirečenia a osobitosti kultúrno-historického procesu v Rusku...“ (65) Osobitá je aj ruská podoba kulturológie, ktorá sa formovala aj pod vplyvom úvah filozofujúcich spisovateľov, ako spomenutý Andrej Belyj a ďalší. Práve s ohľadom na tento kontext autorka zdôrazňuje, že sa nedá „zabúdať na literárno-centrický charakter ruskej kultúry“. (90) Je očividné, že takéto videnie považuje literárna vedkyňa za produktívne pre svoje bádania. Zdá sa, že podstatnejšie zohľadnenie myšlienkovej skúsenosti umeleckej literatúry pre humanitné vedy môže byť vo všeobecnosti prínosné.

Autorka sa pri charakterizovaní procesu postupného vývoja významu slova „kultúra“ v dejinách obracia k slovníkom. Tie nás informujú, že východiskom je pôvodné latinské „cultūra“ (obrábanie, pestovanie, zušľachťovanie), odvodené od slovesa „colere“ (obrábať, pestovať) a súvisí s poľnohospodárstvom; výraz „civilizácia“ (ktorý sa do Ruska dostal vo význame slova „kultúra“ cez myslenie francúzskeho osvietenstva) bol utvorený vo význame latinského pojmu „cultūra animi“ (zošľachťovanie ducha). Traduje sa, že v lexikóne európskych jazykov sa pojem „kultúra“ rozšíril vďaka nemeckým osvietencom, počínajúc J. CH. Adelungom (1732–1806), ktorý ho uviedol v eseji *Pokus histórie kultúry ľudského rodu* (Versuch einer Geschichte der Cultur des menschlichen Geschlets, 1782) a predovšetkým vďaka J. G. Herderovi (1744–1803) v práci *Idey k filozofii dejín ľudstva* (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1784–1791). Avšak ako prvý ho tu použil právnik S. Pufendorf (1632–1694), už o sto rokov skôr,

v r. 1684 v latinsky napísanom traktáte *O prirodzenom práve*. V ďalšej podkapitole *„Cultura" a „vzdelanie" v prácach Jána Amosa Komenského* autorka uvádza opomínaný fakt, ktorý je zaujímavý pre naše prostredie. Totiž, medzi tými, čo vo svojej spisbe ako prví siahli po latinskom slove „cultura" v spojení s duchovnom (univerzálna kultúra myslí), bol český teoretik pedagogiky J. A. Komenský (1592–1670), ktorý slovo použil v latinsky napísanej *Veľkej didaktike* (Didactica magna) z r. 1633–38, vydanej r. 1857.

Z monografie sa dozvedáme, že v ruskom prostredí sa samotné slovo „kultúra" zjavilo relatívne neskoro, ak neberieme do úvahy fakt, že existovali ekvivalenty tejto kategórie v prekladoch rôznych dokumentov z nemčiny (napr. v oficiálnom Manifeste o vývoze cudzincov do Ruska z r. 1703) alebo synonymá slova v preložených dielach nemeckých a francúzskych filozofov. Prvý výklad slova „kultúra" sa tu viaže k slovníkovej literatúre, nájdeme ho vo *Vreckovej knižke pre milovníkov čítania ruských kníh, novín a časopisov* I. M. Renofanca (1837) a o niečo neskôr vo *Vreckovom slovníku cudzích slov* N. Kirilova (1845–46). No v textoch spisovateľov tých čias sa slovo nevyskytuje, uprednostňovali zaužívaný výraz „civilizácia", a napríklad básnik Puškin v tomto význame používal slová „výchova" (vospitanie), „osveta" (prosveščenie), „vzdelanosť" (obrazovannosť), „civilizácia". Jednorazovo ho v príznačnom spojení – „literárna kultúra" použil V. G. Belinskij r. 1845, keď v Rusku slovo ešte nebolo v obehu, čo odrážalo jeho kritický postoj voči jazykovým puristom.

L. Sugay v monografii minuciózne skladá mozaiku svojej témy, aby dospela k ucelenému obrazu historického vývoja kategórie „kultúra". Proces hľadania jej ekvivalentov demonštruje na ruskom preklade práce *Idey k filozofii dejín ľudstva* J. G. Herdera z r. 1829. Kým nemecký filozof rozlišuje význam dvoch blízkych pojmov – „Kultur" / „Aufklärung" („kulktúra" a „osveta"), súdobý prekladateľ N. I. Greč v tom istom roku dielo preložil v neúplnosti a uchýlil sa v oboch prípadoch k výrazu „prosveščenie" (osveta). Neznáme fakty prináša podkapitola *Kultúra vo výklade D. M. Vellanského*, venovaná profesorovi medicíny, ale zároveň filozofovi-schellingiáncovi, ktorý študoval v Nemecku a navštevoval prednášky F. W. J. Schellinga. D. M. Vellanskij (1774–1847) v úsilí pozdvihnúť ruské myslenie na európsku úroveň siahal po nových obzoroch a v učebnici fyziológie z r. 1836, ktorá bola prvou v Rusku, teoreticky reflektoval pojem „kultúra": „Príroda vytvorená ľudským duchom je Kultúra, zodpovedajúca Náture tak, ako pojem zodpovedá veci. Predmet Kultúry tvoria ideálne veci, a predmetom Nátury sú reálne pojmy. Činy v Kul-

túre sa uskutočňujú s vnuknutím, diela v Náture sú bez vnuknutia. Preto je Kultúra ideálnej povahy a Nátura má reálnu kvalitu. Obidve, podľa svojho obsahu, sú paralelné; a tri ríše Nátury: nerastná, rastlinná a živočíšna, zodpovedajú sféram Kultúry, ktorá obsiahne predmety Umenia, Vied a Mravného Vzdelania." Sugay uzatvára: „Hneď prvé teoretické slovo vyslovené o kultúre odrazilo svojráz ruského vnímanie sveta a v mnohom anticipovalo osobitosť cesty vývinu kulturológie v Rusku." (s. 44)

Na prelome 19. a 20. storočia i v nasledujúcich prvých dekádach sa k otázke pôvodu slova „kultúra" vyjadrovali aj náboženskí myslitelia a spisovatelia, ako Pavel Florenskij, Nikolaj Berďajev či Vasilij Rozanov, ktorí ho neodvodzovali z latinského „colere" spojeného s poľnohospodárstvom , ale z pojmu „kult", teda bezprostredne z duchovnej sféry a z náboženstva. A básnik Alexander Blok v chaose a kríze porevolučného Ruska predkladá v eseji *Stroskotanie humanizmu* (Krušenie gumanizma) z r. 1919 osobitý výklad kultúry: „Ak budeme hovoriť o primkýnaní ľudstva ku kultúre, tak ešte nevedno, kto koho bude primkýnať s väčším oprávnením: či civilizovaní ľudia – barbarov, alebo naopak: pretože civilizovaní ľudia sa vyčerpali a stratili kultúrnu celistvosť; v takých časoch sa neuvedomelými ochrancami kultúry stávajú živšie barbarské masy."

Viaceré cenné poznatky a myšlienky prináša druhá kapitola monografie s názvom *Kulturológia: koncept a termíny*, venovaná pojmom „kultúra" a kulturológia" vo výklade ruskej moderny, s dôrazom na jej jadro – ruský symbolizmus. Autorka zdôrazňuje, že práve ruský Strieborný vek, určujúci „literárnocentrický charakter" ruskej kultúry, „zanechal pečať na kulturológii a kultúrno-filozofickej lexike". (90) Až do začiatku 21. storočia sa to však patrične nezohľadňovalo a kulturologické texty mimo vedeckého diskurzu neboli analyzované. Sugay objavne upozorňuje na texty venované teoretickej reflexii „kulturológie" ruského symbolistu Andreja Belého, ktoré porovnáva s textami uznávaných západoeurópskych vedcov, autorov termínu „kulturológia". Nemecký chemik a filozof W. Ostwald vo svojom *Systéme vied* z r. 1915 uvádza „vedu o civilizácii", ktorú navrhol pomenovať „kulturológia", ba pomenoval ju ešte skôr, roku 1909, v práci *Energetické osnovy kulturológie* (Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft). Termín však oficiálne zaviedol americký antropológ L. White r. 1949.

Doposiaľ takmer nepovšimnutou skutočnosťou je, že A. Belyj, vlastne paralelne s Ostwaldom, dospieval k obsahu pojmu „kulturológia" vo svojich teoretických statiach zborníku *Symbolizmus* z r. 1910 – *Problém kultúry*

a *Emblematika zmyslu*. A v zápiskoch z cesty po Sicílii a Tunise, ktorú absolvoval v r. 1910-11 (Putevyje zametki. Sicilia i Tunis, 1922) píše o tom, čo je kulturológ, aké sú jeho úlohy, čím sa líši od filozofa kultúry: „No jednota v mnohosti je len abstrakcia chápania celku; kultúra je celok; (...) kulturológ musí uchopiť celok rozmanitosti prejavov kultúry; musí vidieť a počuť v prudko prepletaných líniách kultúry – ten celok (...) To preto boli filozofmi kultúry tí ľudia, ktorí mali v sebe spletenie zriedkavo spletaných línií: poézie, filozofie, histórie, etnografie, vlastne: ani nebývali filozofi kultúry v tradične chápanom zmysle." Autorka komentuje: „Kultúra v chápaní Belého sa stáva tou syntézou vied a umení, o ktorej snívali a ku ktorej sa upierali symbolisti. Je to poézia, história, filozofia, etnografia (a ak si pripomenieme úvahy Belého z r. 1909, tak ešte aj bohoslovectvo, o ktorom v Sovietskom Rusku radšej mlčí) vo svojej jednote, ktorú nemožno rozložiť na časti, je to tá oblasť Ducha, kde sa zlieva vedecká a umelecká tvorba, poznanie a proroctvo, Logos a poetické tušenia." (87)

Od uvažovania Belého je blízko k odkazu samotnej monografie, ku ktorému nás vedie aj motto kapitoly, citát z pera francúzskeho spisovateľa Gustáva Flauberta: „Čím ďalej, tým viac sa umenie stáva vedeckým, a veda – viac umeleckou; pri základoch sa rozišli, a raz sa stretnú na vrchole" . Je to syntéza, osobitá kulturológia, ktorá má v Rusku svoje opodstatnenie a mierili k nej v mysliach uznávané kapacity, vedecké i umelecké, ako Michail Bachtin, keď sa vyslovuje o „pohraničnej povahe" kultúry (ktorá vyžaduje aj „pohraničné" formy reflexie) i viacerí básnici, autorka sa zmieňuje o konkrétnych dielach Alexandra Bloka, Andreja Belého, Anny Achmatovovej a ď. Na týchto základoch sa Sugay pokúša demonštrovať ruskú „poetickú kulturológiu" začiatku 20. storočia: „... je to filozoficko-umelecky-vedecká jednota...", píše na s. 90 a na s. 96 dokazuje potrebnosť a aktuálnosť takejto kulturológie, keďže podľa nej pri súčasnom chápaní kulturológie ako vedy o kultúre je „význam termínu zúžený". Podnetné myšlienky, vychádzajúce z dejín slov a ich významov i úsilia objasniť samotnú podstatu prinášajú tvorivý, oživujúci potenciál pre súčasné humanitné vedy.

Vzhľadom na celkový záber monografie by sme popri moderných a progresívnych ruských konceptoch kultúry uvítali stručné predstavenie niektorých ďalších, vytvorených vedcami a filozofmi v širšom slovanskom kontexte, napríklad i koncept slovenského štrukturalistu Igora Hrušovského (1907–1978), iniciátora založenia krúžku slovenských štrukturalistov Vedecká syntéza v r. 1937 (v 1940 zanikol) – kultúry ako „superštruktúry",

nadväzujúci na scientistickú metodológiu lingvistiky. Takýto náhľad by však vychádzal za rámec úloh vytýčených autorkou. Tak či onak recenzované dielo, ktoré je napísané po rusky, predstavuje inšpiratívnu, tvorivú vedeckú reflexiu, založenú na dôkladnom spracovaní problematiky a môže sa stať cenným zdrojom informácií (i v metodologickom zmysle) pre odborníkov a študentov humanitných smerov, a takisto podnietiť záujem poznania chtivých čitateľov.

Eva Maliti Fraňová

ŠUFLÍK 2020

Katedra anglistiky a amerikanistiky zorganizovala v akademickom roku 2020/2021 súťaž pre mladých poetov a poetky píšucich v anglickom jazyku. Už druhý ročník súťaže ŠUFLÍK prilákal záujemcov a záujemkyne, ktorí sa venovali rôznym témam: od tradičnejšej ľúbostnej poézie a balád až po modernú poéziu odrážajúcu aktuálne témy, ako napríklad životné prostredie. Odborná porota v zložení dr. Bachledovej, dr. Kubuša a dr. Vinczeovej po dôslednom hodnotení vybrala víťazov v tomto zložení: na prvom mieste sa umiestnil Dávid Vihonský s dielom *Corny Bard's Drawer*, druhé miesto získala Lucia Rončíková za báseň *The white side of the blue Earth* a tretie miesto obsadila Simona Sádecká s básňou *Mo(u)rning routine, winter 2020*. Víťazky a víťaz získavajú poukážky na nákup kníh a ich diela si môžete prečítať na nasledujúcich stranách. Srdečne blahoželáme!

Barbora Vinczeová

1. miesto

Dávid Vihonský

Corny Bard's Drawer

(floW daeD)

(.flowe dyed yeah doT)

So many furry colors,
tied around the hilltops,
quietly carving their way into the ground.
And somehow the flow's teardrops,
Are a source of life for the proud.

(.flow ho dagger ed, hæY)

Why have you killed the flow?
With all your bottles of lazy;
and bags of greedy;
and clothes of horny;
and trash of trendy;
and lines of corny;
and fears of lonely;
and screams of only;
and cluttered its tiny paws?
You dumped it in your own yard!
Killed the flow with your bard.

So many shady culprits,
"Shakespeare and the Flow".
Flow used to purr, a peaceful creature,
of nature, slowly carving its fang into a neck.
And now what is left? You poacher!

(.so lo, dead floW)

2. miesto

Lucia Rončíková

The White side of The Blue Earth

Born on the comet
passing the Earth
she unwrinkles unborn faces
(hearts yet not colonized)
reaching Globe´s round window.

Drowned
Lost
and Saved
ascending to Her celestial body
crucified between two stars
(hanging from the ceiling)

She mourns
all the failed last options
(molded from an aspiration for Dignity)
Inhabitants of the b(l)ack side of the world
residing in

There

are to be
UnBorn
UnDone
UnRaced

In the name of

Here

When they saw the body
as the prison for the soul
She saw the Earth
as the prison for the Human
For not the fittest:
The Reference
not The Referred

In these liquid borders
of unwrinkled and unborn faces
comets are pouring to heaven
as heaven runs into them

She impulsively Rewrites Manifesto of
Acknowledgment of Human Existence:

-degrow the planet
-dematerialize the Mind
-deconstruct the Heart

Of its monsters
Of its guards

The child

Unwrinkled and unborn
decolonized and pure
reaches her comet
as her body reaches the shore

Engraving
with celestial pun tightly closed
eyes widely open
into bulletproof heaven

The Questions
The Exclamations

Visible from

The White side of The Blue Earth

3. miesto

Simona Sádecká

mo(u)rning routine, winter 2020

I usually wake up between six and nine
depending on how bad I´ve slept the night before
(sometimes I wake up at 3am
evolutionary residue
people used to pray
what am I supposed to do now)

The first thing I do
is drink a glass of cold water
to wake myself inside
somewhere near the *optic chiasma*
(I´ve never felt it move or stir
but Leonardo said that I
– or something else –

resides there)
then I sit down and
look over the list of things that need to be done
or postponed
or ignored.
brushing my teeth I see myself and think
what a piece of work is a man! how noble in reason!
every morning
I have become the unmoved mover
with no time to mourn yesterday
(and the thousands of gods who gave up and left
when we reached the stars)

Space above is palpable
we do not look there
nature abhors a vacuum
(even though we have killed our gods
we still long for them)

We spend our days
in hopes of glimpsing
something bigger
in the mirror.
The things I would do
To feel a tremor
Where my soul resides.

BODKA

Dažďu je jedno, čo si o ňom myslíte

Ak aj dnes ešte stále niekto tvrdí, že kritika prekladu neexistuje, tak nehovorí pravdu. Veď už tu máme dva časopisy, ktoré sa venujú hlavne kritike knižného či audiovizuálneho prekladu. Môžeme sa, pravda, sporiť (aj sa sporíme), či je jeden príliš akademický a druhý zase otvorený pre širokú verejnosť a kto bol koľkokrát spomenutý a kedy, či v akých médiách. Ako keby na tom záležalo. A možno aj záleží, neviem. Je asi zrejmé, na ktorej strane stojím ja. Ak nie, tak to poviem explicitne: kritika prekladu má zmysel vtedy, keď je dostupná širokému čitateľstvu a je konštruktívna. Prečo sa na niečo hrať? Problém však vidím inde. Aj dnes sa nájdu ľudia, ktorí kritiku prekladu využívajú ako nástroj v boji proti prekladateľom, čo sú im proti srsti. V tom je nebezpečná. A čo je horšie, neraz sa to robí cez študentov. Niekomu sa zdá, že treba „zlikvidovať" prekladateľa, ale sám si na to netrúfne. Tak to zadá ako záverečnú prácu, cituje jej výsledky a ak sa niekto ozve, že mu krivdia, tak povie: veď to nie ja, ale študent! Existuje objektívna kritika? Bojím sa jednoznačne odpovedať. Treba však jedným dychom dodať, že prekladatelia idú s kožou na trh, a teda musia niečo aj zniesť. Lenže ak ma niekto kritizuje, tak očakávam, že mi povie, v čom sa mám zlepšiť. A zase sme pri tom. Od vzniku tohto časopisu brojím za to, aby sa pojem kritika prekladu nechápal iba negatívne, ako poukazovanie na nedostatky a sám sa k nemu takto vyjadrujem. Možno by stálo za to pouvažovať nad zmenou pojmu. A myslím to vážne. Prečo pojem kritika prekladu nezmeníme napríklad na *diskusia o preklade* alebo *reflexia prekladu* alebo *úvahy o preklade* alebo *hocičo.* Možno by to pomohlo odohnať primárne negatívne konotácie. Inými slovami, potom by sme mohli povedať, že kritikou prekladu sa zaoberajú len babráci a trebárs reflexiou prekladu naozajstní fajnšmekri, ktorým záleží na kultivovaní čitateľstva a knižného trhu.

V každom prípade však treba povedať, že o preklade sa diskutuje aktívne. Ak niekto o tom nevie, je to jeho problém. Vonku prší. A tomu dažďu je úplne jedno, čo si o ňom myslím alebo či sa tvárim, že neexistuje. On iba je.

Martin Djovčoš